Редакційна колегія:

ВІДНЯНСЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, завідувач відділу всесвітньої історії та міжнародних відносин Інституту історії НАН України;
ГАЛЬЧИНСЬКИЙ А.С.,
доктор економічних наук, професор;
ГУБЕРСЬКИЙ Л.В.,
доктор філософських наук, професор, академік НАН України, ректор Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ГУМЕНЮК Б.І.,
доктор історичних наук, професор, Надзвичайний і Повноважний Посол;
ДЕНИСЕНКО А.В.,
кандидат історичних наук, головний редактор наукового щорічника "Україна дипломатична";
ЖАЛОБА І.В.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України;
КОПИЛЕНКО О.Л.,
доктор юридичних наук, професор, академік Академії правових наук України,член-кореспондент НАН України, директор Інституту законодавства Верховної Ради України;
КОППЕЛЬ О.А.,
доктор історичних наук, професор Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
КОСМИНА В.Г.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України;
КУДРЯЧЕНКО А.І.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України, директор Інституту всесвітньої історії НАН України;
КУЛЬЧИЦЬКИЙ С.В.,
доктор історичних наук, професор, зав. відділом Інституту історії України НАН України;
ЛЕЩЕНКО Л.О.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України;
МАНЖОЛА В.А.,
доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин і зовнішньої політики Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
ЛАТІЙ Г.Г.,
Спеціальний Представник України з питань Близького Сходу та Африки;
ПАЗЕНОК В.С.,
доктор філософських наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік Української академії політичних наук;
ТАУКАЧ О.Г.,
головний редактор журналу;
ТРОЯН С.С.,
доктор історичних наук, професор Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України;
ЦІВАТИЙ В.Г.,
кандидат історичних наук, доцент, перший проректор Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України;
ЧЕКАЛЕНКО Л.Д.,
доктор політичних наук, професор Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України;
ШЕРГІН С.О.,
доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри регіональних систем та європейської інтеграції Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України;

Рекомендовано до друку Вченою радою Дипломатичної академії України при Міністерстві закордонних справ України,
протокол № 04 від 19.12.2012 р.

НАД НОМЕРОМ ПРАЦЮВАЛИ:
Ольга Таукач, Юлія Валєєва, Володимир Семенов, Леся Савчин, Галина Яворська, Валерій Гришаков.

Позиція авторів не завжди збігається з позицією редакції.
Усі права захищені. Передрук матеріалів без посилання на "Зовнішні справи" не дозволяється. Редакція не несе відповідальності за зміст рекламних оголошень.

"Зовнішні справи", науковий журнал
2013, № 2. Виходить щомісяця. Засновники – Міністерство закордонних справ України, Дипломатична академія України при Міністерстві закордонних справ України, Державне підприємство "Журнал Міністерства закордонних справ України "Політика і час".

Адреса редакції: 01018, м. Київ, Михайлівська площа, 1.
Телефон/факс: 38 044 279 39 18
Електронна пошта: o.taukach@mfa.gov.ua, www.uaforeignaffairs.com
Видавець: ДП "Політика і час"
Реєстраційне свідоцтво КВ № 14838-3809 ПР від 29 грудня 2008 р.
Друк: ТОВ "Вістка". Тираж 1000 примірників. Відпускна ціна редакції – 15 гривень. Передплатний індекс: 74402. "Зовнішні справи", 2010.

На наших обкладинках:
1 стор. – малюнок Мирослави Перевальської «Ніжний дотик».
2 стор. – фото Володимира Харченка

– Я хочу орендувати цей ліс на три місяці, – сказало Літо. – Плачу готівкою. Скільки з мене?

– Дорого візьмемо, – відповіли Літу дерева.

– Пусте, у мене грошей кури не клюють, – промовило Літо і дістало з кишені пачку зелені. Із кожним деревом, кожним кущем, кожною найтоншою гілочкою воно розплатилося сповна і засипало Ліс зеленим листям.

А потім прийшла Осінь і сказала, що хоче пожити тут певний час.

– Чим ти заплатиш? – поцікавився Ліс.

– Золотом, чистим золотом, – впевнила Осінь.

Дорого заплатила вона за право оселитися на цих теренах, але не рахувала свої видатки і, звичайно, не могла заплатити менше, ніж Літо.

А потім прийшла Зима. Вона захоплено вигукнула:

– Мені подобається цей Ліс. Я заплачу за нього удесятеро більше, ніж попередники!

І почала щедрою рукою відміряти кущам і деревам срібло й алмази, доки не засипала увесь Ліс до колін. Із часом срібно-алмазні скарби пішли за водою.

А в Ліс увійшла Весна. У неї не було грошей, аби заплатити за свій прихід. Однак дерева, кущі та квіти самі причепурилися, вивісивши пухнасті сережки, кришталеві підвіски та свіжу зелену ковдру – і закидали Весну квітами.

Мабуть, тому, що вона прийшла як Друг, а не винаймач.

Поживемо – побачимо.

Читаймося.

Наш передплатний індекс 74402

Передплатити „Зовнішні справи" ви можете у наших партнерів:

- **ДП „Преса" Тел./факс: +38 (044) 289-07-74;**
- **ТОВ „НВП „Ідея", вул. Артема, 84, м. Донецьк. Тел. +38 (062) 304-20-22;**
- **ООО Фірма „Періодика" Тел.+ 38(044) 550-94-51, +38 (044) 550-41-33, через термінали самообслуговування мережі "24 nonstop" та в мережі Інтернет на сайті www.epodpiska.com;**
- **АТЗТ „Саміт" (Київ, 044), 521-40-50 (багатокан.), 521-23-75;**
  ТОВ „Саміт-Кременчук" (Кременчук, 0536(6)), 5-69-27, 777-971, 779-755;
  філія ТОВ «Саміт-Кременчук" (Полтава, 0532), 63-68-40;
  ДП „Саміт-Дніпропетровськ" (Дніпропетровськ, 056), 370-44-23, 370-45-12;
  АТЗТ „Саміт-Харків" (Харків, 0577), 142-260, 142-261;
  ДП „Саміт-Крим", (Сімферополь, 0652), 516-355, 516-356;
  філія ДП „Саміт-Крим" (Ялта, 0654), 32-41-35,

або придбати вроздріб у редакції журналу „Зовнішні справи" за адресою: 01025, м. Київ-25, вул. Велика Житомирська, 2. Тел./факс: +38 (044) 279-39-18. Відпускна ціна видання – 15 гривень.

ЗМІСТ

ПОЛІТИКА

5 Леонід Кожара, Міністр закордонних справ України: «Україна має серйозний шанс отримати квиток у майбутнє»

8 У дусі плідного політичного діалогу (інтерв'ю з Надзвичайним і Повноважним Послом Туркменістану Нурберди Аманмурадовим)

12 Надзвичайний і Повноважний Посол Швейцарської Конфедерації в Україні Крістіан Шьоненбергер: «Ми вкладали інвестиції в освіту та наукові дослідження»

14 Надзвичайний і Повноважний Посол Об'єднаного Королівства Великої Британії та Північної Ірландії в Україні Саймон Сміт: «Наш головний пріоритет – питання глобального добробуту»

ЕКОНОМІКА

17 Консолідація учасників міжнародної системи в подоланні кризи світоуправління

20 Давос: «Глобальні ризики-2013»

ГЕОПОЛІТИКА

22 Дикі карти – у грі

ДОСЛІДЖЕННЯ

28 Бразилія: уроки правління Лули да Сілви та Ділми Руссефф – на шляху до статусу великої держави

32 Україна – Індія: на шляху до конструктивного діалогу

35 Дипломатія Святого Престолу: духовне та світське в сучасних міжнародних відносинах

ДИПЛОМАТІЯ

40 Дипломатична служба Грецької Республіки: традиції, модель, інституційний розвиток

46 Дипломатія Української держави доби Центральної Ради

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

52 Німецька Ганза: погляд з XXI століття

5 o'clock

56 Лижному «Кубку дипломатичних місій» – бути!

АРХІВАРІУС

58 Архівні документи доби Директорії

КУЛЬТУРА

60 Китайський Новий рік сприяє взаємозбагаченню культур

62 ЮНІСЕФ відсвяткував своє 15-річчя в Україні

Леонід КОЖАРА, Міністр закордонних справ України:

«Україна має серйозний шанс отримати квиток у майбутнє»

У Києві 11 лютого 2013 р. відбувся Національний експертний форум «Україна–2013. Прогноз», організований Інститутом проблем управління імені Горшеніна. У ході дискусійної панелі «Україна–2013. Міжнародні відносини» провідні українські та зарубіжні експерти зробили спробу спрогнозувати зовнішньополітичний порядок денний для України на 2013 рік. Своє бачення українських перспектив на світовій арені оприлюднив Міністр закордонних справ України Леонід Кожара, який, відкриваючи дискусію, наголосив на тому, що «робити прогноз в українському контексті можна, тільки проаналізувавши загальносвітові тенденції».

Леонід Кожара: Двадцять років тому здавалося: глобалізації та розповсюдженню ліберальних цінностей не буде кінця.

Оцінити масштаб змін можна, згадавши, якою нездійсненною утопією виглядає нині знаменита книга Фукуями «Кінець історії та остання людина», що свого часу сформувала не одного політика світового масштабу.

Ключова проблема в тому, що світ стає все більше непередбачуваним. Посилюється значущість подій, які американські футурологи звуть «дикими картами» – wild cards – і які Нассім Талеб назвав «чорними лебедями» – важкопрогнозованих подій, вплив яких буває, втім, вирішальним.

Непередбачуваність пов'язана, насамперед, із світовою фінансовою та економічною кризою, яка ставить багато запитань.

Чи означає ця криза перехід до нового технологічного укладу?

Чи вдасться Західному світові зберегти глобальне технологічне та культурне домінування?

До якої межі дійде розмиття «середнього класу» та посилення соціальної напруженості в розвинутих країнах?

Яких трансформацій зазнає західна демократія?

Ніхто сьогодні не дасть однозначної відповіді на ці запитання.

Втім, відзначу кілька тенденцій, спровокованих кризою, які вже яскраво проявили себе.

Перше. Немає країни-гегемона, яка вирішувала б усе в планетарному масштабі. Сполучені Штати Америки переосмислюють власну глобальну роль.

Генрі Кіссінджер у своєму недавньому есе «Межі універсалізму» дає глибоку оцінку цих змін в американській політиці. На його думку, «справа не в тому, що існуючий порядок не можна змінити, а в тому, що необхідні для цього зусилля будуть більш ґрунтовними за вмілого поєднання націленості на перспективу та визнання різноманітності і складності обставин».

А це означає, що об'єктивно посилюється вплив регіональних гравців. І не лише великих країн. Наприклад, хто раніше міг би уявити роль, яку в ісламському світі грає така невелика держава, як Катар, площею лише в 11 тисяч квадратних кілометрів?

Друге. Лінії світової напруги остаточно зміщуються з Європейського континенту до інших місць – до Близького Сходу та Тихоокеанського регіону.

Третє. Європейський Союз все більше зосереджується на внутрішніх проблемах. Звужується його роль як міжнародного гравця. Ніхто не знає, що буде з Євросоюзом через кілька років. Чи відбудеться розлучення Великої Британії та ЄС? І чи не стане, наприклад, Единбург столицею нової європейської держави?

Четверте. Чітко окреслюється тенденція до посилення цивілізаційної ідентичності, передбачена ще Семюелом Хантінгтоном. Хто міг, наприклад, уявити собі потужний ренесанс Ісламу в арабському світі після десятиліть панування або прозахідноконсервативних, або лівих режимів?

Продовжуючи свій виступ на форумі, Міністр закордонних справ України чітко сформулював, що означають для України сьогоднішні тенденції світового розвитку.

Леонід Кожара: Нашій державі прийшов час виходити з підліткового віку і, як це належить зрілому суспільству, поступово брати відповідальність і за себе, і за світ навколо нас.

На жаль, у нашому суспільстві довго плекалися утриманські настрої: ось прийде «добрий дядя» з Європейського або Євразійського союзу і все за нас зробить.

Не прийде і не зробить.

Пригадаю слова відомого російського футуролога Сергія Переслєгіна, який писав: «Звичайно, існують два сценарії майбутнього: фантастичний та реалістичний, причому реалістичним є інопланетне втручання, а фантастичним – наша власна перемога».

Насправді ж українці здатні до справжніх проривів, причому, в різних сферах.

Наведу приклад, далекий від дипломатії: українці посідають лідируючі позиції в світі у сфері розробки комп'ютерних програм. Існують дані, за якими обсяги українського ринку IT-аутсорсингу досягли півтора мільярда доларів, а працюють на ньому близько 30-40 тисяч програмістів.

Хто міг би це спрогнозувати якихось 5-10 років тому?

Леонід Олександрович навів приклади держав, які сьогодні успішно конкурують за місце в майбутньому, спираючись свій історичний досвід, у тому числі імперський.

Леонід Кожара: Україна ніколи не була імперією. Але й меншовартості треба поступово позбуватися. Ми – не бідні родичі багатих сусідів. Наша історія – не лише суцільні поразки та катастрофи.

Наші предки – київські князі Володимир, Ольга, Ярослав – разом із західними монархами закладали підвалини європейської цивілізації. Поважали сусідів, з усіма дружили, але не вагалися захищати торговельні та інші права русичів навіть у відносинах з тодішньою регіональною «наддержавою» – Візантією.

Місце України окреслено її географією. Це – Європа. Європа в широкому розумінні. Європа, яка не закінчується на межі Донбасу та Слобожанщини, а охоплює великий простір від Атлантики до Стамбула, Уралу та Кавказу.

Україна двічі зробила безпрецедентний внесок у безпеку цієї ширшої Європи. Вперше – коли відмовилась від ядерної зброї. Вдруге – коли проголосила позаблоковість.

Європейський Союз – найвпливовіше об'єднання континенту – є для нас зразком у проведенні внутрішніх реформ. У цьому – гранично зрозумілий сенс нашої політики євроінтеграції. Угоду про асоціацію з ЄС ми розглядаємо саме в якості потужного зовнішнього інструмента внутрішнього реформування.

Я – оптиміст і вважаю, що в нас є всі передумови для того, щоб угода була підписана вже в цьому році, на Вільнюському саміті Східного партнерства. Президент Віктор Янукович в ході зустрічі з Комісаром Штефаном Фюле чітко заявив: «Укладення Угоди залишається пріоритетом і головним завданням України до листопада 2013 року». Ми готові вести про це предметну розмову на саміті Україна – ЄС.

Україна – європейська держава, але водночас – держава слов'янська, що зближує нас із Росією, іншими державами Сходу Європи. Оця наша «інакшість», поєднання Сходу та Заходу всередині країни, повинні бути не джерелом суперечностей із сусідами, а стимулом для продуктивних стосунків, для творчого співробітництва.

Чи зможе Україна побудувати саме такі стосунки з Росією, на засадах рівноправ'я та взаємної поваги? Моя відповідь: безумовно, так.

Пошлюся на результати нещодавнього опитування Всеросійського центру вивчення громадської думки, за яким 74% росіян позитивно ставляться до України. При цьому лише 18% – за об'єднання двох країн у єдину державу, а 64% росіян бачать Росію та Україну незалежними, але дружніми державами.

Якщо подібне дослідження провести в Україні, його висновки, впевнений, будуть схожими.

Це – чудова ментальна платформа для розвитку справжніх відносин стратегічного партнерства між Києвом та Москвою.

А крім того, і Росія, і Україна по праву відчувають себе частинами єдиної цивілізації.

Мій колега, Сергій Лавров, нещодавно сформулював цю ідею наступним чином: «З цивілізаційної точки зору Росія є частиною «великої» європейської цивілізації разом, зрозуміло, з Північною Америкою. Тому для нас немає проблем у тому, що стосується реалізації «європейського вибору» через реальну взаємодію та інтеграцію на основі взаємної поваги».

Окремо міністр зупинився на надзвичайно актуальній і дискусійній в експертному та політичному середовищі темі – економічному співробітництві з ЄС і Митним союзом.

Леонід Кожара: У цьому контексті хочу звернути увагу на такий парадокс. У лютому очікується доповідь Робочої групи високого рівня США – ЄС із рекомендацією розпочати переговори щодо угоди про вільну торгівлю та інвестиції. Єврокомісія дає зелене світло переговорам про ЗВТ з Японією. Митний союз веде аналогічні переговори з В'єтнамом і розпочинає з Новою Зеландією.

Чому Європейський та Митний союзи, які мають спільний кордон та товарообіг у 446 млрд. доларів, навіть розмову не починають про полегшення торгівлі, не кажучи вже про повноцінну зону вільної торгівлі? Це ж нонсенс. Виходить, з Японією та В'єтнамом домовитися легше, ніж з найближчим сусідом?..

Ми рішуче виступаємо за спільний економічний простір між цими двома потужними економічними об'єднаннями. У такому просторі легко знайдеться місце і для України.

Ширша Європа – природне поле зовнішньополітичної активності Києва у 2013 році в контексті головування в ОБСЄ. Наші пріоритети відомі, їх підтримують на Сході та Заході, вони враховують інтереси всіх. Максимальні зусилля ми зосередимо на досягненні прогресу у Придністровському врегулюванні у постійному діалозі з Кишиневом, Тирасполем, Москвою, іншими його учасниками.

Сьогодні ми діємо наступально: свій перший візит в якості діючого голови ОБСЄ я зробив до цього регіону, у Львові проведемо зустріч у відновленому форматі «5+2».

Водночас, застеріг би від нереальних очікувань. Цей конфлікт є застарілим. Єдиний вихід – рухатись уперед малими, узгодженими кроками. Головне – ми вже вивели переговорний процес із глухого кута і надали йому позитивної динаміки.

Кілька слів про відносини з країнами світу, що швидко розвиваються – країнами Азії, Близького Сходу, Латинської Америки.

На першому місці відзначу країни БРІКС.

Цими днями італійська газета «Ла Репубббліка» подала цікаві факти. Китайська соціальна мережа WeChat дуже швидко завоювала більше 200 мільйонів користувачів в усьому світі. Як вони це зробили? Дуже просто – додали у налаштування повідомлень підтримку мов: хінді для Індії та португальської для Бразилії.

Інший приклад: турецька компанія у сфері комп'ютерних ігор Peakgames у кризовому 2012 р. збільшила доходи у 10 разів. Як це їм вдалося? Вони зосередилися на продажі своїх продуктів на ринках Близького Сходу та Африки.

Українські компанії цілком здатні повторити ці історії успіху. Ми можемо виробляти продукти, які знаходитимуть попит на ринках світу, що швидко розвиваються. Зі свого боку, МЗС забезпечить повну зовнішньополітичну підтримку нашим виробникам.

Але не тільки торгівля об'єднує Україну з цими країнами та регіонами. Китай, наприклад, не лише експортує товари, а й поступово пропонує бачення міжнародних відносин, засноване на власних традиційних цінностях. Таких, як відмова від чорно-білого сприйняття світу, опір на м'яку силу або відомий китайський принцип «гнучкість назовні, твердість всередині». Деякі з цих цінностей поділяємо й ми. Тому Україна може вести змістовний діалог з різними цивілізаціями щодо більш гармонійного та збалансованого світоустрою.

Завершуючи свій виступ на Національному експертному форумі «Україна – 2013. Прогноз», Міністр закордонних справ України Леонід Кожара закликав усіх його учасників до оптимістичного погляду на майбутнє.

Леонід Кожара: Сьогодні, коли світ змінюється настільки швидко й неочікувано, ключова битва в глобальному масштабі йде не за ресурси чи геополітичний вплив.

Ключова боротьба йде за гідне місце у майбутньому. Але квиток у майбутнє отримають не всі.

Україна має серйозний шанс. Необхідно лише відкинути песимізм та зневіру.

Впевнений: зовнішня політика України буде максимально деідеологізованою, прагматичною, виваженою, але водночас динамічною та наступальною.

За рік ми не перевернемо світ. Але дещо наблизимось до того гідного місця у майбутньому, про яке ми всі мріємо.

Єдине, що потрібно – ставити перед собою амбітні та водночас досяжні цілі. Адже ще великий українець Григорій Сковорода колись говорив: «Подякуймо блаженному Богу за те, що потрібне зробив неважким, а важке непотрібним».

* * *

Також із доповіддю на Форумі виступив радник Президента Європейського Парламенту з питань зовнішньої політики Арнольдас Пранцкевичус, який висловив переконання в тому, що рішення про безвізовий режим України з країнами Євросоюзу має бути ухвалено в цьому році. «Рішення необхідно ухвалити у цьому році, оскільки далі проходитимуть вибори і в ЄС, і в Україні. Якщо ми зараз втратимо цю можливість, то далі зможемо повернутися до цього питання не раніше 2016 року», – підкреслив Арнольдас Пранцкевичус.

Екс-глава Адміністрації Президента України Олег Рибачук, виступаючи на зібранні, зокрема, сказав: «Нам, як українцям, потрібно зрозуміти, що зовнішня політика – це сконцентрована економіка. І нам потрібно отримати не короткострокову перспективу, а обрати модель, за допомогою якої Україна зможе реалізувати свою політику», – підсумував О. Рибачук.

Депутат Державної Думи Російської Федерації, заступник Голови комітету з міжнародної політики Андрій Климов висловив думку про те, що саме Росія може стати тією конструкцією, яка зв'яже Євросоюз і Тихоокеанський регіон. «Оскільки Євразійський економічний союз будується за прикладом ЄС, ми вже враховуємо ті помилки, які у нього є, і намагаємося їх уникнути», – додав координатор Євразійського Діалогу А. Климов.

Екс-Міністр закордонних справ України Володимир Огризко у своїй промові заявив: «Якщо буде реалізовано оптимістичний сценарій, то Україна, по-перше, злізе із зовнішньополітичного шпагату. Думаю, це буде перемогою і влади, і опозиції. І, в першу чергу, українського народу», – висловив сподівання В. Огризко.

Депутат Європарламенту, співголова комісії з парламентського співробітництва Україна – ЄС Павло Коваль, який долучився до дискусії за допомогою відеозв'язку, вважає, що нинішній рік стане справжнім поворотним етапом у взаємовідносинах між ЄС і Україною. «Ми з нетерпінням очікуватимемо результатів обговорення в Києві. Чимало міжнародних експертів переконані, що протягом саміту Східного партнерства, який відбудеться у Вільнюсі у жовтні, буде підписано Угоду про Асоціацію між Україною та ЄС», – заявив П. Коваль.

У дискусії взяли участь інші провідні зарубіжні та вітчизняні експерти. Вони обговорили перспективи підписання та ратифікації договору про асоціацію з Європейським Союзом, шляхи розвитку українсько-російських відносин у 2013 р. та інші гострі проблемні теми. Наступний експертний форум, присвячений майбутньому України на міжнародній арені, за словами організаторів, планується на травень цього року.

У дусі плідного політичного діалогу

Початок 2013 р. ознаменувався найважливішою подією в політичному житті Туркменістану та України. 12-14 лютого відбувся державний візит Президента України Віктора Януковича до Туркменістану і його зустріч із Главою держави Гурбангули Бердимухамедовим, у ході якої було обговорено весь спектр питань міждержавного співробітництва, що розвивається вже понад 20 років з часу встановлення дипломатичних відносин між нашими країнами. Відзначалася взаємна готовність обох держав та їх дружніх народів до інтенсифікації двостороннього співробітництва. З обговорення підсумків цієї знаменної події розпочалася розмова кореспондента «З.С.» із Надзвичайним і Повноважним Послом Туркменістану в Україні Нурберди Аманмурадовим.

«З.С.» Пане Посол, прокоментуйте, будь ласка, підсумки державного візиту Президента України Віктора Януковича до Туркменістану, під час якого Ви перебували на Батьківщині.

Нурберди Аманмурадов: Перш за все, хотів би відзначити, що між нашими країнами практично щороку проходять двосторонні зустрічі та переговори на вищому рівні. Це підтверджує факт плідного політичного діалогу між президентами України й Туркменістану. Завдяки цьому на сьогодні підписано понад 140 міжнародних документів на міждержавному, міжурядовому та міжвідомчому рівнях. Це сприяє тому, що співпраця Туркменістану з Україною динамічно розвивається в усіх напрямах, які становлять обопільний інтерес, і в цілому зберігає позитивну динаміку співпраці в політичній, торговельно-економічній, військово-технічній і культурно-гуманітарній галузях.

Переговори, що відбулися, стали найважливішим кроком у справі зміцнення дружніх і ділових відносин між нашими країнами. Відзначивши високу динаміку політичного міждержавного діалогу, керівники двох країн дали позитивну оцінку реалізації раніше досягнутих домовленостей і підписаних документів, висловили задоволення сучасним станом туркменсько-українських відносин, а також підтвердили готовність до їх подальшого поглиблення. У центрі уваги перебували питання збільшення інвестицій, обсягів товарообігу, розширення діяльності українських компаній у Туркменістані й туркменських компаній в Україні.

Слід звернути особливу увагу на обговорення актуальних питань політичного партнерства двох країн у рамках міжнародних організацій. Зокрема, відзначалася підтримка Україною Туркменістану та співпраця наших країн у рамках Співдружності Незалежних Держав, Організації Об'єднаних Націй та інших організацій. У контексті головування України в Організації з безпеки і співробітництва в Європі у 2013 р. глави держав обмінялися думками про роль Організації в зміцненні миру та стабільності, а також щодо пріоритетів двох держав у рамках ОБСЄ. Віктор Янукович підтвердив усіляку підтримку проведеної туркменським лідером вельмишановним Президентом Туркменістану Гурбангули Бердимухамедовим миролюбної політики та висунутих ним важливих міжнародних ініціатив, спрямованих на зміцнення основ миру, стабільності та безпеки в регіональному та глобальному масштабах.

Лідери двох держав підтвердили готовність до зміцнення співробітництва у сфері боротьби з тероризмом, політичним і релігійним екстремізмом, наркотрафіком, нелегальною міграцією, транскордонною організованою злочинністю, незаконною торгівлею зброєю як на двосторонньому рівні, так і в рамках відповідних міжнародних організацій.

Як відомо, міжнародна стратегія Туркменістану базується на принципах постійного нейтралітету. Україна ж послідовно проводить позаблокову зовнішню політику. І ця спільність поглядів є надійною основою для ефективної взаємодії в рамках міжнародних організацій.

Зокрема, Україна підтримала кандидатуру Туркмені-

стану в Економічну та Соціальну Раду ООН (ЕКОСОС) на період 2013-2015 років.

У свою чергу, за підтримки Туркменістану кандидатура України була обрана до Комітету ООН із внесків (2010-2012 рр.); Комісії ООН із права Міжнародної торгівлі (2010-2015 рр.); із головування в ОБСЄ у 2013 році. Висловлено підтримку цілям, які поставила Україна на час перебування на вказаній високій посаді. Як зазначалося в ході зустрічі президентів, у цьому плані відкривається багато можливостей для ефективної взаємодії Туркменістану та України з урахуванням їх інтересу в підвищенні ролі ОБСЄ в контексті безпеки транспортування енергоносіїв і низки інших позицій.

Відзначу також, що Туркменістан висловив готовність підтримати кандидатуру України до Ради Безпеки ООН на 2016-2017 рр. і при обранні в ЕКОСОР на 2019-2021 роки.

Керівники держав окрему увагу приділили також співпраці в гуманітарній сфері, наголосивши на важливому значенні контактів між відповідними організаціями, діячами культури та мистецтв, дослідницькими центрами, навчальними закладами, засобами масової інформації. Була досягнута домовленість про суттєву активізацію співробітництва у сфері охорони здоров'я та медицини, спорту й туризму.

Відзначено також успішне проведення Днів культури Туркменістану в Україні у 2012 р., і глави держав домовилися вжити необхідних заходів для організації цьогоріч Днів культури України в Туркменістані, а також про проведення Днів культури Туркменістану в Україні у 2014 році.

Президенти підкреслили необхідність подальшого вдосконалення і розширення договірно-правової бази двостороннього співробітництва.

«З.С.» Торкаючись економічної сторони переговорів, хотілося б почути Ваш коментар щодо зацікавленості, висловленої Віктором Януковичем, у поновленні поставок в Україну туркменського газу…

Нурберди Аманмурадов: Інтереси у нас обопільні. Президент України підтвердив зацікавленість у відновленні постачань туркменського природного газу та готовність до поглиблення співпраці в цій сфері. Зокрема, що стосується об'єднання зусиль в напрямі розроблення альтернативних маршрутів постачання природного газу як для потреб України, так і для подальшого експорту в Європу.

Я назвав би ці перспективи реальними. Сьогодні взаємини між Україною і Туркменістаном вийшли на рівень, який дає змогу знаходити компромісні рішення в різних сферах, у тому числі щодо постачань енергоносіїв.

Підкресливши, що основою взятого країною курсу було і залишається зміцнення та всебічний розвиток широкого міжнародного співробітництва в загальних інтересах, Глава нашої держави заявив під час візиту, що Туркменістан завжди готовий розглянути взаємовигідні пропозиції українських партнерів. На сьогодні реалізовано чимало важливих спільних проектів у найрізноманітніших сферах, включаючи основні для національної економіки нафтогазовий і транспортний сектори.

«З.С.» Можна припустити, що подальше опрацювання цього питання перебуватиме в центрі порядку денного створюваної Ради ділового співробітництва між державами?

Нурберди Аманмурадов: Звичайно, ідеться про розвиток цілого комплексу торговельно-економічного співробітництва України й Туркменістану. Як зазначалося, обсяги нашої взаємодії в цій сфері повинні відповідати високому рівню й активній динаміці політичних контактів. Як результат – досягнуто домовленості про створення Торгового дому України в Ашгабаті й Торгового дому Туркменістану в Києві, що покликані стати важливими двосторонніми механізмами взаємодії в торговельно-економічній сфері.

Якщо подивитися на дані минулого року, за 9 місяців у загальному товарообігові Туркменістану Україна займала 7-е місце. Товарообіг за цей період збільшився у 2,5 раза порівняно з аналогічним періодом 2011 р. та досяг понад 574 млн. доларів. Позитивна динаміка, що склалася між Україною і Туркменістаном у економічній сфері, обнадіює.

Упевнений, що в особі нашої країни Україна має надійного партнера. Наведу такий приклад: Світовий банк згідно зі своєю класифікацією в жовтні 2012 р. присвоїв Туркменістану статус країни з доходами вище середнього рівня – Upper Middle Income Country Status. Відповідне рішення було прийнято на підставі даних про стабільно високе зростання економіки протягом більше 10 років.

Хотілося б відзначити також ефективну роботу Спільної міжурядової туркменсько-української комісії з економічного та культурно-гуманітарного співробітництва, яка висловила зацікавленість у продовженні взаємної співпраці з реалізації спільних проектів у нафтогазовій галузі та поставок на тендерній основі української трубної продукції в нашу країну. Сторонами підготовлено меморандум про взаєморозуміння між ГК «Туркменгаз» і НАК «Нафтогаз України», підписаний під час державного візиту, що відбувся.

Комісією відзначено роботу української компанії «Інтербудмонтаж», яка в Ашгабаті реалізує проект зі спорудження дренажно-комунікаційного тунелю та ком-

плексу очисних споруд. Туркменська сторона висловила зацікавленість у розширенні кола учасників з боку підприємств будівельного комплексу України у виставкових заходах, що проводяться в нашій країні. До речі, станом на 1 січня поточного року в Туркменістані було зареєстровано 30 підприємств за участю українського капіталу. Сума сімдесяти одного зареєстрованого інвестиційного проекту українських компаній становила 1 млрд. 872,168 млн. дол., 4,33 млн. євро і 2,09 млн. деномінованих манат.

«З.С.» У продовження Ваших слів, не може не викликати почуття законної гордості оцінка Президента Туркменістану про те, що останнім часом усі українські компанії, які працюють у Вашій країні, користуються великим авторитетом…

Нурберди Аманмурадов: Це заслужена оцінка побудованих українськими фахівцями об'єктів інфраструктури та життєзабезпечення, які будуть працювати на благо багатьох поколінь туркменського народу. За словами вельмишановного Президента Туркменістану Гурбангули Бердимухамедова, напрацювання в цьому напрямі свідчать про багатий досвід співпраці, прикладом якого є десятки втілених у життя спільних проектів у різних сферах. Підтвердження того – насичена програма лютневої поїздки лідерів наших держав по країні.

У місті Атамурад президенти взяли участь у відкритті нового автомобільного мосту через річку Амудар'ю, підрядником якого є українська компанія «Альтком». Побудований, як зазначалося на відкритті, «за останнім словом інженерної думки», цей міст став важливим кроком як для розвитку транспортної інфраструктури країни, так і в контексті інтеграції Туркменістану у світові транспортні коридори – відтворення історичного Великого шовкового шляху. Українські будівельники проявили найвищий професіоналізм у непростих кліматичних і ґрунтових умовах. Та й норов Амудар'ї не просто було приборкати.

Тому не випадково президентами були закладені капсули із пам'ятними записами на місці будівництва нових автомобільного та залізничного мостів через річку Амудар'ю між містами Туркменабад і Фарап. Відзначу, що глави держав узяли також участь у закладенні капсули з пам'ятним записом з нагоди початку будівництва нового комплексу аеропорту в місті Туркменабад. Підрядником реалізації цього проекту, розрахованого на обслуговування 500 пасажирів на годину, також є українська компанія «Альтком».

За наявними даними, будівництво всіх об'єктів стартувало в лютому 2013 року. Відповідно до умов контрактів, аеропорт і залізничний міст будуть завершені в лютому 2016 р., зведення автомобільного мосту – в серпні 2016 року.

Хотілося б підкреслити, що, за обопільною оцінкою сторін, усе це втілено в життя та продовжує втілюватися завдяки багаторічному плідному співробітництву України й Туркменістану, у рамках якого наші країни мають можливість реалізовувати такі масштабні спільні проекти. Президенти відзначили, що це є конкретним свідченням дружніх відносин між обома країнами та відповідає загальним цілям підвищення рівня добробуту наших народів.

Цифри та факти:

Автодорожний міст через Амудар'ю між містами Атамурад і Керкічі довжиною 1404,84 м сприятиме масштабним перетворенням і розвиткові правобережжя Амудар'ї та країни в цілому. Загальна вартість будівництва – 159 млн. доларів. На будівництві було задіяно майже 600 осіб, із них 130 українських фахівців.

* * *

На будівництві нового аеровокзального комплексу задіяно понад 1000 осіб, із них 300 українських фахівців. Вартість контракту – 498 млн. доларів. Аеропорт розташований у географічному вузлі повітряних коридорів, які щодня використовують понад 250 бортів країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону. Проектом передбачено відведення земельної ділянки площею 360 га для злітно-посадкової смуги довжиною 3800 м, 9 руліжних доріжок; будівлі пасажирського терміналу пропускною спроможністю 500 пасажирів на годину; комплексу інших будівель і споруд, необхідних для повноцінного функціонування аеровокзалу.

* * *

Вартість робіт зі спорудження автодорожнього мосту – 288 млн. доларів. Загальна довжина – 1601,7 м. Міст включає чотири смуги руху шириною 3,75 м кожна, а також смуги безпеки по зовнішніх краях проїжджої частини. Вартість робіт зі спорудження залізничного мосту становитиме 169 млн. доларів. Загальна довжина – 1750 м. Згідно з технічним завданням, міст розрахований на одну залізничну колію першої категорії.

«З.С.» У пакеті документів, прийнятих за підсумками нещодавнього візиту, привертає увагу підписання угод із регіонального співробітництва...

Нурберди Аманмурадов: Хотів би нагадати, що під час торішнього візиту в Київ нашого президента туркменські губернатори докладно ознайомилися з регіонами України. Уже тоді було зроблено перші кроки в цьому напрямі. Тому нинішнє підписання угод між Одеською облдержадміністрацією та хякимликом Балканського велаята, а також Київською облдержадміністрацією та хякимликом Ахалського велаята про торговельно-економічне, науково-технічне та культурне співробітництво є продовженням розпочатої роботи.

«З.С.» Пане Посол, однією з центральних тем у ході візиту Президента України до Туркменістану, стало обговорення рівня та перспектив гуманітарних і культурних зв'язків між нашими державами. Наскільки продуктивно вони розвиваються?

Нурберди Аманмурадов: Мені хотілося б у зв'язку з цим відзначити спільний висновок президентів наших країн під час візиту. Він полягає в тому, що Україна і Туркменістан мають усі перспективи для активізації співпраці в культурно-гуманітарній сфері. Загальну зацікавленість сторони виявляють у розвиткові туризму, спорту та фізичної культури. Саме досягнуті в цьому напрямі домовленості зафіксовані у Спільній заяві про поглиблення відносин дружби та співробітництва між Україною і Туркменістаном.

Значному прогресові в цьому напрямі сприяло минулорічне проведення Днів культури Туркменістану в Україні. До вас приїхала представницька делегація туркменських діячів мистецтв.

Урочистим прологом Днів культури стала церемонія покладання квітів до пам'ятника класику туркменської літератури Махтумкулі Фрагі, що знаходиться в центральній частині Києва. Великий інтерес викликала виставка всесвітньовідомих туркменських творів декоративно-ужиткового мистецтва та музейних цінностей. Тут можна було ознайомитися з традиціями нашого національного килимарства і ткацтва, ювелірного мистецтва та художньої вишивки. І, звичайно ж, відбулося багато концертів, творчих зустрічей. Спільний гала-концерт пройшов в Українському домі.

Однією з головних подій форуму стала презентація книги нашого вельмишановного президента Гурбангули Бердимухамедова «Лікарські рослини Туркменістану», уперше виданої українською мовою. На презентацію зібралися представники наукової громадськості, медики, викладачі вузів, дипломати.

Головним підсумком Днів культури Туркменістану в Україні я назвав би чинник людського спілкування представників творчої інтелігенції двох наших країн. Земляки відверто зізнавалися мені, з якою радістю і натхненням вони жили всі ці чотири дні і скільки вражень повезуть із собою на батьківщину. Аналогічні висловлювання довелося чути і від українських представників. Такий інтенсивний культурний обмін напевно сприятиме ще більшому взаєморозумінню та духовному зближенню народів наших країн.

«З.С.» Відомо, що чимало свого робочого часу Ви присвячуєте відвідуванню українських вузів. Які Ваші враження від результатів навчання в них туркменської молоді?

Нурберди Аманмурадов: Почнімо з того, що Україна стала першою державою, з якою Туркменістан підписав угоду про взаємне визнання документів про освіту. Дійсно, за час своєї роботи Послом в Україні я відвідав чимало вузів, спілкувався з викладачами, туркменськими студентами. Висококласні фахівці нам дуже потрібні. А готують їх українські вузи на совість для різних галузей народного господарства. Кількість туркменських студентів, які навчаються в Україні, щорічно збільшується. Їх на сьогодні налічується близько 10 тис. осіб. Це – майбутнє нашої країни.

У підсумку я виступив із пропозицією організувати на українських підприємствах навчально-виробничу практику для наших студентів. А в перспективі – створити спільні підприємства, на яких молоді туркменські фахівці підвищували б свою професійну майстерність. Наразі це питання опрацьовується.

Важливо також додати, що, торкаючись сфери освіти, наш президент за підсумками візиту Віктора Януковича, запропонував провести двосторонній симпозіум між академіями наук Туркменістану та України. У цьому контексті вельмишановний Гурбангули Бердимухамедов також висловився за створення Ради ректорів двох держав. Упевнений, такі ініціативи сприятимуть ще більш ефективній роботі в цьому напрямі, адже цілі є спільними.

«З.С.» Пане Посол, що Ви хотіли б побажати українським громадянам?

Нурберди Аманмурадов: Якщо говорити про розвиток наших відносин, хотілося б, щоб вони міцніли та поглиблювалися. І цьому, насамперед, сприяє традиційно довірчий діалог між лідерами України й Туркменістану.

Хотілося б, звичайно, побажати всім міцного здоров'я. А для його зміцнення запрошую вас до туркменського сектору Каспію, де розташована Національна туристична зона «Аваза» з її можливостями санаторно-курортного відпочинку та екологічного туризму. Саме тут цього-річ відбудеться міжнародна виставка мистецтв у рамках Тижня культури та Міжнародний фестиваль обдарованих дітей «Аваза – край дружби». В Ашгабаті та Марійському велаяті пройде міжнародна наукова конференція «Тисячолітні витоки будівельної культури Туркменістану». У зв'язку з цими подіями, ми звернулися до Посольства України в Туркменістані з проханням посприяти в запрошенні для участі в цих представницьких форумах українських творчих колективів і окремих фахівців.

Хочеться вірити в існуюче взаєморозуміння важливості розвитку співпраці наших двох країн у туристичній сфері. Не даремно ж Глава нашої держави конкретизував свою точку зору стосовно цього, запросивши українські компанії взяти участь у розвиткові туристичної інфраструктури Туркменістану. Підтримаймо хороше починання!

Інтерв'ю підготував
Володимир СЕМЕНОВ

Надзвичайний і Повноважний Посол Швейцарської Конфедерації в Україні Крістіан Шьоненбергер:

«Ми вкладали інвестиції в освіту та наукові дослідження»

Безпрецедентна подія в новітній історії України відбулася 1 червня 2012 р. – створено зону вільної торгівлі з Європейською асоціацією вільної торгівлі. Про перспективи співпраці та досягнення минулих років в інтерв'ю журналу «Зовнішні справи» розповів Надзвичайний і Повноважний Посол Швейцарської Конфедерації в Україні Крістіан Шьоненбергер.

«З.С.»: Пане Посол, Швейцарія є однією з найзаможніших країн Європи та світу, у чому полягає рецепт успіху?

Крістіан Шьоненбергер: На мою думку, причина успіху полягає в нашій політичній системі. Ми не володіємо такими ресурсами, як природний газ, нафта, золото, тому протягом тривалого часу Швейцарія була бідною країною. Але ми вкладали інвестиції в освіту та наукові дослідження, наполегливо працювали у цьому напрямі, і, зрештою, справи пішли добре. Саме сьогодні наша економіка – цілком конкурентоспроможна, оскільки багато вкладаємо в наукові дослідження, також успішно залучаємо внутрішні та зовнішні інвестиції.

«З.С.»: Першого червня 2012 р. відбулася безпрецедентна подія в новітній історії України – створено зону вільної торгівлі з ЄАВТ. На Вашу думку, якими є переваги цієї угоди для України та Швейцарії?

Крістіан Шьоненбергер: Ця угода, безумовно, сприятиме зростанню обсягу торгівлі між нашими країнами. Вона передбачає скасування деяких митних бар'єрів, але не обмежується лише митною сферою. В угоді також передбачено проведення політики вільної конкуренції, наслідком чого повинно стати покращення інвестиційного клімату та збільшення обсягу торгівлі. Інвестори зацікавлені вкладати в ті країни, де для них створюються сприятливі умови. Ми вважаємо цю угоду важливим кроком уперед на шляху розвитку як швейцарської, так і української економік. Але не треба вважати підписання угоди початком якихось казкових змін, це важливий і необхідний крок, але умови угоди потрібно виконувати – проводити належні реформи у внутрішній політиці.

«З.С.»: Чи можна вважати цю угоду воротами на ринок Європейського Союзу для України?

Крістіан Шьоненбергер: Угода про вільну торгівлю з ЄАВТ (Швейцарією, Норвегією, Ісландією та Ліхтенштейном) не стане воротами на ринок Європейського Союзу. Вона відкриє шлях до внутрішнього ринку країн ЄАВТ, оскільки стосується лише України і зазначених членів асоціації та не призначена для інших країн.

«З.С.»: З часу підписання угоди спостерігається значний приріст швейцарських інвестицій в економіку України, зростання експорту українських товарів до Швейцарії та імпорту швейцарських товарів. Що потрібно зробити для збільшення обсягів взаємної торгівлі та подолання міфу про неконкурентоспроможність українських товарів на ринках західної Європи?

Крістіан Шьоненбергер: Ключовим елементом успішної експортної політики є якість експортованих продуктів. Це домашнє завдання для української економіки. Товари повинні відповідати найвищим стандартам якості, тоді вони будуть потрапляти на зовнішній ринок. В Україні є багато потенційно конкурентоспроможних підприємств, але їм необхідно інвестувати в новітні наукові розробки, щоб бути конкурентоспроможними на світовому ринку.

Швейцарія підтримує Україну на шляху збільшення конкурентоспроможності її економіки, ми налагодили постійну технічну співпрацю. Зокрема, цього тижня було відкрито «Центр більш чистого виробництва в Україні» при Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут». Цей проект фінансується Австрією та Швейцарією, його мета – зробити українські підприємства більш енергоефективними, щоб у майбутньому їм знадобилося менше енергозатрат для виробництва того ж обсягу продукції. Унаслідок

цього збільшиться конкурентоспроможність підприємств на світовому ринку.

«З.С.»: Говорячи про інші найбільш перспективні сфери двосторонньої співпраці, чи можна сказати, що Швейцарія відкрила для себе потенціал України в аграрній сфері?

Крістіан Шьоненбергер: Я не сказав би, що потенціал України у цій сфері вже використаний. У цьому секторі працюють швейцарські інвестиції. Є один виробник, що виробляє продукти з ягід у Західній Україні, також є інший виробник із швейцарським капіталом у Центральній Україні, що виробляє натуральні продукти. Але зроблено лише незначні кроки щодо вкладання інвестицій у цю галузь. Як відомо, в Україні діє мораторій на продаж сільськогосподарських угідь, цей аспект ускладнює співпрацю в цій галузі, адже необхідно укласти багато угод з окремими власниками. Для того, щоб збільшити потік іноземних інвестицій, необхідно провести земельну реформу, щоб була можливість купити землю за прозорими правилами. Швейцарська компанія «Сингента» досить успішно працює в аграрному секторі України, вона займається насінням, гербіцидами, захистом урожаю. Ця компанія допомагає українській аграрній продукції бути більш конкурентоспроможною.

«З.С.»: Пане Посол, що Ви можете сказати про плани посольства в гуманітарній сфері?

Крістіан Шьоненбергер: Україна та Швейцарія співпрацюють у багатьох галузях: політика, економіка, культура. Ми налагодили технічну співпрацю, як уже зазначав, співпрацюємо на рівні діаспор. Ми дуже задоволені поточним рівнем співпраці, адже налагоджено політичний діалог, співпрацюємо в рамках ОБСЄ. Що стосується сфери культури, то хочу відзначити спільну постановку українського театру «Дах» і швейцарського театру «Віді Лозанна». У Швейцарії та Україні було представлено виставу «Вій» за мотивами повісті Миколи Гоголя. Також співпрацюємо в галузі кіно, музики та літератури. Ми дуже задоволені цією співпрацею. Стосовно технічної співпраці – маємо стратегію на 4 роки. Швейцарія щороку інвестує приблизно 15 млн. швейцарських франків (близько 16 млн. дол. США) в Україну. Наприклад, у збільшення енергоефективності, сферу охорони здоров'я, реформи щодо децентралізації влади. Ми дуже задоволені результатами такої діяльності.

«З.С.»: Торкаючись теми багатосторонньої дипломатії, як Ви можете охарактеризувати взаємодію наших держав у рамках ОБСЄ?

Крістіан Шьоненбергер: Лише розпочато нашу співпрацю. Як трійка ОБСЄ, разом очолюємо цю організацію, Україна – головує, ми надаємо підтримку у виконанні її програми. У нас є спільні пріоритети в політичній сфері, галузі енергетики та вирішенні проблеми заморожених конфліктів. Плідно співпрацюємо на рівні спеціальних комісій, також добре налагоджено співпрацю між нашими послами в ОБСЄ. Упевнений, що протягом нинішнього року ця співпраця буде дуже плідною.

«З.С.»: Ураховуючи багаторічний досвід Швейцарії як нейтральної країни та досвід тісної співпраці з ЄС, не набуваючи формального членства в ньому, що з цього, на Вашу думку, могла б використати Україна?

Крістіан Шьоненбергер: Швейцарія має багаторічний досвід співпраці з ЄС. Усі наші сусіди, за виключенням Ліхтенштейну, є членами цієї організації. Історія наших відносин нараховує вже понад 50 років. За цей період ми вирішили багато питань взаємної зацікавленості. На сьогодні Швейцарія має більше 100 діючих угод із Євросоюзом у різноманітних галузях: щодо вільного пересування громадян, товарів; щодо повітряного та автомобільного транспорту; у галузі наукових досліджень; у сфері культури та ЗМІ. Таким чином, Швейцарія є достатньо інтегрованою в європейський простір без набуття формального членства в ЄС, спричиненого відсутністю підтримки ідеї членства більшістю суспільства. Це також причина того, чому Швейцарія співпрацює з ЄС на рівні галузевого співробітництва, застосовуючи секторальний підхід і вирішуючи проблеми там, де вони виникають. Звичайно, частина населення Швейцарії має бажання приєднатися до ЄС. Інша воліє не робити цього за жодних обставин. Але переважна більшість громадян Швейцарії підтримує галузеву співпрацю з Євросоюзом.

«З.С.»: Ваша Високоповажносте, що нового може принести цьогорічний світовий економічний форум у Давосі в наші двосторонні відносини?

Крістіан Шьоненбергер: Всесвітній економічний форум – це хороший майданчик для зустрічей людей, які приймають рішення. Але сам по собі форум не може вирішити всі проблеми світу. На мою думку, вагомою його перевагою є те, що він надає можливість широкому колу співрозмовників зустрітись у неформальній атмосфері, поділитися своїми думками. Я гадаю, відносно економічної кризи вже є ознаки поліпшення ситуації. Рівень довіри до європейських держав зріс протягом останніх місяців, наслідком чого стало відновлення доступу до міжнародних ринків капіталу. Тенденція поліпшення європейської економіки вже розпочалася, і Всесвітній економічний форум сприятиме побудові довіри між світовими лідерами.

«З.С.»: Цей рік розпочинає третю декаду дипломатичних відносин між нашими країнами. Яким є підсумок попередніх двох десятиріч і якими, на Ваш погляд, є перспективи на майбутнє?

Крістіан Шьоненбергер: Гадаю, що протягом минулих років ми заклали хороший фундамент для співпраці, на якому можемо будувати відносини й надалі. Як я зазначав, це повинно відбуватися в різних сферах: політиці, економіці, культурі, у сферах громадянського суспільства, технічної взаємодопомоги. Ми налагодили плідне співробітництво, але ще багато потрібно зробити. Як Україні, так і Швейцарії варто докласти чимало зусиль, щоб повною мірою використати потенціал нашої співпраці. І я вважаю, що ми рухаємося у правильному напрямку.

Інтерв'ю підготував магістрант Дипломатичної академії при МЗС України Володимир ЛИВИНСЬКИЙ

Надзвичайний і Повноважний Посол Об'єднаного Королівства Великої Британії та Північної Ірландії в Україні Саймон СМІТ:

«Наш головний пріоритет – питання глобального добробуту»

«З.С.»: Цього року Велика Британія головує в клубі G-8. Які пріоритети визначено на цей період?

Саймон Сміт: Наш головний пріоритет – глобальний добробут. Сьогодні світове співтовариство зіткнулося з багатьма серйозними викликами, особливо в економічній сфері. Ми цим дуже занепокоєні. Країни G-8 не єдині у світі держави, які демонструють стабільний розвиток. Однак саме вони можуть відіграти конструктивну та лідируючу роль у визначенні можливих шляхів прогресу світової економіки. Основна увага клубу G-8 буде приділена процвітанню світової економіки. Це стане головним питанням порядку денного.

Важливою під час нашого головування також є проблема кліматичних змін, що теж належить до економічної сфери.

«З.С.»: Прем'єр-міністр Д. Камерон наголосив, що Велика Британія під час головування в G-8 зосередить свою увагу, зокрема, на трьох основних аспектах – побудова відкритої економіки, відкритої діяльності урядів і відкритого суспільства. Чи можливо досягти такої тривимірної прозорості в умовах фінансової кризи?

Саймон Сміт: На мою думку, це не тільки можливо, а й необхідно зробити. Як наголошує Девід Камерон, за нашим щирим переконанням, загальний добробут є недосяжним, якщо ми не створимо відкрите та прозоре бізнес-середовище, не побудуємо відкриту та прозору економіку. В умовах браку відкритості, прозорості, підзвітності створюються сприятливі умови для розвитку корупції. Корупція – це ворог економік, які мають спроможність розвиватися. Якщо ми створимо прозору, конкурентоспроможну та підзвітну систему, де учасники співпрацюють у різних сферах, знаючи, що кожен із них грає за однаковими правилами, розуміючи, що існує справжня конкуренція, тоді можна говорити, що справді існують умови для процвітання бізнесу.

«З.С.»: Цього року Україна головує в ОБСЄ. На Вашу думку, які проблемні питання можуть бути вирішені під час українського головування?

Саймон Сміт: ОБСЄ – це дуже важлива організація для Великої Британії, її діяльність охоплює широкий спектр проблем, які нас цікавлять і є важливими для наших партнерів в Україні. Ця структура має відношення до певного кола угод щодо контролю над розміщенням звичайних озброєнь. ОБСЄ вже в перші роки свого існування заклала радикально нову основу міждержавних взаємин. У рамках організації були підписані угоди «Про відкрите небо», конвенція про звичайні збройні сили в Європі тощо. Звісно, ці процеси мали різні стадії активності. Однак, на мою думку, реальним досягненням ОБСЄ було те, що вона встановила принципово нові традиції доступності та прозорості в міжнародних відносинах, зміцнивши загальний рівень довіри.

На сьогодні ОБСЄ – це система універсальних принципів, під обов'язком дотримання яких поставили підпис усі члени організації. До таких принципів належать, зокрема, захист основних прав та свобод громадян і зростання ефективності роботи демократичних інституцій. Допомогти в реалізації цих прав дає змогу, у тому числі, спостереження за виборчим процесом.

Звичайно, серед усіх 57 держав багато країн мають різні традиції, відмінні конституційні звичаї, правила законотворчості, особливості рухів суспільного розвитку.

Посол Великої Британії в Україні Саймон Сміт 6 грудня 2012 року вручив вірчі грамоти Президенту України Віктору Януковичу. Під час церемонії Посол зазначив, що партнерство з демократичною, стабільною, процвітаючою Україною є дуже важливим для Сполученого Королівства та Європейського Союзу

Нам, британцям, подобається таке розмаїття. ОБСЄ – саме той інструмент, який дає нам змогу бути впевненими в тому, що ми ведемо розмову про одні й ті самі речі, адже фундаментальні права людини розуміються однаково в Канаді та Бельгії, Азербайджані й Туркменістані тощо. Ми можемо посилатися на ці принципи та керуватися ними, оскільки взяли на себе обов'язок їх дотримуватися.

У спілкуванні зі співрозмовником з іншої держави-члена ОБСЄ, наприклад, представником Монголії, яка є наймолодшим членом організації, не йдеться про якесь специфічне, британське, або європейське розуміння прав людини. Ідеться про загальновизнані принципи, які ми всі зобов'язались дотримуватися, принципи, які ми поділяємо. Це величезна перевага ОБСЄ.

У цьому контексті мені було дуже цікаво побачити амбіційний порядок денний, представлений Міністром закордонних справ України Леонідом Кожарою у Відні. Він зробив наголос на тому, що ОБСЄ може досягти прогресу у вирішенні деяких заморожених конфліктів, зокрема, у розв'язанні Придністровської проблеми. Нам сподобалося те, що він зробив наголос на необхідності захисту свободи преси. Адже вільна преса – це міцний фундамент для побудови дійсно стабільного та демократичного суспільства. За відсутності вільних ЗМІ дуже важко забезпечити відповідальність уряду перед суспільством за ухвалені рішення. Я вітаю той факт, що питання свободи преси Україна має намір винести на перший план порядку денного.

Посол Великої Британії в Україні Саймон Сміт повідомив, що у 2013 році у Кардіфі, де народився засновник Донецька Джон Юз, буде широко святкуватися його 200-річчя. ***На фото:*** **пам'ятник Джону Юзу в Донецьку**

«З.С.»: Якою є сьогоднішня позиція британського уряду щодо розширення ЄС? Якими, на Ваш погляд, є перспективи угоди про асоціацію з Україною?

Саймон Сміт: Ми залишаємося переконаними прихильниками розширення ЄС. Існує дві речі, відданість яким, з боку нашого уряду, є залізною: це успішне втілення проекту єдиного ринку та розширення ЄС. Ми переконані в тому, що сама діяльність ЄС є хорошим стимулом для змін у країнах-нечленах спільноти. Одним із очевидних прикладів є Югославія, яка 20 років тому розпалася на кілька держав, що воювали між собою. Нині завершується процес інтеграції цих країн у ЄС. І той факт, що вони стали на шлях інтеграції та наблизилися безпосередньо до вступу у ЄС, показав, як це прискорило зміни в політичній та економічній системах, а також сприяло зміцненню внутрішньої безпеки та добробуту, забезпеченню успіху в майбутньому. Ми бачили дієвість такого підходу на прикладі Словенії, яка нещодавно приєдналася до ЄС, і Хорватії, що от-от стане повноправним членом Європейського Союзу.

Наведу давніші приклади трансформацій у країнах, що прагнули до набуття членства, наприклад, Греція, Португалія, Іспанія, кожна з яких мала свій досвід існування в умовах диктатури. Рушійною силою змін у них стало прагнення до членства в ЄС. Я переконаний, що в Європі кожна країна має свої відмінності, але очевидним є те, що бажання наблизитися до членства в асоціації є каталізатором перетворень. Доречно згадати приклад Туреччини, яка має свою особливу історію еволюції державного устрою, відмінну від решти країн Європи, устремління якої до зближення з ЄС сприяло багатьом трансформаційним процесам у суспільстві. Якщо поглянути на історію успіху турецької економіки протягом останніх 12-10 років, можна помітити позитиві зрушення, яким також сприяли реформи, запроваджені структурами Європейського Союзу.

Повертаючись до питання угоди про асоціацію між Україною та ЄС, можу сказати, що ми задоволені змістом угоди та сподіваємося на те, що її буде втілено на практиці. Власне кажучи, я впевнений, що ми можемо досягти значно більшого прогресу, ніж уже досягнуто. У нашій країні щиро переконані в тому, що угода буде корисною для України, Європи та Великої Британії.

Поточний рік не повинен стати вирішальним у цьому процесі. Нам слід пам'ятати, що немає сенсу розпочинати виконання угоди, якщо не матимемо впевненості, що вона може бути втілена в життя. Угода є комплексом дій і цілей, погоджених обома сторонами, Україною та ЄС. Варто пам'ятати, що це лише частина шляху до поставленої мети – членства в Євросоюзі. Сподіваюся, що у 2013 р. ми почуємо більше сигналів від України, які утвердять нашу впевненість у тому, що угода про асоціацію насправді може бути втілена в життя. Ми цілком переконані, що український уряд, парафувавши угоду, засвідчив, що її виконання буде вигідним для всіх нас. На сьогодні в імплементації цього документа не досягнуто ве-

ликого прогресу, потрібно ще багато зробити для того, щоб переконати сторони в можливості його реалізації.

«З.С.»: Цей рік розпочинає третю декаду дипломатичних відносин між Україною та Великою Британією. Якими є підсумок попередніх двох десятиріч співпраці та перспективи на майбутнє?

Саймон Сміт: Протягом цих років ми мали безліч досягнень. На сьогодні Велика Британія є шостим найбільшим інвестором в економіку України. Більш ніж 100 британських компаній працюють у ній, також діє чимало фірм, які мають значну частку британського капіталу. Створено дуже хороший базис для поліпшення наших економічних відносин і збільшення обсягу взаємної торгівлі. Як свідчать останні статистичні дані, обсяг британського експорту в Україну збільшився до 11% у минулому році, однак показники українського експорту до Сполученого Королівства є не достатньо великими. Це питання валютної політики та валютних курсів. За нинішньої валютної практики не дивно, що існують саме такі цифри. Валютна політика робить імпорт в Україну дешевшим, ніж він міг би бути за наявності іншого валютного курсу.

За повідомленням «Financial Times», уже підписано угоду «Про розподіл продукції» (УРП) на розвідку, розробку та видобуток вуглеводнів на Юзівській ділянці між британсько-голландською компанією «Shall» та українським урядом. Проект може сягнути 10 млрд. доларів. Це питання було предметом переговорів між представниками компанії та українським урядом і особисто мною обговорювалося з українськими високопосадовцями. Мій висновок із цих перемовин – ми згодні в тому, що створення умов для інвестицій такого масштабу є гідною метою, яку варто досягти. Посольство повинно забезпечити роботу таких компаній, як «Shall» в Україні, надходження сюди новітніх технологій і капіталів, розкриваючи величезний потенціал надр вашої країни.

Потенціал України як виробника газу кардинально покращить її міжнародний імідж. Держава матиме прекрасну можливість змусити заговорити світ про себе, як про країну-виробника, а не лише споживача газу.

Підбиваючи підсумки наших більш ніж 20-річних відносин, хочу наголосити на діяльності «Британської Ради». Як відомо, «Британська Рада» – це організація, що функціонує незалежно від посольства, отримує фінансову підтримку від британського уряду та, на мій погляд, зробила величезний внесок у справу зближення наших країн. Ми не претендуємо на ексклюзивне володіння англійською мовою, але визнаємо, що англійська – це велика цінність, а також значний інструмент, за допомогою якого люди можуть досягти взаєморозуміння, виходити на світовий ринок товарів і праці. Посольство дуже високо цінує роботу Британської Ради, яка сприяє забезпеченню можливостей вивчення англійської мови, ознайомленню українців із британськими навчальними закладами, забезпеченню доступу до них. У такий спосіб ми разом розбудовуємо ще більш міцну асоціацію між британцями й українцями, сприяємо взаєморозумінню між нашими народами, що є найголовнішим пріоритетом.

Надзвичайний і Повноважний Посол Великої Британії в Україні Саймон Сміт – під час Міжнародного семінару «Партнерські зв'язки між університетами України та Великої Британії»

«З.С.»: Якими рисами, на Ваш погляд, повинен володіти сучасний успішний дипломат?

Саймон Сміт: На мою думку, найважливішими є різнобічність і універсальність. Часи, коли дипломат міг працювати лише в певній вузькій сфері, що називається дипломатичною комунікацією, – уже минули. Сучасний дипломат повинен бути обізнаним у багатьох галузях. Звичайно, ми не можемо стати експертами в усьому, однак потрібно знатися на політиці, торгівлі, безпеці, сфері охорони природи, проблемі торгівлі людьми тощо. Тому необхідно мати доволі широкий світогляд.

Важливо вміти працювати з людьми, які представляють різні культури, по-різному бачать вирішення міжнародних проблем. Це підводить мене до такої сутності, яку часто називають – дипломатична мова. На мою думку, існує два визначення дипломатичної мови – старе та нове. Старе розуміння передбачає дипломатичну ввічливість, коли ви не кажете те, про що насправді думаєте, і намагаєтеся вести розмову таким чином, щоб нікого не образити. За час своєї кар'єри я зрозумів, наскільки марним є саме такий підхід. Якщо не намагатися довести співрозмовникові те, що насправді нам потрібно, то ми втрачаємо час. Необхідно казати правду та бути відкритими. На мою думку, сучасне розуміння дипломатичної мови передбачає, що ми обираємо – яким чином донести свій меседж, яке формулювання використати, щоб досягти якомога більшого. У деяких ситуаціях потрібно застосовувати більш жорсткі формулювання для досягнення певних цілей. В інших випадках, де важливо побудувати взаєморозуміння, може знадобитися не одна розмова, а наприклад, три, чотири... Необхідно мати ступінь очевидності того, що ваш співрозмовник дотримується протилежної позиції, що на початку розмови він обстоює відмінну позицію. Великими чеснотами дипломата є вміння обміркувати формулювання, які він буде використовувати, зрозуміти, де більший успіх матиме некатегоричний підхід, знати, де пряме, недвозначне висування своїх вимог і жорсткіший стиль є найкращим засобом. Але яку мову ви не використовували б, найвищою метою, звичайно, є досягнення згоди. Гнучкість, багатосторонність, здатність адаптуватися та вміння працювати в усьому розмаїтті можливих ситуацій – це необхідні вимоги сучасної дипломатії.

Інтерв'ю підготував магістрант
Дипломатичної академії при МЗС України
Володимир ЛИВИНСЬКИЙ

Консолідація учасників міжнародної системи в подоланні кризи світоуправління

Микола ФЕСЕНКО, кандидат політичних наук, старший науковий співробітник Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАН України

Глобальна фінансово-економічна криза – не ізольоване явище, а частина численних криз, що переростають одна в іншу (світополітична, економічна, екологічна, демографічна, безпеки, енергоносіїв тощо), розвиток яких було прискорено внаслідок розпаду біполярної міжнародної системи та посилення глобалізаційних процесів. Очевидно, що керованість кризовим розвитком буде досягнута за умови набуття міжнародною системою нового балансу, відповідного характеру глобальних трансформацій. З цієї точки зору зміни в суспільному розвитку зробили проблему міжнародно-політичної консолідації необхідною умовою регулювання загальнолюдських відносин і політичною необхідністю заради сталого розвитку всього людства.

Природа глобальної фінансово-економічної кризи складна та багатогранна. Це не лише фінансова (банківська), а й економічна (іпотечна, продовольча, енергетична тощо) криза. Це криза колишнього світоустрою, колишнього світового порядку, і перш за все – неоліберальної моделі глобалізації в тому вигляді, як вона сформувалася до кінця XX століття. До числа найбільш важливих рис цієї моделі відносяться домінуюча роль США як світового економічного, політичного та військового лідера, повне відділення в економіці фінансової сфери від виробничої та пов'язана з цим величезна кількість нічим не забезпечених фінансових активів, поширення інститутів ліберальної демократії безвідносно до того, чи існують для них необхідні умови й передумови тощо. Глобальна криза виявила проблематичність і, багато в чому, неспроможність цих складових колишньої неоліберальної парадигми. Водночас більшість держав виявилися не готовими до перегляду колишнього неоліберального курсу та нині не мають ефективної стратегії подолання кризи.

Отже, в основі глобальної фінансово-економічної кризи закладено «кризу світоуправління». У цьому зв'язку необхідно зазначити, що організаційно-політична інфраструктура світового співтовариства формується з кінця XV століття. У її центрі – управлінська діяльність держав-лідерів, інноваційних націй, які в умовах міжнародної конкуренції, проходячи відбір у великих військових конфліктах, створюють і розвивають основи сучасної світ-системи: технологічну (від каравел до систем глобального позиціонування); фінансову (від нідерландських банків до електронних бірж); інформаційну (від меркаторівських карт до геоінформаційних систем); політичну (від договорів у Вестфалії до Об'єднаних Націй, ЄС і НАТО). З кінця XIX ст., із появою й інтенсивним розвитком миттєвої комунікації, названі підсистеми якісно ускладнюються, проте організаційно-управлінська інфраструктура залишається принципово незмінною. За цих умов система конкуренції провідних держав і жорсткого відбору лідера в першій половині XX ст. набуває форми світових воєн.

Жорсткий конкурентний відбір успішно пройшли США, яким вдалося стати лідером у здійсненні інноваційного прориву (перше повоєнне покоління людства, за оцінками О. Тоффлера, створило більшу кількість продуктивних нововведень, ніж усі попередні покоління разом узяті), відіграти визначальну роль в інформаційній революції, сконструювати глобальну економічну та фінансову систему. До кінця 60-х – початку 70-х рр. XX ст. світ-система зіштовхнулася з низкою проблем, що формують порядок денний майбутнього циклу інновацій і не знаходять рішення з

боку США: енергетична й екологічна проблеми, кластер проблем управління транснаціональною економічною активністю та фінансовими потоками, збільшення глобальної нерівності та політичне насильство тощо.

Упродовж минулого століття народилися три світоуправлінських проекти, у яких ініціативи США були визначальними, але роль у здійсненні – суперечливою: Ліга Націй, ООН і Новий світовий порядок (перша постбіполярна світоуправлінська ініціатива Дж. Буша-старшого). В останніх двох проектах існувала принципова можливість якісної зміни організаційно-управлінської інфраструктури світ-системи, створення умов регулювання глобалізаційних процесів на багатосторонній основі, однак перемогла конкурентно-конфронтаційна світоуправлінська логіка. Ставку було зроблено на проект транснаціонального лібералізму, що передбачає розповсюдження нерегульованої моделі глобалізації на основі політичної інфраструктури «демократичного світу» та «розширення простору свободи».

Останнім концептам було надано особливого значення: відповідні силові стратегії були реалізовані у 2000-2008 рр. неоконсервативною адміністрацією Дж. Буша-молодшого. У результаті до середини першої декади XXI ст. рівень витрат на озброєння знову наблизився до показників кінця 1980-х років, США виявилися втягнутими у витратні військові операції. При цьому світова фінансово-економічна система зберігала тісну залежність від Сполучених Штатів, що багато в чому й стало фінансово-економічним підґрунтям нинішнього критичного становища. Сучасна криза пов'язана з протиріччями декількох різноспрямованих політичних мегатрендів: інтеграція та керованість виступають проти поляризації та лібералізації.

Об'єктивна необхідність створення багатовимірних структур глобального управління протистоїть практиці побудови альтернативних коаліцій у світовій політиці за аналогією із союзами, що почали Першу світову війну. Найближчі десятиріччя, імовірно, стануть періодом конструювання коаліцій, можливі форми яких – від широких інтеграційних об'єднань-форумів (із недержавною участю) до класичних силових блоків. Можливості цих структур будуть, безсумнівно, оцінюватися з точки зору економічного потенціалу держав та інших утворень, які увійдуть до їх складу. Головною проблемою майбутнього періоду трансформації міжнародної системи стане пошук оптимальних моделей глобальної організації або декількох метарегіональних організацій, які в подальшому зможуть створити якісно нову організаційно-управлінську інфраструктуру міжнародної системи. Основні можливі формати-сценарії – реформована ООН, розширений ЄС, інші метарегіональні інтегруми, Ліга демократій тощо.

З середини 90-х років XX ст. в міжнародних відносинах утвердилася плюралістична однополярність. Тон стали задавати США, до них приєдналися старі члени великої сімки – країни Західної Європи, Японія та Канада. Уміло взаємодіючи з ООН і використовуючи «карту» НАТО, ця група країн виробила в проміжку між Дейтоновськими угодами (грудень 1995 р.) і операцією в Косово (травень 1999 р.) своєрідний безкровний переворот у міжнародних відносинах. Поруч зі старою системою світоуправління (навколо ООН) було збудовано нову вертикаль для прийняття та виконання рішень (G 7 – НАТО). За неповні десять років паралельний неформальний механізм міжнародного регулювання встоявся настільки, що його ефективність виявилася вищою, ніж у офіційного, оонівського. Незважаючи на нарікання Пекіна і його заклики до будівництва багатополярного світу, співтовариство країн і народів стало ще більш ієрархічним. На вершині піраміди утвердилися США та їхні найближчі союзники; вони стали енергійно проектувати своє лідерство на різні куточки планети та за необхідності без особливих церемоній використовувати силу.

Колишнє світоуправління базувалося не на ООН, а на протиборстві та співіснуванні двох світових систем. ООН відігравала роль політико-правового обрамлення зразкового військово-політичного балансу сил між СРСР і США (разом з їхніми союзниками), а зовсім не була стрижнем світоуправління. Усередині радянської та американської «зон впливу» діяли свої правила (війна у В'єтнамі, введення військ до Чехословаччини, американські операції в Панамі та Гренаді, війна в Афганістані). Крах світової системи соціалізму позбавив колишній світоустрій, у тому числі й інститути ООН, його вихідної логічної основи. Війни в Іраку, Югославії та Чечні лише оголили, загострили невідповідність колишніх принципів діяльності ООН сучасній ситуації.

Дуже гостро криза світоуправління проявляється в країнах, де національна спільність не склалася, а державні інститути слабкі або дисфункціональні. Оптимізм постколоніального «національного будівництва» зник практично безслідно внаслідок неграмотного управління, неприборканої корупції, бідності, хвороб, екологічних катастроф, насильства. У цих держав немає принаймні трьох із чотирьох елементів національного суверенітету: ефективного контролю над територією, здатності контролювати кордони та виключення зовнішніх акторів із внутрішніх конфігурацій влади. Залишається тільки міжнародний юридичний суверенітет, який здебільшого служить основним джерелом життєздатності, даючи змогу здійснювати урядові позики, отримувати донорську допомогу та податки від іноземних компаній у разі їх діяльності в країні.

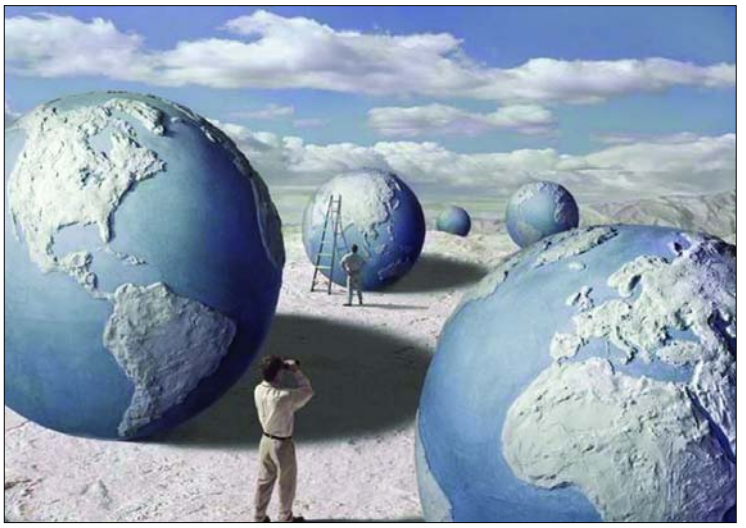
Очевидно, криза приско-

рить трансформацію світової системи організації влади та змусить світову спільноту відмовитися від повсюдної підтримки квазідержав за одночасного пошуку нових несуверенних форм їх організації (протекторати під міжнародним управлінням, членство в різних партнерствах, територіальна реорганізація тощо). Ці форми відпрацьовуються, наприклад, на пост'югославському просторі.

Часто зростаючу нестабільність пояснюють специфікою нинішнього гегемона – США, який виявляється або відносно слабким для управління міжнародними процесами, або відносно сильним, схильним до порушення правил гри, включаючи принцип національного суверенітету. Тенденція до довільного застосування сили міцніє, і це стосується не тільки США, а й невеликих держав, ресурсом яких стають швидка реакція на зміни на світовій арені та гра на зовнішньополітичній кон'юнктурі.

Криза світоуправління також спричинена об'єктивно існуючою непрацездатністю колишньої «однополярної» моделі світоустрою. Навіть така могутня держава, як США, не в змозі самотужки вирішувати численні політичні, економічні, соціальні та культурні проблеми сучасного світу, що постійно ускладнюються. При цьому спроби Сполучених Штатів управляти світом самостійно, ігноруючи інтереси інших держав і цивілізацій, призвели до їх фінансового й економічного перенапруження, що й стало одним із важливих факторів глобальної кризи.

У зв'язку з цим можна прогнозувати, що наслідки кризи будуть досить масштабними та довгостроковими. Згідно з моделлю еволюційних циклів (довгих хвиль) міжнародної політичної та економічної системи, вихід зі смуги кризових потрясінь швидше за все відбудеться не раніше 2017-2020 років. У розвинених країнах найближчими роками можливі гострі соціальні та політичні зіткнення, які, з одного боку, стимулюватимуть проведення важливих економічних і політичних реформ, а з іншого – провокуватимуть політичні та військові конфлікти за участю США та країн Європейського Союзу. Істотно зросте політична й економічна роль Китаю, Японії, Індії, натомість роль США, мабуть, дещо зменшиться.

Найбільш складним і суперечливим в умовах глобальної кризи є становище низки країн Африки, Латинської Америки, а також СНД, які не встигли зміцнити свою державність і створити ефективну та конкурентну політичну систему. Становище України, що знаходиться між Заходом і Сходом і переживає критичний етап політичної, економічної та соціальної модернізації, також є досить складним.

У перспективі вельми серйозними будуть соціальні та політичні наслідки нової (другої) хвилі глобальної кризи, яка може вибухнути приблизно у 2013-2014 роках. Саме в цей період можливі нові великі потрясіння, пов'язані з кризою фінансової системи США та зі зміною колишнього світового порядку. У цей період розпочнуться глобальні геополітичні та геоекономічні зміни, що неминуче торкнуться й України. Разом із тим саме ці потрясіння зможуть, нарешті, відкрити можливості для справді глибокої перебудови світового порядку, формування «багатополюсного» світу, для впровадження і поширення принципово нових, проривних технологій (біотехнологій, нанотехнологій, нових екологічно чистіших джерел енергії тощо). Крім того, розпочнуться процеси вироблення нової моделі ліберальної демократії, що враховуватиме умови глобального світу XXI ст., його поліцентричний і поліцивілізаційний характер.

Отже, нова логіка влади та владних відносин веде до трансформації основоположних референцій соціально-політичних універсалей, таких як простір і час, держава, нація, суверенітет. Ситуація кризи легітимності держави тягне за собою феномен фрактуалізації соціуму у світовому масштабі, зміцнюючи інші щодо національності та громадянства типи ідентифікації та консолідації населення, які проявляються в сильнішому акцентуванні розмаїття культур і якості життя, необхідності переосмислення сучасних політичних референцій, виходячи з визначення цивілізаційного статусу для різних співтовариств у глобальному соціально-політичному просторі.

Таким чином, в основу глобальної фінансово-економічної кризи закладено «кризу світоуправління». Тому необхідно розпочати процес вироблення нової моделі світоуправління, що враховуватиме умови глобального світу XXI ст., його поліцентричний і поліцивілізаційний характер. Сучасна глобальна криза є не випадковим, а закономірним явищем, пов'язаним із довгостроковими тенденціями (мегатрендом) світового політичного й економічного розвитку. Нинішня криза має свої особливості та відмінні риси, що пов'язані з процесами глобалізації, регіональної політичної та економічної інтеграції, глобальної міграції тощо. Багато в чому породжена цими специфічними процесами, вона є важливим рубежем у світовому розвитку.

Давос: «Глобальні ризики-2013»

Звіт «Глобальні ризики у 2013 році» Всесвітнього економічного форуму був складений на базі щорічного опитування понад 1000 експертів, які представляють різні промислові галузі уряду, освітні установи та громадські організації. Експертів просили переглянути вибірку з 50 глобальних ризиків.

На думку респондентів, найбільш вірогідний глобальний ризик, що виявиться протягом наступних 10 років, – це значна нерівність у доходах, водночас ризик із найбільшими наслідками – велика системна фінансова криза. Також є два ризики, що увійшли до першої п'ятірки як за ступенем впливу, так й за ймовірністю: хронічні фінансові дисбаланси та криза водопостачання.

Експерти форуму приходять до висновку, що три ключові групи ризику створять серйозні проблеми на майбутнє десятиріччя.

Перевірка економічної та екологічної сталості

Поточні потрясіння світової економічної системи будуть поглинати всю увагу лідерів у найближчому майбутньому. Тим часом екологічна система Землі також переживає значне навантаження. Майбутні одночасні потрясіння для обох систем можуть спричинити «ідеальний глобальний шторм», що призведе до непереборних наслідків. З точки зору економіки, глобальна стійкість знаходиться під загрозою через сміливі монетарні та жорсткі фінансові політики.

Стосовно довкілля стійкість Землі перебуває під загрозою через зростання світових температур та екстремальні погодні явища, які, ймовірно, відбуватимуться все частіше і матимуть усе більш руйнівні наслідки.

Раптовий і великий удар на одному з фронтів буде здатний знищити всі надії на розроблення ефективного й довгострокового вирішення на іншому фронті.

«Цифрові пожежі»

Хоча переваги тісно пов'язаних між собою комунікаційних систем є безперечними, потенційно вони можуть забезпечити вірусне поширення інформації, яка навмисно або ненавмисно має провокаційний чи брехливий характер.

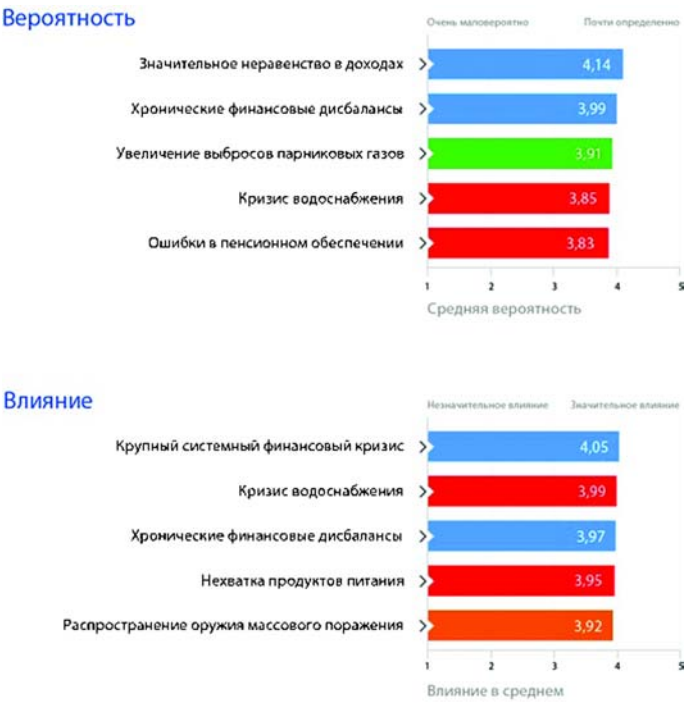
У віртуальному світі можна завдати значної шкоди шляхом швидкого поширення неправдивої інформації, навіть якщо одразу ж після цього надходить правильна інформація.

Небезпеки самовпевненого відношення до людського здоров'я

«Значні успіхи в охороні здоров'я призвели до того, що світ перебуває у стані самозаспокоєння, і це дійсно небезпечно, – ідеться в доповіді. – Зростаюча опірність антибіотикам може призвести до краху перевантажені системи охорони здоров'я, а тісні зв'язки між різними куточками світу дають змогу пандемії легко поширюватися».

Спеціальна доповідь: Національна стійкість перед глобальними ризиками

Цього року в Спеціальній доповіді обговорюється складна тема, що стосується того, як країна може підготуватися до глобальних ризиків, які вона не може контролювати або яким не здатна запобігти. Один із можливих підходів полягає в «системному мисленні» та застосуванні концепції стійкості до країн.

5 основних ризиків за вірогідністю та ступенем впливу

У доповіді описуються п'ять компонентів стійкості: ефективність, надмірність, наявність ресурсів, реагування та відновлення, які можна застосовувати до п'яти національних підсистем: економіка, навколишнє середовище, управління, інфраструктура та суспільство.

У результаті вдалося розробити діагностичний інструмент, що дасть змогу керівникам оцінювати та відстежувати національну стійкість перед глобальними ризиками.

Charity Information Center «Green Dossier»

Коментар Катерини Малькової, менеджера проектів МБО ІЦ «Зелене досьє» з питань сільського господарства

Один із найбільших глобальних ризиків[1], що матиме високий рівень впливу протягом наступних 10 років, – недостатня кількість продуктів харчування. Власне, це відбувається у світі вже не перший рік. Причина – недосконалість глобальної продуктової системи, функціонування якої призводить до негативних наслідків для довкілля. Деякі цифри стосовно наслідків[2] зростання об'ємів виробництва продуктів харчування:

- понад 20% орних земель, 30% лісів і 10% пасовищ у світі знаходяться в процесі деградації;
- у світі вилучено вже 9% запасів прісної води, 70% із яких використовуються в сільському господарстві;
- на сільське господарство та зміну землекористування припадає більше 30% викидів парникових газів;
- світові агропромислові системи споживають близько 30% енергії.

Водночас, майже третина вироблених продуктів харчування, згідно з даними ФАО (Продовольча та сільськогосподарська організація ООН), губиться або викидається в процесі виробництва та споживання. Головним чином втрати продовольства відбуваються на різних стадіях виробництва: збір урожаю, оброблення та транспортування, продукти харчування викидаються також на стадії роздрібної торгівлі та споживання. Щорічно втрати продовольства становлять майже 300 млн. тонн. Це об'єм, якого було б достатньо, щоб прогодувати 870 млн. людей, які голодують.

«У світі, де проживає 7 млрд. людей і де чисельність населення до 2050 р. становитиме 9 млрд., викидати продовольство не має жодного сенсу ні з економічної, ні з екологічної, ні з етичної точок зору», – зазначає Виконавчий директор ЮНЕП Ахім Штайнер. ЮНЕП і ФАО 22 січня представили концепцію нової глобальної кампанії щодо зниження продовольчих відходів, яка повинна сприяти побудові сталого майбутнього та скороченню продовольчих відходів.

Україна як сільськогосподарська країна не потерпає поки що від продовольчої кризи. Але нашого господарювання всі ці процеси стосуються безпосередньо, оскільки нераціональна діяльність агропромислового комплексу несе реальну загрозу і для нас, і для інших країн. В Україні зменшується кількість орних земель – через стрімке зростання населення міст і вилучення орних земель під забудови. Загрозливою є тенденція використання орних земель для виробництва біопалива, що відбувається нині в гонитві за отриманням швидких прибутків.

Група експертів ООН з безпеки харчових продуктів та харчування у 2011 р. проаналізувала політику з виробництва біопалива. З одного боку, ми шукаємо альтернативи вичерпним ресурсам Землі. З іншого – якби на сьогодні 10% усього транспортного палива становило біопаливо, це призвело б до втрати 26% сільськогосподарських культур у світі[3], що, у свою чергу, сприяє здорожчанню продуктів харчування.

Ріпак, який використовується для виробництва біопалива, – друга в Україні олійна культура за площею посіву та валовим виробництвом, поступається лише соняшнику. Під вирощування цієї культури, залежно від року, використовується майже 1-2% ріллі. Науково обґрунтовані сівозміни припускають відводити під технічні культури до 10% площ, але разом із соняшником вони вже займають майже п'яту частину посівних площ.

Тобто, «важкими» для землі технічними культурами зайнято територію майже удвічі більшу, ніж дозволяють норми сівозміни. Україна вже входить до 10 найбільших виробників ріпаку у світі. Звісно, вирощування технічних культур є найбільш рентабельним, ураховуючи попит світового ринку та високі закупівельні ціни. Але збільшення посівних площ під ріпак і соняшник відбувається за рахунок скорочення площ під інші культури. А отже, подальший розвиток цього ринку потребує державного регулювання, щоб не втратити родючі землі. Робота над запровадженням стандартів сільськогосподарської діяльності, у тому числі щодо регламентування сівозміни, проводиться з 2011 року.

[1] *Звіт «Глобальні ризики 2013» Всесвітнього економічного форуму http://reports.weforum.org/global-risks-2013/*

[2] *Офіційний прес-реліз ФАО (Продовольча та сільськогосподарська організація ООН) та Екологічної програми ООН (ЮНЕП) від 22 січня 2013 р. http://www.fao.org/news/story/ru/item/168643/icode/*

[3] *«Доповідь: Біопаливо та продовольча безпека» підготовлена Групою експертів найвищого рівня з безпеки харчових продуктів і харчування (перша версія доповіді була відкрита до обговорення протягом січня, затвердження планується в жовтні 2013 р. на пленарній сесії Комісії ООН з Всесвітньої продовольчої безпеки) http://www.fao.org/fsnforum/forum/discussions/biofuels-v0*

Дикі карти – у грі

Ірина ВИШНЕВСЬКА, аспірант Інституту світової економіки і міжнародних відносин НАНУ

Дикі карти (Wild Cards) розглядаються в тісному переплетінні з прогнозами на майбутнє. Дж. Дейтор порівнює їх із цунамі, такими раптовими та руйнівними є наслідки їх дій. С. Стіл та Дж. Рокфелоу трактують дикі карти як подію з низькою ймовірністю виникнення, однак із неймовірно потужним упливом, якщо вона трапиться. Дж. Петерсен, С. Мендоса та інші переконані, що дикі карти іноді можна передбачати. Виходячи з цього, важливим завданням є виявлення їх ранніх ознак задля здійснення превентивних заходів. Практика сучасних інформаційно-технологічних можливостей у синтезі з явищем диких карт дає змогу стверджувати про ймовірність невтішного майбуття для Європи в разі використання Сполученими Штатами методу «дестабілізаційної змії». Однак американській гегемонії становить загрозу нова потуга, яка має шанс розділити з Китаєм управління світом. Номінант на Нобелівську премію В. Шива про новітню зброю говорить: «Ця зброя потужніша, ніж атомні бомби чи інші примітивні види озброєння». Отож, із кожним днем удосконалюється хитромудрість Homo sapiens у режисуванні майбутнього. Долю держави незабаром доведеться розглядати як електричний пристрій без гарантійного терміну, який, за бажанням, можна вивести з ладу, підключивши його, наприклад, не до тієї фази. Майбуття стає рукотворним, для нього сценарії пишуться, ролі розподіляються; народ виступає і як маріонетка зброя, і як глядач, для якого місця визначені: комусь у перших рядах, для інших – на галерці.

«Хто говорить нам, що «нормальне» майбутнє існує? – запитує Е. Хільтунен. – Наші розумові сприйняття і фільтри обмежують нашу здатність бачити всі можливі спроектовані варіанти майбутнього. Це насправді принадно назвати події або непридатними для нашої моделі розумової інтерпретації або «неможливими», чи такими, що мають низьку ймовірність відбутися в майбутньому». Однак, Л. Абер радить для запобігання сліпоти в передбаченні змін, по-перше, зухвало шукати сигнали там, де ніхто не шукав їх раніше; по-друге, ніколи не говорити ніколи відносно майбутнього.

За даними Інституту майбутнього, справа диких карт – не передбачити результат, а розширити периферійне бачення загального спектру можливостей, пропонувати ширший контекст, за допомогою якого розглянути основні прогнози та підготуватися до несподіванок. Дж. Петерсен у статті «Як «дикі карти» можуть змінити наше майбутнє» від травня-червня 2009 р. вказав на низку ним передбачених сценаріїв диких карт, а також на ймовірність здійснення тих, які ще не відбулися на той час. Зокрема, науковець наводить приклад із новим Чорнобилем. Згадавши техногенну катастрофу в Японії 2011 р., розумієш важливість урахування диких карт для превентивних заходів. Події 11 вересня також не були фактором раптовості з огляду на попередження експерта з тероризму Б. Дженкінса, який обговорював питання про можливість повітряних атак терористів-смертників, а також прогнозиста М. Цетрона, який вказав на Всесвітній торговий центр як можливу мішень з точки зору терористів.

Варто розрізняти дикі карти та слабкі сигнали. Слабкі сигнали дають нам натяки на можливі події та тенденції, вони є ніби малими отворами від замкової щілини, заглянувши в яку можна побачити кімнату майбутнього. Озираючись назад, бачимо можливість вловити сигнали-підказки на майбутні тренди. Дикі карти – це несподівані події, що трапилися або можуть трапитися; сценарії диких карт – наші образи майбутнього стану, в якому нереальна неочікувана подія отримує домінуючий ефект.

За статистикою, ми знаходимося в оточенні 80% інформаційного шуму, і лише 20% – потрібної інформації (слабкі сигнали). У кут нашого зору (див. рис. 1) потрапляють слабкі сигнали (пурпурова лінія в куті *a*), однак зазвичай ми їх не помічаємо внаслідок інформаційного шуму, який упритул підводить до сильних сигналів, коли вже запізно протидіяти. Це те ж саме, що «закривати ворота після того, як кінь поніс» (Дж. Петерсон). Подія диких карт (точка *Q*) «може створити поворотні моменти в еволюції певного курсу або соціальної системи» [1, P. 203].

Чи існують наразі слабкі сигнали, які вказують на можливість сценаріїв «диких карт» на глобальному рівні? Оскільки Сполучені Штати стоять на чолі су-

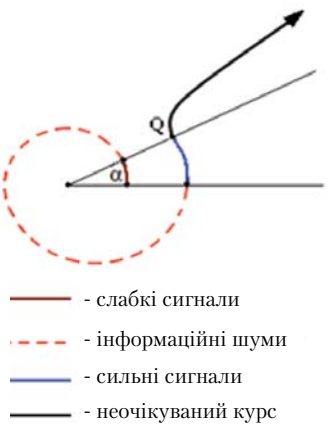

Рисунок 1

часної міжнародної системи, то доцільно зупинити увагу на подальшому їхньому розвиткові. США можуть бути наддержавою ще тривалий час, однак навряд чи завжди. Це твердження можна пояснити графічно. Позначимо нинішній центр сили (США) точкою *О*. Ця сила задає напрямок руху системі міжнародних відносин, що графічно зображено у вигляді рівнокутної спіралі. Незважаючи на безкінечне число витків рівнокутної спіралі, довжина дуги логарифмічної спіралі відносно довільної точки *А* (нова потуга) – кінцева.

Рівнокутна спіраль буде котитися без ковзання по дотичній *АВ*. Полюс спіралі *О* рухатиметься під прямим кутом до *ОА* і, зрештою, потрапить у точку *В*. А дуга *АО* прокотиться без ковзання за рахунок себе – по *АО* (див. рис. 2).

Спіральний вихор Фібоначчі також нескінченно розкручується ззовні від центра, проте в кінцевому результаті досягає свого початку і в цій точці або зупиняється, або створює абсолютно новий вихор, що обертається в протилежному напрямі, ніж попередній.

Якщо розглядати гегемонію США аналогічно з процесами спірального вихору Фібоначчі, то можна побачити, що американці мають лише два варіанти: або «затухнути», або започаткувати новий (в іншому напрямку) спіральний вихор зі старим центром сили. Без сумніву, Сполучені Штати оберуть другий варіант. Тому наразі є

Рисунок 2

нагальним визначення найоптимальнішого сценарію розвитку у взаємозв'язку із запущеними механізмами стратегій, які в принципі не повинні бути на поверхні, оскільки це є державною таємницею гегемона. І хоча метод екстраполяції не може дати позитивних результатів для встановлення трендів майбутнього в середньо - і довгостроковій перспективі через призму сучасних подій, однак А. Тойбні, аналізуючи історичні долі різних цивілізацій, звертав увагу на точки біфуркації, де таке правління на декілька століть визначало хід розвитку великих держав. У такому разі доцільною є побудова моделі еволюціонуючих систем – імовірної функції ентропії $\Sigma\, p_i \log p_i$. Ентропія вказує на ступінь невпорядкованості складових у системі, чим вища ентропія і, відповідно, хаотичність, тим більш безликими стають ці складові. На етапі прогнозування майбутнього стоїть завдання зменшити рівень ентропії шляхом упорядкування рядів інформації, відсіювання непотрібного шуму, окреслення пріоритетів, ризиків та іншого.

Ентропія – випукла вверх функція розподілення ймовірностей елементів. Якщо *X, Y,..., Z, R* мають однакове розподілення ймовірності, то це можна записати таким чином: $F(X) = F(Y) = ... = F(Z) = F(R)$. Чим більше зростає ймовірність одного елемента, тим менш можливими стають інші. У кінці 2011 р. Сполучені Штати оприлюднили зміну свого вектора – перенесення центра уваги на АТР, тобто, із Заходу – на Схід. Як трактував Парето, вибір певної точки на шкалі переваг позбавляє цінності всі інші точки. Якщо вибір зроблено, всі інші комбінації можна не брати до уваги, концепція альтернативного вибору втрачає сенс. Наявна інформація про зміну вектора США зменшує ступінь ентропії на структурному та інформаційному рівнях. На рівні інформації такий вектор можна було передбачити, він є закономірним явищем з огляду перспективності цього регіону та, насамперед, з огляду на необхідність змінити вектор напрямку Сполучених Штатів, розкрутивши нову спіраль, інакше на старих засадах США втрачають гегемонію. А ось на структурному рівні від країни-гегемона можна було очікувати значно вищих результатів. Заява про зміщення вектора на Схід – в АТР – вказує, що американці будуть оперувати методами «шаблонів», «кальок».

Знаючи вектор руху США в АТР, важливим є встановлення причинно-наслідкового зв'язку такого рішення. Шляхом аналізу суцільної вибірки інформації можна дійти висновку, що другий рівень необхідності такої політики (перший рівень – необхідність зміни напряму) викликаний кількома причинами. Не можна відхиляти побоювання США щодо можливості домінування в цій ойкумені Китаю, котрий упритул підходить навіть до Австралії, придивляючись до сусідів: Вануату, Нової Каледонії, Соломонових Островів, Східного Тимору, Індонезії, Папуа-Нової Гвінеї. До речі, відстань від австралійського острова Боігу до Папуа-Нової Гвінеї – усього 5 км.

Побоюючись могутності КНР, США посилюють свій вплив у західному та південному напрямках АТР, включно зі стратегічно важливим Південно-Китайським морем, яке китайці вважають своєю суверенною територією, і через яке пролягає найкоротший шлях із Піднебесної, Японії, Росії до Сінгапурської протоки. Оскільки китайська економіка на 80% залежить від нафтових поставок із Близького Сходу, то Азійсько-Тихоокеанський регіон становить інтерес для Піднебесної, тому ж бо й акцентується увага на посиленні військово-морських сил КНР, які, на думку експертів, будуть у змозі до 2016 р. здійснювати активні операції не тільки в районах Японії, Нової Гвінеї, Індонезії, а й Каролінського та Маріанського архіпелагів, що входять до сфери впливу Австралії.

Тут варто відзначити проблему демографічного фактора та прогнозів на майбутнє. Науковий співробітник Інституту національних стратегічних досліджень із Університету національної оборони США Дж. Саймон доводить, що значимість країн ЄС для США в Північноатлантичному альянсі різко падатиме; у перспективі буде обмежена колективна здатність розгортати сили швидкого реагування внаслідок демографічних змін. Очікується, що у 2050 р. північноамериканське населення (включно з Канадою) становитиме 5,2 %, тоді як кількість китайців становитиме 15,7%. Щоправда, вищим, ніж у КНР буде демографічний показник Індії – 16,8% світової спільноти. Найбільш вірогідно, що стратегічний

партнер №1 – Європа – поступово втратить для США інтерес унаслідок демографічного фактора: у 2050 р. частка населення країн ЄС, за прогнозами, становитиме 7,5% світового показника.

Структура світового народонаселення неухильно вестиме від євроцентристського світу. Частка Китаю у світовому ВВП до 2050 р. сягне 25%. Вона буде приблизно рівна частці США і у два рази перевищить частку Європи. Внутрішні демографічні фактори та зовнішні глобальні зрушення сприятимуть тому, що Сполучені Штати будуть приділяти все менше уваги своїм традиційним партнерам у Європі. «Стрімка демографічна маргіналізація Європи та зменшення її соціально-економічної і політичної ваги буде означати, що вона більше не є центром світової політики і не перебуває у фокусі уваги політичної еліти Північної Америки» [2].

Зазначений контекст певною мірою бере до уваги показники Д. Стінгера, запропоновані в 1963 р. для прогнозування національних можливостей на довготривалу перспективу (демографічний фактор) і коротко-, середньострокову (військова міць, кількість особового складу армії, рівень виробництва тощо). На перший план виходить чинник здатності країни до військової мобілізації, що був названий серед ключових складових національної сили держави К. Кнорром ще в 50-х роках минулого століття. Наразі ця складова є вагомою в ході формування перспективних планів США; дієвим аргументом стає недоцільність стратегічного партнерства Сполучених Штатів із Європою внаслідок поступової втрати останньою здатності швидко мобілізувати військові сили через той же демографічний фактор.

Для підтримання статусу наддержави США повинні проводити політику руху. Складові формули руху можуть бути різними, однак обраний Сполученими Штатами Східний вектор передбачає традиційні методи для досягнення мети. Зб. Бжезінський концентрує увагу на ірраціональності ведення нелегітимної політики, хоча й не виключає її: «міжнародна легітимність є важливим джерелом державної «м'якої сили». Сила, яка виглядає нелегітимною, є по суті слабшою, тому що її використання вимагає більшого докладання сили для досягнення бажаного результату. Втрата м'якої сили таким чином призводить до «твердої сили» [3, P. 147]. В «Іміджі народів та міжнародний паблік рилейшнз» М. Кунчик доводить, що в епоху медіадипломатії, половину моці держави створює її імідж, мистецтво управляти (statecraft) може бути мистецтвом режисування (stagecraft). Таким чином, події «диких карт» можна зрежисувати на кшталт фокусу, коли глядачі перебувають у невіданні, і лише ілюзіоніст знає секрет. Наприклад, можливе використання аналога фокуса в більярдній грі американця Ч. Петерсона: кулі стають парами впритул, а після удару роздвоюються. Биток, відштовхнувшись від кулі №2, посилає кулю №1 у середину. Від удару по кулі №2, куля №3 потрапляє в першу пару куль і викликає ланцюгову реакцію: усі пари розпадаються та розчищають шлях для кулі №1, яка безперешкодно скочується в лузу. Механізм роботи більярдного трюку вказує на можливість інсценування непередбаченої події, за якою виграш отримує одна-єдина потуга.

У книзі У. Бека «Влада і контрвлада у добу глобалізації: Нова світова політична економія» знаходимо цікаву інформацію щодо наявності «епістемологічних тіней, що відкидаються в майбутнє», які постійно знаходять відлуння в нових ситуаціях дії та протидії. Таким чином, виникає можливість створення необ'єктивних наукових прогнозів для імпліцитного направлення об'єктів до спрогнозованого майбутнього.

На цьому етапі дослідження логічно розглянути найбільш відомі прогнози. Зупинимося на праці С. Гантінґтона «Зіткнення цивілізацій». Позначимо тезу про зіткнення західної цивілізації з мусульманською як p, а її антитезу – p'. Для антитези сформулюємо твердження: до публікації праці С. Гантінґтона «Зіткнення цивілізацій» існувала дуже низька ймовірність зіткнення західної цивілізації з мусульманською. З антитези дедукується наслідок q щодо неможливості реалізації гантінґтонської концепції в разі, якби вона була виражена мусульманськими представниками, оскільки останні не можуть дійти згоди навіть з приводу певних фетв; великі проблеми були б і в прийнятті спільної концепції для сунітів і шиїтів. Тому аналог ідеї Гантінґтона не міг бути сформульований у такій завершеній формі мусульманами, яку ми знаходимо в американського науковця.

Концепція мала мізерні шанси для реалізації внаслідок відсутності реклами. Існує безліч довершених ідей, які залишаються непоміченими через неможливість донести їх до широких мас. Процесу виведення наслідку q' ставиться у відповідність істинна імплікація $p' \rightarrow q'$, з чого слідує, що антитеза має докази істини, а теза p – хибності.

Процес переходу від ентропії до детермінації майбутнього можна зобразити схематично у вигляді кола (див. рис. 3-а), де J – ентропія, D – детермінація майбутнього. Повної детермінації прогнозування майбутнього досягають лише одиниці з науковців; найчастіше прогнози зависають у певній відповідності стохастичності та детермінації, тобто знаходяться десь між J та D – точки F, W.

Однак F і W можна зобразити таким чином, що їхня проекція стане реальністю в майбутньому: точки F' і W' (див. рис. 3-б).

Після широкої реклами книги С. Гантінґтона «Зіткнення цивілізацій» постає висока ймовірність розвитку подій за вказаним сценарієм. Якщо мусульманам було б важко дійти спільної думки, то Гантінґтон, будучи нейтральною стороною і авто-

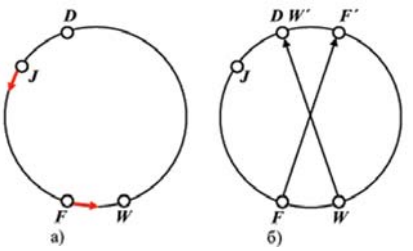

Рисунок 3

ритетним ученим найрозвиненішої країни, вселяє мусульманам упевненість у можливості розвитку такого сценарію і, таким чином, може підштовхнути до вказаного прогнозу.

Лауреат Нобелівської премії Шеллінг у книзі «Стратегія конфлікту» писав: «те, що головним чином сприймається як невідворотне, не є кінцевим результатом, а лише очікуванням цього результату, котре й робить результат невідворотним».

Можливо, американці не вкладали в розрекламований продукт бомбу вповільненої дії. Однак окремі кроки західної цивілізації справді здаються тими дровами, які підкидають у вогнище міжцивілізаційного протистояння (карикатури на пророка Мухаммеда, спалення Корану, фільм «Ненависть мусульман» тощо). Якщо ж цей сценарій є стратегією, націленою на режисування майбутнього, то варто з'ясувати мотиви. Для США однією з головних цілей є збереження світової гегемонії. Оскільки для підтримання статусу наддержави необхідна політика руху, про що говорив ще Бонапарт – «моя армія складена так, що один рух підтримує її» – то рух можна розглядати як двигун. «Демон Максвелла» є моделлю вічного двигуна, що працює завдяки різниці швидкості молекул за умов забезпечення різної температури полярних половинок посудини. Отож, взірцем постійного глобального верховенства певної країни може бути «Демон Максвелла». Хоча його ідея є ірраціональною: на отримання інформації про швидкість підлітаючих молекул витрачається багато енергії. Однак, задля забезпечення постійного руху наддержава може створити аналог «дестабілізаційної змії», яка сама себе підтримує на основі ефективної циклічної системи з дублюючими альтернативними циклами про всяк випадок. Найважливішим завданням є створення саме самопідтримувальної системи, щоб звести до мінімуму фінансові та енергетичні витрати ззовні на її існування. Імовірність того, що відбудеться необхідна дестабілізуюча ситуація в певний час і в певному місці є дуже низькою, однак за умов створення постійного ланцюга за Ейгеном можлива ситуація, коли ідея стане грандіозним підсилювачем малоймовірних подій, і вірогідність відтворення такої кільцевої структури в багато разів підвищиться у визначений термін. У цьому розрізі, в ліпленні майбутнього, може бути задіяний зворотний зв'язок – ефект снігової кулі (snowball effect) – коли одна складова породжує іншу, як це відбувається, коли співак підходить із мікрофоном дуже близько до колонки, а зворотний зв'язок повертає підсилений звук із колонки знову в мікрофон. І так по наростаючій, поки фоновий шум не перетвориться у вереск, що зрештою призведе до знищення аудіосистеми.

Методологія ВПК США «PATTERN» із застосуванням чітко узгоджених між собою моделей – «дерева-піраміди цілей» (за рівнем важливості їх виконання протягом певного терміну) та «дерева-піраміди відповідальності» (з урегульованим механізмом реалізації кожної цілі на певний час) – наочно демонструє, яким чином можна досягти головної мети у визначений термін. Для підтримки гегемонії методом «дестабілізаційної змії» простір і час розраховують так, щоб завжди була наявна територія для руху. Для цього вісі t (час) і y (простір) розбивають у такий спосіб, щоб кожен часовий період чітко фіксував місце дислокації.

Для функціонування «дестабілізаційної змії» потрібно перетворити просторово-однорідний стан у нестійкий і забезпечити можливості утворення нових структур, у яких передбачено налагодження специфічних стабілізаційних процесів – далеких від рівноваги – із заданням діапазону, у середині якого змінюються концепції. Нобелівський лауреат І. Пригожин назвав упорядкованість, що виникла у відкритих нелінійних системах, далеких від рівноваги, дисипативними структурами. Отож, при виборі методу «дестабілізаційної змії» гегемон повинен забезпечити на певних територіях внутрішні розборки за владу, ідеологію тощо, аби енергія певного народу чи країни, застрягнувши у внутрішніх проблемах, не вилилася на зовнішні виклики. Адже відомо, якщо в державі неспокій, уся агресія виплескується, не залишаючи місця для зовнішніх атак чи консолідацій. До речі, доки триватимуть «арабські весни» на Близькому Сході, підтримуватиметься дисипативний стан, доти буде відсутня передумова об'єднання ісламських країн мирним шляхом і, відповідно, відсуватиметься зіткнення західної та східної цивілізацій до потрібного часу. Наразі, за умов режисування, будь-яка країна може потрапити в дисипативний стан, оскільки її громадяни не підготовлені до протидій (не володіють необхідною інформацією). Напевне, тому, що існує ризик ірраціонального використання людством наукового багажу. Варіацією може бути вислів: «Ми зустріли ворога, і цей ворог – ми». Щодо дисипативних держав, то до них можливе застосування принципу «вузького горла» або лімітуючого процесу завдяки елементу (механізму, взаємозв'язку), який за даних умов обмежує можливості певних міжнародних гравців (так зване вузьке горло), а дії гегемона стають у цей час легітимними та необхідними.

Моделлю «дестабілізаційної змії» може бути математична конструкція (див. рис. 4), де всі прості числа виявилися на одній і тій же діагональній лінії, що може бути наочним проектуванням майбутнього через створення в системі процесів, далеких від рівноваги із завданим діапазоном. Образно це можна порівняти зі створенням об'їзної дороги, вказівники якої повинні привести до заданої точки. Можливо, водій відмовився б від заготовленого маршруту, однак він не бачить кінцевого пункту прибуття, оскільки їде об'їзною дорогою.

Для реалізації проміжних цілей наразі існує цілий арсенал стратегій і тактик. Наприклад, флешмоби (миттєвий натовп), коли індивіди сприймають

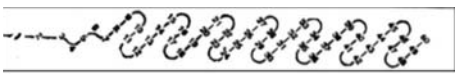

Рисунок 4

цей процес як невинну гру-розвагу з можливістю консолідації. Молоде покоління, яке виросло на продуктах кіноіндустрії, таких, наприклад, як «Діти-шпигуни», вже підготовлене до подібних акцій, тому в натовпі може стати актором зрежисованого сценарію, не відаючи кінцевого результату.

Незважаючи на те, що категорія випадковості може внести серйозні корективи, усе-таки «майбутнє творимо; воно залежить від докладених зусиль», – стверджується в базовому принципі прогнозування методу «Форсайт». Епіцентр подій розрахувати нескладно. Оскільки Європа намагалася попередити демографічну проблему за рахунок емігрантів, серед яких левову частку становлять мусульмани, то саме в Європі найвірогідніше чекати практичного втілення ідеї зіткнення цивілізацій.

Пріоритетний вектор руху Вашингтона в АТР повинен поступово замінити старих стратегічних партнерів, змістивши центр у напрямку від Європи. Тож, існує ймовірність того, що територія Європи буде полігоном руху для гегемона. Немає впевненості в тому, що Сполучені Штати стануть на сторону європейців. Можливе повторення сценарію в Косово, коли світова спільнота зайняла позицію захисту обездоленого безправного мусульманського народу. Якщо розглядати цей сценарій з точки зору необхідності підтримування гегемонії, то саме так і повинно відбуватися, оскільки довголіття макросистеми є результат змінюваності систем мікрорівня.

Виходячи з теорії ентропії, визначення ймовірної ролі Європи в системі міжнародних відносин надає більше шансів для окреслення тенденцій розвитку Китаю. За такого розвитку подій, США є беззаперечним лідером; Європа виходить із когорти головних акторів міжнародної арени, тому не може бути серйозним союзником КНР. Піднебесна буде або в тандемі зі США чи іншою новою потугою, або на коні, або китайська міць буде повалена.

Наразі Сполученим Штатам не вигідно знищувати Китай. Занадто багато переваг вони мають від співробітництва з останнім. Фінансовий сектор США повністю підтримується Китаєм. Тому можлива взаємозалежність за аналогією відносин мурах-скотоводів, коли мурахи не лише «доять» тлю, а й охороняють її, піклуються про неї під час дощу, холоду тощо. Американський політолог та ідеолог неоконсерваторів Р. Каган зазначає: «Китайці більше люблять американський ринок, аніж вони ненавидять американську гегемонію».

Однак зиск для США від співробітництва з КНР може стати невиправданим через зростання сил Китаю, який становитиме реальну загрозу гегемону. З огляду на прогнози аналітиків це може відбутися навіть у коротко- та середньостроковій перспективі. За таких обставин, Сполучені Штати повинні мати підтримку, і без Європи їм не обійтися. Тому цілком можливо, що нестабільності в Європі буде передувати нестабільність у КНР. Дж. Фрідман прогнозує, що це відбудеться вже у 2020 р.: «Дуже реальне майбутнє для Китаю у 2020 році – це старий кошмар: країна розділена між конкуруючими регіональними лідерами, іноземні сили отримують переваги з ситуації, що створилася в регіонах, де вони можуть встановлювати економічні правила відповідно до їх зиску, центральна влада намагається тримати все це разом, але зазнає поразки».

Однак навіть за умов розпаду КНР, китайці будуть потужною силою, що матиме вплив на управління в глобальному вимірі. Унаслідок глобалізаційних процесів кордони розмиваються, інститут держави поступово трансформується в якісно нову структуру з акцентом на космополітизм, а людство стає однотипним. Однак за цих умов китайці зберігають свою ідентичність, вони не розчиняються за межами КНР, а сполучаються одне з одним. У політиці Піднебесної починають проявлятися історично апробовані основні три складові «національного успіху»: по-перше, діяльність у фінансовій сфері; по-друге, розсіяння по світу, що надає можливість бути в різних точках планети (обов'язкова умова для утримування статусу наддержави); по-третє, здатність сполучатися між собою незважаючи на кордони. Хуацяо розселяються світом, не розчиняючись, утворюючи держави в державі. Цьому сприяє також державна політика КНР щодо переселення своїх громадян на територію інших країн для роботи на китайських підприємствах. Таким чином, існують деякі передумови для отримання Піднебесною статусу наддержави, для чого необхідним є досягнення такого політичного авторитету та економічних можливостей, щоб ці складові впливали одночасно на міжнародне співтовариство в будь-якому куточку земної кулі. Парадокс у тому, що китайці можуть отримати всі привілеї наддержави навіть не маючи держави (якщо, наприклад, справдяться прогнози Фрідмана про розпад КНР). Диктат «правил гри був і лишається революційним привілеєм капіталу» [4, С. 41], навіть не країни. А за еволюційних перетворень у бік космополітизму, коли національні держави поступово втрачають вплив, згуртованість численних китайців, незважаючи на їхні політичні, ідеологічні та локальні відмінності, стає виграшною для кожного з них і, відповідно, програшною для всіх інших, роз'єднаних індивідуалізмом. Космополітизм відчиняє двері перед непідготовленим до нього світом. За цих умов події диких карт можуть надовго відкинути людство назад, у «нове середньовіччя», щоб, набивши ґулі, Homo sapiens кінець кінцем вийшов на оптимальний виток еволюційного виграшу.

Уявіть на мить нашу планету без сили земного тяжіння: стикаються предмети, з іскрами розбиваючись; уламки розлітаються, щоб буревієм розтрощити нові, що трапилися на шляху. І лише якась невидима сила в змозі приклеїти все оточуюче і нас до Землі, перетворивши хаос на порядок. Аналогічний своєрідний клей намагаються винайти сучасні будівничі системи міжнародних відносин, бо без нього людство ризикує потрапити в нове середньовіччя

або взагалі самознищитися. Що ж зможе об'єднати людей? Виявляється, проблеми. Спільне горе – згуртовує. Отож тенденції формування міжнародної політики спрямовані в русло проблем. Навіть якби вони були відсутні – їх потрібно було б створити. Необхідністю є наявність ворога, адже це дає змогу всім іншим консолідувати і, таким чином, утримувати стан миру на левовій частині світу. Дещо подібне було, наприклад, в історії євреїв, коли вони всі провини громади покладали на козла, якого виганяли з поселення, тому ж бо така тварина і стала називатися «цапом відбувайлом». Наразі формування міжнародного порядку характеризується тенденцією щодо генерації об'єднуючого людство «клею», яким виступає той же цап, боротьба з яким допоможе дружбі всіх інших. Однак, за цієї політики не оминути невтішної рокіровки, коли ті, хто сьогодні «в команді» – завтра можуть стати «відбувайлами». Адже такої жертви вимагає всезагальне благо. Для нового ж обранця на роль цапа настануть справжні події «диких карт». Уже зараз можемо вловити сигнали, що свідчать про неминучість такого майбуття. Як не треба мати розуму аж понад голову, щоб передбачити ожеледь із настанням морозу після відлиги, так не потрібно бути пророком, щоб за наявності сучасного генеруючого політику механізму вказати на те, що він породить. Як кажуть у народі, сова не виведе сокола. Нинішні міжнародні стратеги продовжують блукати лабіринтом, не еволюціонуючи в бік гуманності, а лише – в бік економії та витрати. Однак, досягнуте вони сприймають як вершину свого мистецтва, втрачаючи унікальний час великих можливостей, які можуть перейти в точку неповернення. І тоді вже запізно буде застосовувати альтернативний «клей» для консолідації людства, який покликаний склеювати суспільство навколо ідеї здорового способу життя, а не навколо боротьби зі створеною хворобою.

Почесний професор міжнародних відносин у Американському університеті Дж. Гольдштейн у книзі «Перемога у війні на війні: Падіння збройних конфліктів в усьому світі» досліджує тенденцію до зниження кількості воєн: після Другої світової війни практично не змінилися кордони за допомогою сили; національні армії нині не борються між собою – усі поточні війни є цивільними; миротворчі операції ООН ефективно врегульовують конфлікти; 2010 рік зафіксував найнижчий показник смертності від воєн відносно інших років. Однак, це не означає, що проблема девальвується. Оскільки людська агресія нікуди не поділася, вона, як і вулкан, час від часу потребує виверження, то наразі стає можливим за допомогою певних стратегій і тактик активізувати цю потужну силу ненадійної держави всередині неї ж, а не чекати, поки ворог набере моці та піде війною. Тобто, нині сильна країна не ставить за мету захоплення чужої території силоміць, як це було споконвіку, вона швидше вберігає себе від можливого ворога. Проте виникає слушне запитання: хто є ворогом? Перед людством постає небезпека потрапляння в нове середньовіччя з гонитвою за відьмами, коли вже не окрема людина, а цілий народ може стати без вини винним.

Міжнародна політика сьогодення характеризується широким упровадженням методу апроксимації, тобто спрощенням важкозрозумілого, заплутаного, витратного в бік мінімальності. Це дало можливість, наприклад, західній культурі стати зрозумілою, своєю в різних країнах і для різних верств населення і, таким чином, реалізувати об'єднуючу та корегуючу світову громадськість функції. Однак, застосування методу апроксимації в культурі – ніщо, у порівнянні з його впровадженням у військовій галузі, де ведення новітніх змагань приголомшує технологічною схожістю зі славнозвісним вічним двигуном, що працює за рахунок самого себе. З переходом воєн на якісно новий рівень відпадає необхідність витрат:

- на утримання військовослужбовців (зарплата, пенсійне забезпечення; обмундирування, житло, харчування тощо);
- на ВПК.

Армія, зброя для гіпотетичної країни *А* втрачають традиційну функцію, оскільки за нових умов ведення війни виникає можливість застосувати стратегію «дестабілізаційної змії» у ворожій країні В, де її ж населення виконає функцію і зброї, і солдат держави *А*. Якщо раніше майстерністю вважалося загрібання жару чужими руками, то нині можна дестабілізувати ситуацію у ворожій країні руками її ж громадян. До того ж не потрібно їм виплачувати зарплату і пенсію, оскільки це проблема обезсиленої держави *В* чи новоутворених *С* і *Р*.

Отож, сучасні можливості інформаційно-психологічних війн дозволяють створити події «диких карт» в окремо взятих країнах. Наявність потужної КСД не гарантує стабільності в державі без уміння протидіяти хаосу на ендогенному рівні. Як у пісочному годиннику ціла гірка піщин провалюється через малий отвір, так і потужна КСД може піти в тартарари. Що ж в державі може стати аналогом отвору пісочного годинника? Емоції громадян, якими можна управляти. При цьому Homo sapiens перетворюється навіть не на маріонетку, котра діє за вказівками ляльковода, а гірше – на тугодума, що рубає гілку, на якій сидить. Як так могло трапитися, щоб людина діяла собі ж на шкоду? Та ще Парето зазначав, що хоча раціональна сторона людських вчинків здається важливішою, однак інстинкти є явищем стійкішим і тому – основним.

Список використаних джерел

1. Mendonca S., Pina e Cunha M., Kaivo-oja J., Ruff F. Wild cards, weak signals and organisational improvisation. – Futures. – №2. – 2004. – P. 201–218.

2. Simon J. NATO's uncertain future is demography destiny? // Strategic Forum: Institute for National Strategic Studies National Defense University. – 2008. – № 236 . - P.1-8.

3. Brzezinski Zb. Second Chance: Three Presidents and the Crisis of American Superpower. – New York: Basic Books, 2007. – 234 p.

4. Бек У. Влада і контрвлада у добу глобалізації: Нова світова політична економія. – К.: Ніка-Центр, 2011. – 408 с.

(Завершення в наступному номері «З.С.»)

Бразилія: уроки правління Лули да Сілви та Ділми Руссефф – на шляху до статусу великої держави

Павло ІГНАТЬЄВ, доктор політичних наук, професор

Частина 2

Адміністрація президента Лули да Сілви також зберегла тісні відносини з Японією. У Бразилії в штаті Сан-Паулу мешкає найбільша у світі японська діаспора, що налічує 1,5 млн. осіб («ніпо-бразілейрос»), причому район однойменного міста під назвою Лібердаде заселений 600 тис. бразильських японців. У 2008 р. країна урочисто відзначала століття з дня початку еміграції японців на її територію, адже в 1908 р. до порту Сантус уперше масово прибули для роботи на кавових плантаціях японці. У свою чергу, в Японії мешкає 300 тис. бразильців, яких тут називають «декасегі». Обидві країни мають спільну мету – стати постійними членами Ради Безпеки ООН, а японська державна агенція «Офіційна допомога у розвитку» багато десятиріч виступає одним із провідних донорів Бразилії. Великі автомобілебудівні корпорації Японії одними з перших відкрили на бразильській території мережу заводів у штаті Сан-Паулу. Японські інвестори є власниками багатьох боргових зобов'язань бразильського уряду, скуповуючи їх, як дуже прибуткові та надійні [18].

Важливу роль у політиці президента відігравали відносини з Європейським Союзом. Основоположний саміт ЄС – Бразилія відбувся в Лісабоні у 2007 р. і тоді ж було проголошено стратегічне партнерство латиноамериканського велетня з цим інтеграційним утворенням. Хоча країна встановила з блоком дипломатичні відносини у 1960 р., саме за Лули да Сілви вони набули динамізму, оскільки лише починаючи з 2007 р. відбуваються щорічні саміти. Бразилія постачає на ринки ЄС металопрокат, продовольчу продукцію та мінеральну сировину, а звідти завозить автомобілі та запасні частини, медикаменти, далекомагістральні літаки та гелікоптери. Сторони співпрацюють також у міжнародних фінансових інституціях та створенні зелених технологій [19].

У регіоні Латинської Америки Бразилія виступає лідером інтеграційного утворення МЕРКОСУР, заснованого в 1991 році. Його поява дала можливість усунути низку протиріч із регіональним суперником Аргентиною та зробила непотрібною гонку озброєнь. Однак між країнами й нині існують серйозні економічні суперечності, що негативно позначаються на роботі МЕРКОСУР. У 1999 р. відбулася девальвація бразильського реала, яка призвела до появи значного торговельного дефіциту Аргентини, що в майбутньому лише поглиблювався завдяки зростанню диверсифікації економіки Бразилії. Згодом протягом 2001-2003 рр. аргентинська економіка перебувала в глибокій кризі, а це звело до мінімуму ефективність діяльності організації. Скандалом закінчилася імплементація домовленості про прийом до її лав багатої нафтою Венесуели, оскільки парагвайський парламент досі заперечує проти цього, наголошуючи на недемократичному характерові режиму Уго Чавеса. Лише після тимчасового виключення Парагваю з лав організації у 2012 р. Венесуела зуміла стати її повноправним членом. Нещодавно на адресу бразильського уряду постійно лунали нарікання малих країн-членів Парагваю та Уругваю щодо його економічного гегемонізму, і це дійсно так, адже південноамериканський велетень має значне постійне позитивне сальдо з усіма своїми партнерами з МЕРКОСУР. Це змушувало президентів Фернанду Кардосу та Лулу да Сілву заплющувати очі на контрабанду одягу, цигарок і побутової електроніки з парагвайської території, де подібні товари значно дешевші внаслідок меншого податкового навантаження на виробників. З іншого боку, є сфери, у яких члени МЕРКОСУР займають узгоджену позицію. Зокрема, це стосується Фолклендських островів, що є спірною територією між Аргентиною та Великою Британією. Бразилія підтримує бойкот суден під фолклендським прапором, забороняючи їм заходити у свої порти, а Лула да Сілва якось навіть заявив, що перебування Фолклендів під владою Великої Британії нелогічне з географічної точки зору [20]. Бразильський президент також був змушений погодитися у 2009 р. на триразове збільшення платні (зі 120 до 360 млн. дол.) за експлуатацію ГЕС Ітайпу, що спільно належить Бразилії

та Парагваю. Нагадаємо, що цей енергетичний об'єкт на прикордонній річці Парана повністю забезпечує струмом Парагвай і покриває 19% потреб Бразилії, однак у 1973 р. країни підписали угоду, згідно з якою остання виплачує Парагваю фіксовану суму за його експлуатацію аж до 2023 року. Лула да Сілва ще й дозволив продавати надлишкову парагвайську електроенергію до Бразилії в обхід корпорації-монополіста «Електробрас» і пообіцяв інвестувати 550 млн. дол. у нові лінії електропередач. Опоненти звинуватили президента, який до того у 2007 р. дав згоду платити більшу суму за болівійський газ, у «дипломатії щедрості», однак сам Лула да Сілва зазначив, що Бразилія, як найбільша країна Латинської Америки, може робити односторонні поступки своїм малим сусідам без суттєвих втрат для своєї економіки [21].

На саміті у місті Бразиліа 23 травня 2008 р. було сформовано УНАСУР (Союз південноамериканських націй), який об'єднав 12 членів МЕРКОСУР і Андської спільноти з метою формування зони вільної торгівлі, спрощення умов для пересування населення, політичної та культурної співпраці, недопущення військових переворотів. Так з'явилося нове утворення з населенням понад 396 млн. осіб, яке охопило всю Південну Америку. Лула да Сілва та Уго Чавес тоді ж запропонували започаткувати Південноамериканську оборонну раду, у якій міністри оборони країн-учасниць будуть обговорювати безпекові виклики, погоджувати між собою розміри військових бюджетних видатків, урегульовувати регіональні конфлікти задля створення зони миру в Південній Америці. Щоправда, під впливом кризи євро країни УНАСУР відмовилися від створення єдиної валюти на противагу американському доларові, допоки у них зберігаються різні політичні режими з неоднозначним ставленням до неоліберальних реформ [22].

Новим елементом зовнішньої політики Бразилії в роки правління Лули да Сілви стало налагодження тісних відносин із країнами Карибського басейну, яке відбувалося під гаслами расового братерства. У 2011 р. товарообіг Бразилії та Куби перевищив 642 млн. дол., що вивело країну на друге місце серед головних кубинських партнерів після Венесуели. Основна стаття експорту припадала на продовольство, оскільки Бразилія надає Острову Свободи значні споживчі кредити. Країна також готова поділитися досвідом виробництва біопального з Кубою, цукрова галузь якої переживає глибоку кризу, адже обсяги її виробництва скоротилися з 8 млн. т цукру в 1970-х роках до 1,2 млн. т на сьогодні. Багато експертів переконані, що Куба може стати третім найбільшим у світі експортером біопального після США та Бразилії, а бразильські підприємства, у свою чергу, будуть отримувати відрахування за трансфер технології його виробництва. З 2009 р. корпорація «Одебрехт» здійснює модернізацію порту вільної економічної зони Маріель на північному заході країни, інвестувавши у розвиток його інфраструктури 640 млн. доларів. Цей об'єкт у майбутньому може використовуватися в торгівлі зі США. Для офіційної Гавани серйозну загрозу становить стан здоров'я венесуельського лідера Уго Чавеса, адже країна покладається на щоденне постачання 100 тис. барелів безкоштовної нафти з Венесуели. Тому вона надзвичайно зацікавлена у бразильських інвестиціях на тлі масових звільнень робітників державного сектору. Причому прихід до влади Ділми Руссефф не змінив пріоритетів партнерства країн, адже вона і брати Кастро свого часу були партизанами, боролися проти праворадикальних військових режимів, а саму політичну діячку, за її особистим визнанням, надихнуло на участь у партизанських діях у Бразилії саме повалення режиму Батісти на Кубі в 1959 р. [23].

Користуючись складним економічним становищем Гаїті, Бразилія активно долучилася до спроб світової спільноти стабілізувати ситуацію в цій країні. Великий бразильський контингент у складі 1266 осіб брав участь у миротворчій операції ООН на острові, починаючи з 2004 року. Після руйнівного землетрусу 2010 р. сюди прибуло ще 1300 бразильських військових для проведення рятувальних робіт. Тут також працюють лікарі з Куби та Бразилії, які нерідко координують свою діяльність. Одночасно країна стала одним із головних надавачів допомоги Фонду відбудови Гаїті (55 млн. дол.) і спростила видачу віз гаїтянам, які мали намір знайти на її території некваліфіковану роботу. Бразильські підприємства також беруть участь у будівництві ГЕС «Артібоніте» кошторисом 150 млн. дол., яка після введення в дію повинна забезпечити електроенергією 230 тис. родин [24].

У 2010 р. Лула організував перший саміт КАРІКОМ – Бразилія, під час якого було укладено 30 угод і обговорено плани створення зони вільної торгівлі КАРІКОМ – МЕРКОСУР. Лула да Сілва заявив, що його країна планує перетворитися на одного з головних надавачів коштів для Фонду розвитку цієї організації [25]. Бразилія зацікавлена виготовляти біопальне у країнах цукрового поясу; допомагати їм у ліквідації наслідків ураганів і землетрусів, щоб покращити свій міжнародний імідж; продавати на їхній ринок продовольство та енергоносії для забезпечення нормальної роботи туристичної індустрії. У цьому контексті доречно зазначити, що латиноамериканський велетень поступово витісняє колумбійських виробників продовольства з ринку нафтовидобувної Венесуели, користуючись складними відносинами обох сусідніх країн. Зазначимо, що остання має розвинений нафтогазовий комплекс, але є хронічним імпортером продуктів харчування ще з першої половини XX століття.

Разом із великою кількістю незаперечних успіхів, Лула да Сілва залишив своїм наступникам доволі суперечливу спадщину. Зокрема, президента критикували за те, що він через свій м'який і неконфліктний характер не наважувався проводити жорстку та послідовну боротьбу з корупцією в державному

апараті. Не було також створено належних умов для залучення інвестицій, адже якщо компанія в пересічній країні Латинської Америки витрачає на заповнення документів податкової звітності у середньому 382 години, то в Бразилії цей показник становить 2600 годин. У 2011 р. вона також посіла 127 місце в переліку 183 країн за показником легкості ведення бізнесу, складеному експертами Світового банку, адже з'ясувалося, що тут необхідно ходити кабінетами чиновників 120 днів, щоб відкрити власне підприємство. Усе це іноземні компанії називали «бразильськими витратами» – труднощами фінансового характеру, які супроводжують будь-які інвестиції. Критикували колишнього президента і за надзвичайно щедру пенсійну систему, адже вихід на пенсію у країні відбувається в 60 і 55 років для чоловіків і жінок відповідно, однак достатньо всього 25 років робочого стажу, щоб продовжувати отримувати 100% зарплати у вигляді пенсійних виплат. Відповідно, високі пенсії спричиняють високі податки, а також їх велику кількість. Більше того, під впливом економічного буму до Бразилії почали масово приїздити кваліфіковані робітники з Західної Європи (особливо Португалії) і США, що призвело до суттєвого здорожчання життя у мегаполісах – Ріо-де-Жанейро та Сан-Паулу. Станом на кінець 2011 р. тут було зареєстровано 1,46 млн. іноземців, які мешкали у великих містах. Зрештою ситуацію погіршували й значні виплати на соціальні починання президента. Лише у 2010 р. уряд Лули да Сілви витратив 348 млрд. дол., що спричинило стрімке прискорення темпів інфляції [26].

Надзвичайно популярний у народі глава держави не міг балотуватися на нових президентських виборах 3 жовтня 2010 р., тому обрав своєю наступницею керівника президентської адміністрації Ділму Руссефф – колишню ліворадикальну партизанку з болгарським корінням, доньку емігранта Петра Русева. Їй протистояв досвідчений представник Соціал-демократичної партії, колишній мер Сан-Паулу і соратник Фернанду Кардозу Жозе Серра, який проводив свою кампанію під гаслом «Бразилія може зробити ще більше» («Brasil pode mais»). На мітингах він заявляв, що реформи Лули да Сілви базувалися на фундаменті, збудованому успішними неоліберальними перетвореннями Фернанду Кардозу, а також на сприятливій кон'юнктурі світових сільськогосподарських ринків. У свою чергу, Ділма Руссефф користувалася повною підтримкою свого соратника на президентській посаді, який постійно підкреслював, що вона продовжить його реформи з викорінення бідності й до кінця її каденції бідняків у країні не залишиться. Більше того, нерідко обидва політики вели кампанію в різних кінцях країни, тоді як Серра не мав подібного агітатора-помічника. Тому в другому турі виборів 31 жовтня 2010 р. Ділма Руссефф набрала 56% голосів виборців, ставши першою в історії Бразилії жінкою-президентом. До нижньої палати парламенту потрапили представники 22 політичних сил, але Партії трудящих вдалося сформувати коаліцію з депутатами від лівого табору для підтримання починань нового глави держави [27].

Ділма Руссефф одразу заявила, що у своїй зовнішній політиці робитиме наголос на захисті прав людини, а у внутрішній – наслідуватиме курс свого попередника. У першу чергу вона взялася за розслідування репресій проти населення в період із 1964 по 1985 роки. Вважається, що військовий режим у Бразилії був більш поміркованим порівняно зі своїми аналогами в інших країнах Південної Америки, адже тут зникло 475 осіб, а 50 тис. побували у в'язницях, натомість у сусідній Аргентині в період так званої брудної війни загинуло 30 тис. осіб. Хоча у країні й діяв закон про амністію від 1979 р. як для офіцерського корпусу, так і для ліворадикальних партизан, підтверджений спеціальним рішенням Верховного Суду у 2010 р., Ділма Руссефф усе-таки розпорядилася створити комісію миру, що складалася із 7 членів. Вони мали повноваження викликати на допити військових і чиновників та отримувати доступ до таємних документів часів масових репресій, але їх висновки стануть переважно історичними і не матимуть юридичної сили. У свою чергу, військові вважають, що президент намагається в такий спосіб дискредитувати армію, як важливу інституцію, що користується довірою населення [28].

Ділма Руссефф продовжує політику Лули да Сілви з надання економічної підтримки соціально незахищеним верствам країни. Ініційована нею програма «Бразилія без бідності» охоплює 16,2 млн. осіб, які живуть у злиднях, заробляючи 45 дол. на місяць і менше. Уряд передбачає не лише зберегти для них виплати в рамках «Болса Фамілія», а й розширити їх за рахунок покращення зручностей у місцях проживання бідних бразильців, надання безкоштовних ліків і створення нових робочих місць [29]. У 2011 р. запрацювала програма «Національний доступ до технічної освіти та працевлаштування». У її рамках планується створити в цій галузі 8 млн. робочих місць і збудувати 208 філій технічних освітніх закладів на всій території країни. Важлива програма, ініційована особисто президентом, називається «Нау-

ка без кордонів». Згідно з нею країна надсилає на одно- чи дворічне навчання 100 тис. студентів до західних університетів, насамперед у США. Уряд оплачує 75 тис. стипендій, а ще 25 тис. – приватний сектор, зацікавлений у роботі обдарованих молодих людей на своїх підприємствах після повернення їх додому. У 2011 р. Ділма Руссефф заявила, що налагодить із США стратегічне партнерство у сфері освіти, яке полягатиме в масових обмінах студентами технічних та інженерних спеціальностей на постійній основі [30].

Ще одним пріоритетом нового уряду стало укріплення кордонів і боротьба з контрабандою товарів із азійських країн, яка по суті вбиває бразильську економіку. У 2011 р. на наступні 8 років для потреб прикордонних служб було виділено 6,3 млрд. дол., а на аеродромах у прикордонній смузі почали дислокувати безпілотні літаки-розвідники, які повинні цілодобово відстежувати всі нелегальні переміщення населення через кордон, а також контролювати вирубку лісів Амазонії. У прикордонні міста за розпорядженням міністерства оборони було переведено 5 тис. військовослужбовців, а кількість патрулів на кордоні подвоєно. Особлива увага приділяється охороні державних рубежів із андськими країнами Перу, Еквадором і Колумбією, що є найбільшими у світі виробниками кокаїну, а також із Парагваєм, де жителі прикордонного міста Сьюдад-дель-Есте займаються контрабандною торгівлею. Одночасно уряд вирішив надати податкові пільги на 16 млрд. дол. тим галузям економіки (текстильні підприємства, виготовлення взуття та меблів), які найбільше потерпають від контрабанди, щоб порятувати їх від банкрутства [31].

Схоже, що Ділма Руссефф, яка мріє про переобрання на президентську посаду у 2014 р., не має наміру здійснювати податкову та пенсійну реформи, змінювати трудове законодавство, а також знецінювати реал, через високу вартість якого бразильські товари мають труднощі на зовнішніх ринках. Навпаки, вона всіляко розширює мережу соціального забезпечення, створену Лулою да Сілвою, незважаючи на можливі негативні наслідки такої політики, що можуть полягати у значному бюджетному дефіциті та високій інфляції. У зовнішній політиці Бразилії суттєвих змін поки що не відбулося: країна продовжує наполягати на постійному членстві в Раді Безпеки ООН поруч із Індією, Південно-Африканською Республікою та Японією; розвиває співпрацю з КНР, політична еліта якої під тиском Ділми Руссефф погодилася купувати більше бразильської продукції зі значним ступенем обробки; триває розбудова партнерства з африканськими країнами та зміцнення інтеграційних починань у межах Латинської Америки.

Коротко підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що Бразилія в роки правління президентів від Партії трудящих відзначається динамічною зовнішньою політикою щодо країн, які розвиваються, а також значними витратами на спеціалізовані соціальні програми.

Список використаних джерел

1. Brazil grows into ag export powerhouse // Capital Press. – 2012. – June 6.

2. Luiz Inacio Lula da Silva // The New York Times. – 2011. – November 7.

3. Brazil's cash transfer scheme is improving the lives of the poorest // The Guardian. – 2010. – November 19.

4. Rogerio Waldrigues Galindo. Fighting hunger in Brazil // Perspectives in Health. – 2004. – Volume 9. – Number 2.

5. Brazilian president promises land reform and distribution for family settlers // Mercopress. – 2012. – June 10.

6. Green aims in the Amazon // The Guardian. – 2009. – March 28.

7. In Brazil, fears of a slide back for Amazon protection // The New York Times. – 2012. – January 24;.

8. Rio wins 2016 Olympic Games in landslide over Madrid // USA Today. – February 2.

9. Brazil aims at one of world's top 5 tourist destinations // Balita. – 2012. – March 14.

10. World Cup targeted in Brazil's anti-guns drive // The Sidney Morning Herald. – 2011. – December 16. Police to pacify Rocinha and Vidigal favelas // The Rio Times. – 2011. – November 8.

11. Olympics won, Brazil's work begins // Business week. – 2009. – October 2.

12. My Home, My Life' program to invest more than R$ 71 billion in 2 million homes // Brazil.gov. – Режим доступу до сайту: http://www.brasil.gov.br/news/history/2011/05/13

13. Lula da Silva says ethanol won't hurt Amazon rainforest // Mercopress. – 2007. – July 10.

14. Brazil: country analysis brief // Energy information administration. – 2012. – Режим доступу до сайту: http://www.eia.gov/cabs/Brazil/Full.html

15. Brazil, France seal military partnership with major arms deal // UPI. – 2009. – September 8.

16. Brazil // Ofice of United States trade representative. – Режим доступу до сайту: http://www.ustr.gov/countries-regions/americas/brazil

17. Fabiana Frayssinet. The downside of China's lifeline to Brazil // Asia Times. – 2012. – April 3.

18. Brazilian president calls for closer relations with Japan // People's Daily online. – 2008. – June 19. – Режим доступу до сайту: http://english.people.com.cn/90001/90777/90852/6433133.html

19. EU-Brazil relations // Europa press release. – 2011. – September 30.

20. Brazil reiterates support for Argentina, denies any blockade to the Falklands // Mercopress. – 2012. – February 1.

21. Brazil and Paraguay's dam deal // America's Society. – 2009. – July 28.

22. South American presidents agree to form Unasur bloc // Bloomberg. – 2008. – May 23.

23. Brazil's Rousseff meets with Fidel Castro in Cuba // Reuters. – 2012. – February 1. – Режим доступу до сайту: http://www.reuters.com/article/2012/02/01/us-cuba-brazil-idUSTRE8100B620120201

24. Brazil offers visas to Haitians drawn by prospect of jobs // Miami Herald. – 2012. – January 25.

25. CARICOM in enchanced diplomatic relations woth Brazil // Carribean Community secretariat. – 2010. – May 7.

26. Rousseff crisis spurred by Lula debts as Brazil boom diminishes // Bloomberg. – 2011. – September 27.

27. Dilma Rousseff wins Brazil's presidential election // The Guardian. – 2010. – November 1.

28. Brazil probing dictatorship human rights abuses//Fox news. – 2012. – May 16. – Режим доступу до сайту: http://www.foxnews.com/world/2012/05/16/brazil-probing-dictatorship-human-rights-abuses/

29. Brazil program to eradicate extreme poverty to benefit 16.2 million citizens // Brazil government web site. – 2011. – May 4. – Режим доступу до сайту: http://www.brasil.gov.br/news/history/2011/05/04/

30. Brazil promises 75,000 scholarships in science and technology // Nature. – 2011. – August 4.

31. Special report: Brazil's «gringo» problem: its borders // Reuters. – 2012. – April 13.

Україна – Індія:
на шляху до конструктивного діалогу

Олена КОТЕЛЯНЕЦЬ,
кандидат політичних наук

The article analyzed a modern state of Ukrainian-Indian relations, problem issues of the interstate relationships, possibilities of the constructive dialogue between Ukraine and India.
Key words: **Ukrainian-Indian relations, political dialogue, economic relationship.**

В умовах політики позаблоковості та зовнішньополітичної багатовекторності України, з урахуванням геополітичних реалій світу, що змінюється, серед ключових зовнішньополітичних завдань, які стоять нині перед нашою державою, варто виділити розширення та поглиблення співробітництва й партнерства з країнами Азійсько-Тихоокеанського регіону. Пріоритетність згаданого простору та налагодження конструктивного діалогу з провідними державами АТР є однією з концептуальних ідей нової редакції Стратегії національної безпеки України (від 8 червня 2012 р.) та Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» (від 1 липня 2010 р.). Активізація зусиль України в Азійсько-Тихоокеанському просторі, держави якого на сьогодні визнаються «локомотивами» світової економіки та однією з рушійних сил глобального розвитку, створює фундамент для реалізації проголошеного Президентом України В.Ф. Януковичем курсу на економізацію зовнішньої політики нашої держави.

Республіка Індія – один із лідерів азійської системи міжнародних відносин і представник передової економіки світу, розглядається Україною як потенційний партнер і союзник в Азійсько-Тихоокеанському регіоні. Додатковими чинниками оптимізації та поглиблення міждержавних відносин між Україною та Індією є багаторічний досвід двосторонньої співпраці, а також задекларований на найвищому рівні взаємний геостратегічний і геоекономічний інтерес обох країн.

Домінуючу роль у розвитку сучасних українсько-індійських відносин відіграє інтенсивна торгово-економічна співпраця. Так, нинішній стан і динаміка розвитку двосторонніх зв'язків дає змогу стверджувати, що Індія впевнено посідає місце одного з провідних експортних ринків України в Азії (3,3% загального обсягу українського експорту). Об'єми товарообігу у 2004-2011 рр. збільшилися втричі, у середньому щорічно зростаючи на 15-20% і досягнувши у 2011-2012 рр. рекордного рівня 3,12 млрд дол. Головною рушійною силою зростання українсько-індійської торгівлі є міждержавна кооперація в авіаційній, космічній, військово-технічній сферах.

Значним потенціалом активізації й поглиблення характеризується військово-технічне співробітництво між Україною та Індією. На сучасному етапі до основних напрямів співпраці у сфері ВТС належать: постачання запасних частин, комплектуючих, контрольно-перевірочної апаратури для обслуговування та проведення відповідних робіт на техніці радянського/російського та вітчизняного виробництва; надання послуг з усіх видів ремонту та модернізації вищезазначеної техніки; постачання сучасних систем озброєння і військової техніки (ОіВТ), налагодження їх спільного виробництва, передавання технологій тощо.

Українська сторона на сьогодні успішно виконує ряд перспективних проектів у сфері військово-технічного співробітництва. Серед них варто відзначити:

• ремонт, переобладнання та модернізація парку літаків Ан-32 індійських ВПС. Станом на березень цього року індійській стороні передано три партії (п'ятнадцять) літаків AN-32RE після завершення робіт на українських підприємствах. У цілому контракт передбачає ремонт і модернізацію 105 машин Ан-32, виконання робіт відбуватиметься як в Україні, так і на авіазаводі індійських ВПС у Канпурі;

• реалізацію низки домовленостей між українським спецекспортером (ДГЗП «СпецТехноЕкспорт») та індійською Організацією оборонних досліджень і розробок (Defence Research and Development Organization, DRDO);

• участь перспективних двохтактних двигунів українського виробництва в програмах модернізації існуючого парку бронетехніки Збройних сил Індії. Зокрема, успішне випробування пройшли українські двигуни 3ТД-2 для індійської бронетехніки (БМП-2). Українська продукція має всі шанси бути використаною в подальшій реалізації проекту зі здійснення модернізації двигунів зазначеної техніки, а її перспективи повинні визначитися на цьогорічному тендерному аукціоні.

Пріоритетність для України індійського ринку та зацікавленість у поглибленні та інтенсифікації військово-технічного співробітництва з Індією відзначається на всіх рівнях державного управління. Зокрема, радник Президента України Дмитро Саламатін (колишній очільник оборонного відомства країни та керівник державного концерну «Укроборонпром») одним із пріоритетів розвитку вітчизняного оборонно-промислового

комплексу назвав «збільшення обсягів випуску конкурентоспроможної вітчизняної продукції військово-технічного та оборонного призначення... Основними ринками для українських товарів залишатимуться країни Азії та Африки, серед яких Індія займає ключове місце».[1]

У безпосередньому зв'язку з розвитком торгово-економічної співпраці перебуває взаємодія між Україною та Індією в гуманітарній сфері. Один із перспективних її напрямів – кооперація в науковій та освітній галузі.

Сучасним досягненням науково-технічного співробітництва обох країн є спільна робота Державного космічного агентства України та Індійської організації космічних досліджень (ISRO) над реалізацією проекту створення двигуна «Жасмін». Перспективу співпраці мають проекти із розроблення та виготовлення супутників дистанційного зондування Землі, залучення українських підприємств і наукових організацій до реалізації Індією нової місячної місії «Чандраян-2».

Розвивається взаємодія між навчальними закладами України та Індії. Понад 1000 індійських студентів щорічно здобувають освіту в українських вищих навчальних закладах. Особливою популярністю користуються вітчизняні медичні та технічні вузи через їхній високий рівень освіти та помірні ціни. При Інституті міжнародних відносин Національного університету ім. Т. Шевченка на кафедрі країнознавства створено Центр індології. Минулого року було зроблено перші кроки у налагодженні науково-викладацького контакту між нашими країнами, зокрема у стінах КНУ ім. Шевченка пройшли лекції професора індійського університету на тему розвитку зовнішньої політики Індії. У поточному році планується продовження цієї практики та розширення лекційної тематики.

Утім, ступінь інтенсивності двосторонніх відносин протягом останніх років не повністю відповідає задекларованим намірам, особливо у площині політичних контактів, та проголошеному у 2002 р. Президентом Леонідом Кучмою стратегічному партнерстві. Сьогодні у стосунках між Україною та Індією настав момент для всебічного аналізу відносин, концептуального перегляду та переосмислення їх змісту. На порядку денному переговорного процесу між Києвом і Делі назріла необхідність вирішення низки важливих питань, від чого залежить поступ українсько-індійських відносин уже в найближчому майбутньому.

Готовність усіляко сприяти подальшій розбудові плідних взаємин між Україною та Республікою Індія висловив Віктор Янукович у своєму привітанні з нагоди національного свята Індії – Дня Республіки. У цьому контексті він зазначив, що «Україна та Індія мають значний потенціал для поглиблення багатогранного співробітництва у політичній, культурній, торговельно-економічній, науковій і військово-технічній сферах»[2]. Зокрема, у напрямі відновлення політичного діалогу на найвищому рівні нинішнє українське керівництво здійснює конкретні кроки.

Наприкінці 2011 р. відбувся візит до Індії Міністра закордонних справ України К.І. Грищенка, у ході якого очільник українського МЗС зустрівся з представниками влади Республіки, обговорив із ними актуальні питання двостороннього співробітництва, заклав підґрунтя підготовки візиту в Індію Президента України В. Януковича.

Зустріч Голови Верховної Ради України В. Литвина з Надзвичайним і Повноважним Послом Індії в Україні Раджівом Кумаром Чандером у лютому 2012 р. стала продовженням низки зустрічей у рамках інтенсифікації українсько-індійського політичного діалогу. Сторони обговорили стан двосторонньої співпраці та підтвердили важливість розвитку міжпарламентських зв'язків у рамках груп дружби та парламентських комітетів. «Парламенти обох країн повинні спільно пропрацювати питання відносно нових форм співробітництва в міжпарламентському вимірі, зокрема взаємодії в рамках Міжпарламентського союзу», – підкреслив В. Литвин[3]. Він висловив надію, що кроком до посилення діалогу на рівні голів парламентів, стане візит в Україну спікера Нижньої палати Парламенту Індії Мейра Кумара.

Важливим етапом поглиблення українсько-індійського торговельно-економічного співробітництва стало проведення в червні 2012 р. 4-го спільного засідання Міжурядової українсько-індійської комісії з питань торговельного, економічного, наукового, технічного, промислового та культурного співробітництва. Утім, цілком очевидною перешкодою для досягнення конкретних результатів двосторонньої співпраці в торгово-економічній, науково-технічній, гуманітарній сферах залишається слабкість політичного міждержавного діалогу.

Спробою змінити ситуацію та надати українсько-індійським відносинам нового якісного імпульсу став минулорічний візит Президента України В. Януковича до Республіки Індія (перший візит такого рівня в цю країну за останні 10 років). Зустрічі на найвищому рівні ознаменувалися підписанням низки важливих двосторонніх угод. Серед них: договір про взаємну правову допомогу в цивільних і господарських справах; міжурядова угода про науково-технологічне співробітництво; угода між Державною інспекцією ядерного регулювання України та Радою з регулювання атомної енергетики Індії

про обмін технічною інформацією та співробітництво у сфері ядерної безпеки та радіаційного захисту; міжурядова угода про співробітництво у сфері оборони. Ці документи передбачають створення надійного підґрунтя для розвитку взаємовигідних українсько-індійських зв'язків, потенціал яких криється у збільшенні масштабів виробничо-інвестиційної кооперації, диверсифікації структури торгівлі товарами та послугами, інтенсифікації взаємодії у військово-технічній, науковій, освітній, інформаційній сферах. Разом з тим, досягнуті домовленості є лише першими робочими кроками на шляху до бажаних результатів. Реалізація задекларованих намірів потребує наполегливої всебічної роботи у визначених напрямах співпраці з боку політиків, дипломатів, бізнесменів обох країн.

Індійські пілоти під час передачі після ремонту та модернізації військово-транспортних літаків Ан-32 індійських ВПС замовнику

У першу чергу, необхідно підтримувати та підвищувати періодичність двосторонніх контактів на вищому державному рівні, адже питання крупних торговельних або інвестиційних проектів потребує безпосередньої підтримки держави. Необхідною умовою підтримки відповідного рівня двосторонньої співпраці є потужний дипломатичний корпус українського посольства, який у сучасних умовах потребує кількісного і якісного оновлення (на сьогодні Посольство України в Республіці Індія, за сумісництвом у Народній Республіці Бангладеш, Республіці Мальдіви, Федеративній Демократичній Республіці Непал і Демократичній Соціалістичній Республіці Шрі-Ланка нараховує 18 дипломатів, у той час як Посольство Російської Федерації лише в Республіці Індія налічує близько 500 дипломатичних працівників).

Як наслідок, у результаті підвищення рівня міждержавних політичних контактів відкриються нові перспективи для реалізації підприємницьких ініціатив. Важливими завданнями в цьому напрямі є організація постійних візитів до Індії делегацій представників ділових кіл України з метою обговорення ініціатив і проектів у стратегічних галузях економіки; системне проведення спільних бізнес-форумів як дієвого інструменту для підвищення інвестиційної активності та встановлення контактів між підприємцями двох країн.

Ключовим інституційним механізмом двосторонньої комунікації на сьогодні є Міжурядова українсько-індійська комісія, що відновила свою діяльність у 2012 році. За результатами минулорічного візиту Президента України її чергові засідання заплановані на весну й осінь цього року. Варто сподіватися, що активізація політичного діалогу між Україною та Індією відкриє нові перспективи для «встановлення відносин всеохоплюючого партнерства»[4] та безпосередньо позначиться на ефективності роботи Міжурядової комісії.

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що у формуванні подальшої політики міждержавних відносин України та Республіки Індія керівництву нашої країни необхідно дотримуватися зваженого, неупередженого і, водночас, послідовно активного підходу, з урахуванням таких важливих чинників як:

• складність безпекових і суспільно-політичних процесів у регіоні Південної Азії, передусім через неврегульованість індійсько-пакистанського конфлікту, різкі коливання в міждержавних зв'язках Індії та Бангладеш;

• особливість політичної кон'юнктури та внутрішньополітичних процесів Республіки Індія. Більшість індійських політичних партій мають архаїчну систему прийняття рішень, що знаходиться під контролем невеликих груп еліт. Реальна влада знаходиться в руках сім'ї Ганді. Офіційно ж відповідальність за управління країною несе прем'єр-міністр Манмохан Сінгх;

• сильні позиції на індійському ринку Росії та Китаю. Слід зважати на те, що просування інтересів України в Індії буде неодмінно стикатися з протидією основних конкурентів у цьому регіоні;

• специфіка ментальності індусів, культура народу та його релігійний світогляд, які залишають відчутний відбиток на суспільних відносинах, роботі державного механізму, особливостях ведення бізнесу тощо.

Список використаних джерел

1. Мы обязаны поднять социальный статус украинского офицера: Эксклюзивное интервью [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.interfax.com.ua/rus/exclusive/95217/

2. Вітання Президента України Віктора Януковича Президенту Республіки Індія пані Пратібсі Девісінгх Патіл з нагоди національного свята [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.president.gov.ua/news/19177.html

3. Литвин выступает за активизацию межпарламентского сотрудничества Украины и Индии [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rtkorr.com/news/2012/02/17/296613.new

4. Спільна Заява про встановлення відносин всеохоплюючого партнерства між Україною та Індією [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.president.gov.ua/news/26334.html

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано сучасний стан українсько-індійських відносин, проблемні питання міждержавних зв'язків, перспективи налагодження конструктивного діалогу.

Ключові слова: українсько-індійські відносини, політичний діалог, економічні зв'язки.

Дипломатія Святого Престолу: духовне та світське в сучасних міжнародних відносинах

Вакантний Престол

Папа Бенедикт XVI оголосив 11 березня, що має намір 28 лютого о 20:00 залишити свій пост. Востаннє глава Католицької церкви зрікався Престолу майже 600 років тому. Конклав для виборів нового Великого Понтифіка має бути скликано в березні 2013 року. Як уплинуть ці події на внутрішню та зовнішню активність Ватикану, на позиції Престолу Святого Петра у світі – покаже час. Наразі можна констатувати, що кількість замовлень на римські готелі на період виборів нового Папи Римського значно зросла. У туристичній службі Ватикану запевнили, що будуть проводити екскурсії у звичному режимі, якщо цьому не завадить величезний наплив туристів. В очікуванні нового наступника святого апостола Петра пропонуємо пригадати внесок його попередників у розвиток міжнародних відносин Святого Престолу.

Віктор КОЗЛОВ,
кандидат політичних наук

Серед суб'єктів міжнародного права, які виявляють значну активність у сучасній системі міжнародних відносин, окремо вирізняється Святий Престол як вищий керівний орган Католицької церкви. У документах церкви також вживаються назви Апостольський Престол, Апостольська столиця та Свята столиця. Нині Католицька церква – єдина релігійна інституція, що за посередництва Святого Престолу та Ватикану має міжнародно-правове визнання і відповідно до цього реалізує пасивне й активне право посольства. Таке становище створює унікальну ситуацію безпосереднього впливу релігійної інституції на перебіг подій локального та глобального значення.

Святий Престол розташувався в межах державиміста Ватикан, яка є однією з найменших державних утворень у світі. Ватикан має площу всього 44 га та нараховує близько 1 тис. підданих. Поряд з тим не слід судити про вплив Святого Престолу на перебіг подій міжнародного життя лише з огляду на територіальні та демографічні показники, що характеризують Ватикан. Адже Папа Римський є не тільки сувереном крихітної держави, а й головою Католицької церкви, яка налічує у світі понад 1 млрд. охрещених у її лоні осіб. Погляди ієрархів цієї церкви на сучасні проблеми міжнародних відносин знаходять своє пряме відображення в діяльності католиків та у програмах дій багатьох політичних партій, рухів і міжнародних організацій. Чітка ієрархічно-організаційна структура Католицької церкви дає їй змогу координовано й ефективно діяти на світовій арені.

Нині, за даними офіційного веб-сайту Апостольської столиці, Святий Престол підтримує дипломатичні відносини із 179 країнами світу, не враховуючи Суверенного військового мальтійського ордену та Європейського Союзу, має офіційні відносини дипломатичного характеру з Організацією визволення Палестини. У системі багатосторонньої дипломатії бере участь не лише Святий Престол, а й державамісто Ватикан. Святий Престол представлений у 34 міжурядових організаціях, органах і міжнародних програмах. У свою чергу, Ватикан бере участь у 7 міжнародних і міжурядових організаціях.

Якщо порівнювати змістову суть дипломатичної діяльності Святого Престолу в біполярній і постбіполярній системах міжнародних відносин, переломний момент, що припадає на понтифікат Іоанна Павла II (1978-2005), то вона є однаковою: забезпечення поваги до прав людини, євангелізація, благодійна, освітньо-виховна діяльність, екуменічний і міжрелігійний діалог. Поряд з тим існує й відмінність. У біполярній системі дипломатія Святого Престолу здебільшого боролася за дотримання фундаментальних прав людини у країнах соціалізму, а в постбіполярний період, коли все більше почала панувати ідеологія лібералізму, увага змістилася на боротьбу за католицьке розуміння свободи.

Досліджуючи дипломатію Святого Престолу, треба брати до уваги той факт, що вона є особливою, оскільки поєднує в собі два напрями діяльності: церковний і дипломатичний. У католицькій традиції ці місії прийнято називати діяльністю Святого Престолу «ad intra» («всередині») і «ad extra» («зовні»).

Папа Римський відіграє фундаментальну роль у функціонуванні та формуванні дипломатичної служби Святого Престолу. Він особисто або через органи Римської курії, що підпо-

рядковуються йому, здійснює представництво Святого Престолу та Ватикану на міжнародній арені, укладає, ратифікує, денонсує міжнародні угоди, приймає дипломатичних представників іноземних держав і призначає, направляє, переводить та відкликає своїх представників як при окремих церквах, так і при державних органах влади. Така централізація влади у прийнятті зовнішньополітичних рішень Святого Престолу пояснюється тим фактом, що Папа Римський, згідно з католицькою доктриною, є наступником святого апостола Петра, якому Ісус Христос доручив верховну владу в церкві.

Здійснюючи свої зовнішньополітичні функції, Папа спирається на органи Римської курії. Безпосередньо сфера міжнародних відносин входить до компетенції Державного секретаріату, що складається з двох секцій: Секції загальних питань і Секції у справах відносин з державами. Однак важко назвати це відомство чисто зовнішньополітичним, оскільки до сфери його компетенції входять не тільки питання двосторонньої та багатосторонньої дипломатії, а й координації діяльності інших органів Римської курії та Ватикану.

Поряд із Державним секретаріатом до міжнародних відносин причетні більшою або меншою мірою інші органи Римської курії. Серед них можна виділити Папську раду у справах справедливості та миру та з духовної опіки над мігрантами і подорожуючими та Папську раду «Cor Unum» («Єдине серце»).

Закордонні органи зовнішніх зносин Святого Престолу можна умовно поділити на дві категорії: дипломатичні – апостольські нунціатури, представництва при міжнародних міжурядових організаціях, спеціальні місії та недипломатичні – апостольські делегації, що представляють Святий Престол при окремих церквах. Умовний поділ папських представництв зумовлений тим, що зазвичай апостольські делегації за відсутності дипломатичних відносин фактично виконують функції апостольських нунціатур, а саме – підтримують контакти з урядами країни або регіону перебування.

Як правило, штати папських закордонних представництв нечисленні. У них працює два-три дипломати, однак продуктивність їхньої праці досить висока. Це пояснюється тим, що папські представники при виконанні своїх функцій часто спираються на допомогу католицької ієрархії країни (або регіону) перебування, священнослужителів і мирян. До того ж, усі сучасні папські дипломати – вельми освічені люди, які зазвичай мають науковий ступінь і досить добре володіють мовами країни (або регіону) перебування.

Нині у дипломатичній практиці Святого Престолу деякі з категорій папських представників, наведених у Моту пропріо «Sollicitudo omnium Ecclesiarum» («Турбота про всі церкви», 1969 р.), не використовуються. Зокрема, це стосується про-нунція, інтер-нунція, апостольського делегата і посланника, який акредитується при уряді, та регента, а тимчасово повірений у справах існує тільки в Тайбеї (Тайвань). Причина скасування категорії про-нунціїв полягає в тому, що Святий Престол просто приєднав це поняття до категорії нунція. Тобто незалежно від того, чи є папський представник першого класу дуаєном дипломатичного корпусу, він усе одно тепер називається нунцієм. Зникнення інших із вищезазначених категорій папських представників, з одного боку, можна пояснити тим, що в сучасних міжнародних відносинах усе менше практикується призначення голів дипломатичних представництв другого та третього класу, а Святий Престол, у свою чергу, слідує цій тенденції. З іншого боку, Святий Престол після Другого ватиканського собору (1962-1965) став більш відкритим із доктринальної та політичної точок зору, що сприяло встановленню та розбудові дипломатичних відносин із різними суб'єктами міжнародного права на високому рівні, незалежно від релігійного та політично режимів, а також статусу в міжнародних відносинах. Окрім цього, усе більше міжнародних акторів усвідомлюють моральний вплив Святого Престолу на світовій арені та відповідно воліють мати з ним відносини на рівні посольств. Якщо Святий Престол із різних причин не має можливості встановити дипломатичні відносини з певними країнами на рівні дипломатичних представництв першого класу, то Апостольська столиця зазвичай встановлює контакти через апостольські делегації або відкриває спеціальне представництво на чолі з нунцієм.

Святий Престол також практикує направлення папських представників, які виконують місії тимчасового характеру. Таких представників можна поділити на три категорії. До першої належить легат *a latere,* тобто «друге я» Папи Римського. До другої категорії – кардинал спеці-

альний посланник. До третьої – надзвичайний представник. До останньої можна віднести апостольського візитатора.

Функції папського легата можна поділити на дві складові: церковну (місія «ad intra») і дипломатичну (місія «ad extra»). Порівнюючи функції папського легата з функціями світського дипломатичного представництва в цілому, можна сказати, що вони мають низку своїх особливостей. По-перше, легат виступає не від імені Ватикану, а від імені Святого Престолу, що підкреслює, перш за все, духовний вимір відносин. По-друге, папський представник захищає в державі (або державах, регіонах) призначення, інтереси не лише Святого Престолу та підданих Ватикану, а кожного вірного Католицької церкви. Такі інтереси націлені на забезпечення її нормального функціонування, що включає в себе вільне відправлення релігійного культу та розповсюдження Євангелія. Різниця також існує в тому, що папські представники здебільшого не займаються розвитком економічної та жодним чином військової сфери відносин.

Підготовка дипломатичних представників Святого Престолу здійснюється через Папську церковну академію, яка готує перш за все відданих Папі та Католицькій церкві священиків. Високопрофесійна дипломатична підготовка виходить на другий план. Як правило, папськими дипломатами стають високоосвічені священики, які відчувають любов до церкви та своєї професії, умію ть зберігати таємницю та мають ортодоксальні погляди, що відповідають католицькій доктрині, тобто володіють усіма необхідними якостями для успішного виконання церковно-дипломатичної місії.

Святий Престол за часів понтифікату Іоанна Павла II значно розширив і розвинув систему двосторонніх відносин з різними суб'єктами міжнародного права. Свідченням цього є активна розбудова двосторонніх зв'язків у таких напрямах: 1) установлення дипломатичних відносин; 2) укладання двосторонніх угод; 3) здійснення пасторальних і державних візитів Папою Римським; 4) двосторонні контакти на високому та найвищому рівнях.

Такі досягнення дипломатії Святого Престолу в налагодженні двосторонніх відносин стали можливими, з одного боку, завдяки доктринальним змінам, упровадженим на Другому ватиканському соборі, активній їх імплементації Іоанном Павлом II та особистим дипломатичним якостям Папи, а з другого боку – демократизації міжнародних відносин і внутрішньополітичних процесів.

Церква після Другого ватиканського собору відкинула концепцію інтегризму, що передбачала повернення до середньовічної моделі відносин між світською та церковною владою, яку в умовах зменшення суспільно-політичного впливу Католицької церкви у світі неможливо було ефективно застосувати.

На зміну концепції інтегризму було впроваджено іншу – реформістську. Суть її полягає в тому, що церква має верховенство та незалежність у духовних справах, а держава – у світських. Утім, церква та держава не повинні залишатися осторонь одна від одної, а співпрацювати для досягнення блага кожної конкретної людини. Держава повинна забезпечити спільне благо, а церква, у свою чергу, – потойбічне спасіння людей. На практиці така модель відносин означала схвалення та впровадження Святим Престолом принципу відокремлення церкви від держави.

Упровадження реформістської моделі відносин між Католицькою церквою та світською владою сприяло налагодженню двосторонньої співпраці, у тому числі на дипломатичному рівні, переважно в тих країнах, де католики становлять значний прошарок населення, оскільки претензії церкви на верховенство в духовній сфері знаходять свій відгук саме в цих країнах. Що ж до інших нехристиянських держав і тих країн, де католики становлять меншість, то успіх папської дипломатії можна пояснити тим, що Католицька церква за часів Іоанна Павла II стала більш відкритою до діалогу та толерантною, завдяки чому завоювала прихильне до себе ставлення. Слід зазначити також, що встановлення нормальних дипломатичних відносин зі Святим Престолом може певною мірою слугувати індикатором стану релігійної свободи в державі.

Зі становленням реформістської системи державно-церковних відносин виникла необхідність їх формалізації не лише через механізм дипломатичних відносин, а й на основі перегляду вже існуючих угод або укладання нових. У церковних і світських правничих колах прийнято називати для зручності ці угоди загальною назвою – конкордати.

Упровадження реформістської моделі державно-церковних відносин не означало, що Святий Престол відмовився від впливу на політичне життя суспільства. Адже Апостольській столиці не байдуже, яка влада панує в країні: та, що поділяє християнсько-прокатолицьку концепцію, чи та, яка проводить політику, спрямовану на переслідування Католицької церкви та її вчення. Звичайно, самі священнослужителі, відповідно до канонічних приписів, не мають права безпосередньо брати активну участь у політичному житті країни. Натомість зі зменшенням

ролі духовенства в політичній сфері Святий Престол почав закликати мирян до активної участі в політиці.

Захист прав людини в католицькому їх розумінні та євангелізація, благодійна, освітньо-виховна діяльність, екуменічний і міжрелігійний діалог можна розглядати як пріоритетні напрями дипломатичної діяльності Святого Престолу на двосторонньому та багатосторонньому рівнях. На двосторонньому змінюються лише акценти, залежно від суб'єкта міжнародних відносин, із яким Святий Престол підтримує дипломатичні відносини. Окрім цього, Апостольська столиця у двосторонніх відносинах робить особливий наголос на забезпеченні нормального функціонування Католицької церкви в тих країнах, де вона зазнає утисків, як на законодавчому, так і на практичному рівнях.

Святий Престол є одним із моральних регуляторів міжнародних відносин і для нього, як найвищого керівного органу Католицької церкви, не є вельми важливим співробітництво в економічній сфері, що стала домінантною в нинішніх двосторонніх відносинах світських держав, а радше в політико-дипломатичній, гуманітарній, культурній, науковій, інформаційній сферах.

На нашу думку, в центрі уваги двосторонньої дипломатії Святого Престолу є такі суб'єкти міжнародних відносин, як Італія, США, Росія, Китай, Ізраїль і Палестина. Зацікавленість Апостольської столиці в розвиткові відносин із цими міжнародними акторами головним чином обумовлюється її особливими духовними інтересами, що мають на меті зміцнення та розширення впливу папства.

У системі багатосторонньої дипломатії бере участь не лише Святий Престол як центральний керівний орган Католицької церкви, а й підконтрольна йому інституція держава-місто Ватикан. Святий Престол представлений у тих міжнародних організаціях і органах, які більше стосуються духовних інтересів Католицької церкви. Це такі міжнародні міжурядові організації й органи, як Організація Об'єднаних Націй, Продовольча і сільськогосподарська організація Об'єднаних Націй, Міжнародне агентство з атомної енергії, Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), Організація африканської єдності та інші. У свою чергу, держава-місто Ватикан бере участь у міжнародних організаціях та органах радше технічного характеру: Міжнародна рада з питань зерна, Всесвітній поштовий союз, Міжнародний союз електрозв'язку тощо.

Святий Престол у системі багатосторонньої дипломатії переважно представлений спостережними місіями, а Ватикан бере участь тільки як повноправний член міжнародних організацій і органів. Це пояснюється тим, що в міжнародних інституціях загальнополітичного характеру, де представлений Святий Престол, як правило, необхідно приймати суто політичні рішення, що суперечить духовній природі та цілям присутності Католицької церкви в системі міжнародних відносин, які диктують їй залишатись поза політичними іграми. У свою чергу повноправна участь Ватикану в інституціях технічного характеру об'єктивно не зобов'язує Апостольську столицю ухвалювати політичні рішення.

Назва дипломатичних посад папських представників свідчить про те, чи мають вони право голосу в певній міжнародній організації або органі. Представник, який має право голосу, називається делегатом, постійним представником, а той, що не має цього права, – спостерігачем.

Серед багатьох міжнародних організацій та органів найважливішою для Святого Престолу є його участь у роботі ООН, її спеціалізованих установ і конференцій. Представництво Святого Престолу в ООН має статус спостережної місії. Це означає, що папський представник у цій інституції не має права голосу. Нині відсутність права голосу – єдине, що відрізняє Святий Престол від статусу держав-членів.

Святий Престол також бере активну участь у роботі різних конференцій під егідою ООН. Справжніми викликами дипломатії Апостольського Престолу стали Міжнародна конференція ООН з народонаселення і розвитку в Каїрі (1994 р.) і Четверта Міжнародна конференція ООН із проблем жінок у Пекіні (1995 р.). Причиною особливого інтересу Святого Престолу до цих конференцій стали проекти заключних документів, ухвалення яких, на думку Апостольської столиці, суперечило б фундаментальним етичним принципам.

Окрім діяльності в ООН і міжнародних конференціях під її егідою, Святий Престол також активно діє в системі спеціалізованих установ ООН. Апостольський Престол із 20 спеціалізованих установ бере участь у 14, тобто в усіх тих, що не стосуються економічної сфери.

Поміж багатьох регіонів світу Святий Престол приділяє особливу увагу Європейському континенту, оскільки саме тут є його місцезнаходження та сфера духовних інтересів. Відповідно до цього Апостольська столиця намагається підтримувати тісні відносини не лише з державами, а й міжурядовими регіональними організаціями й органами. Зокрема, Святий Престол представлений в ОБСЄ як член цієї організації, а також є спостерігачем при Раді Європи.

Миротворчість є одним із найголовніших напрямів дипломатичної діяльності Святого Престолу. Послання та захист миру становлять доктринальні зобов'язання для католиків і всіх християн.

Сучасна миротворча діяльність Апостольської столиці складається з трьох її головних компонентів: 1) проголошення послання миру; 2) молитви за мир; 3) навчання миру.

Проголошення послання миру означає те саме, що проповідування Євангелія, прийняття якого, за християнським ученням, робить усіх людей дітьми Божими та братами і сестрами у Христі. Молитви за мир, як вважає Католицька церква, є також важливим елементом миротворчості. Це обумовлюється тим фактом, що Святий Престол розглядає стан дійсного миру як дар Бо-

жий, якого треба постійно просити у Бога. Щодо третього елементу – навчання миру, то він полягає у проголошенні католицьких принципів побудови та захисту миру. Католицька концепція досягнення миру на Землі передбачає дотримання Божого порядку, заснованого, як зазначає Папа Іоанн XXIII (1958-1963), на чотирьох стовпах миру: істині, справедливості, любові та свободі.

Із вищезазначеною католицькою концепцією досягнення миру на Землі тісно пов'язана інша стратегія миру, що складається з таких елементів: 1) відмова від війни як засобу вирішення суперечок між державами; 2) справжнє роззброєння; 3) створення світового порядку на основі міжнародного права, яке забезпечувало б дієвий захист не лише прав людини, а й народів; 4) чітке дотримання норм міжнародного права.

Поряд із тим Святий Престол не відкидає можливість застосування військової сили в тих країнах, регіонах, де грубо порушуються основні права людини. На практиці позиція Апостольської столиці означає підтримку концепції гуманітарної інтервенції.

Святий Престол не лише проголошує моральні принципи, дотримуючись яких можна досягти так званого правдивого миру, а й сам активно долучається до вирішення міждержавних, міжетнічних і міжрелігійних конфліктів, закликаючи ворогуючі сторони до діалогу та відновлення миру.

Особливе занепокоєння у Святого Престолу викликає ситуація на Близькому Сході, зокрема ізраїльсько-палестинський конфлікт. Святий Престол уже протягом тривалого часу закликає сторони до діалогу та миру. Як ключову проблему в ізраїльсько-палестинському конфлікті він розглядає визначення статусу міста Єрусалим.

Серйозним викликом у постбіполярний період міжнародних відносин для дипломатії Святого Престолу та інших країн світу стала громадянська війна на теренах Соціалістичної Федеративної Республіки Югославія (СФРЮ). Від початку кризи у СФРЮ Апостольська столиця виступала за перехід від федеративного до конфедеративного устрою Югославії на основі проведення мирних переговорів між республіками. Апостольська столиця хронологічно стала однією з перших країн, що офіційно визнали в 1992 р. незалежність Хорватії та Словенії. Цим кроком, на нашу думку, Святий Престол хотів поставити поза законом можливі «реваншистські» військові дії федеративних сил проти Словенії, яка тоді вже звільнилася від союзної армії, та військову операцію проти Хорватії.

Апостольська столиця також долучилася до вирішення Косовської проблеми. Святий Престол досить неоднозначно поставився до військової операції НАТО в 1999 р. проти Союзної Республіки Югославія (СРЮ), спрямованої на подолання цієї проблеми. На думку автора, проблема неоднозначності позиції Святого Престолу пояснювалася тим, що військова операція НАТО проти СРЮ не відповідала повністю критеріям католицького розуміння застосування гуманітарної інтервенції.

Терористичні атаки на США у 2001 р. викликали однозначний осуд з боку Святого Престолу. Однак військові операції Сполучених Штатів зі своїми союзниками, що стали наслідком атак терористів, Святий Престол оцінював по-різному: від суперечливої позиції щодо війни в Афганістані до цілковитого несхвалення військової операції в Іраку. Негативна позиція Святого Престолу стосовно військової операції проти Іраку цілком зрозуміла, адже вона цілковито суперечила критеріям католицької концепції «справедливої війни».

До миротворчої діяльності Святий Престол також залучає низку католицьких організацій. Яскравим прикладом такої організації може слугувати суспільна церковна асоціація мирян громада святого Егидія (Sant'Egidio).

Дуже важливим аспектом миротворчої діяльності Святого Престолу є проведення екуменічного та міжрелігійного діалогів, започаткованих рішеннями Другого ватиканського собору й активно продовжених Папою Іоанном Павлом II та Бенедиктом XVI (2005-2013). Безперечно, найважливішу роль у екуменічному та міжрелігійному діалозі відіграє Папа Римський. Іоанн Павло II зробив чимало безпрецедентних кроків в історії Католицької церкви на шляху примирення різноманітних християнських церков, спільнот і релігій світу.

Таким чином, дипломатія Святого Престолу в сучасній системі міжнародних відносин намагається відігравати роль морального регулятора. Поєднання релігійної та світської складової папської дипломатії, наявність великої кількості католиків у світі, а також чітка організаційно-ієрархічна структура Католицької церкви дає змогу Святому Престолу вміло маневрувати на світовій арені та досягати поставлених цілей переважно шляхом моральної та правової дії. Дипломатія Святого Престолу активно розвиває двосторонні та багатосторонні форми співпраці на глобальному, регіональному та міждержавному рівнях. На цих рівнях Апостольська столиця взаємодіє з державами, державоподібними утвореннями, міжнародними та релігійними організаціями, церквами, рухами, усіма тими, хто має можливість впливати на перебіг міжнародних і міжлюдських відносин. У системі двосторонньої та багатосторонньої дипломатії діяльність Святого Престолу зводиться до захисту гідності людської особистості в духовному та фізичному вимірах із домінуванням першого.

Дипломатична служба Грецької Республіки: традиції, модель, інституційний розвиток

(історико-політичний аспект)

УДК 94:327(73)

The main courses of the foreign policy of Hellenic Republic and the stages of the establishment of its diplomatic service within globalization are the subjects of the analysis of the article. It is focused on the institutional development, progress, problematic issues and prospects of the modern diplomatic and consular services of Hellenic Republic in the article.

Keywords: **foreign policy, diplomacy, institutionalization, diplomatic service, consular service, model of diplomacy, institutions of diplomacy, Hellenic Republic.**

Вячеслав ЦІВАТИЙ,
перший проректор Дипломатичної академії України при МЗС, кандидат історичних наук, доцент кафедри дипломатичної та консульської служби, заслужений працівник освіти України

Кіра ТАРАНОВА,
аспірант Дипломатичної академії України при МЗС

Дипломатія Грецької Республіки має вікові історичні традиції та етапи інституційного розвитку, що формувалися протягом кількох тисячоліть розвитку її державності (Див. дет.: http://www.diplomatia.gr/ – 01.02.2013. Див. дет.: http://old.mfa.gr/greek/the_ministry/historical_archive/history.html – 25.01.2013.). Історично склалося так, що Міністерство закордонних справ було одним із головних важелів урядового механізму Греції.

Варто зазначити, що з огляду на численні труднощі на шляху становлення держави, багато високих посадових осіб виконували функції міністрів закордонних справ. Доволі часто – у 40% випадків – роль і обов'язки прем'єр-міністра та міністра закордонних справ виконувались однією й тією ж особою. Найвідоміші з них – це С. Трікупіс, А. Маврокордатос, І. Коллєтіс, Т. Діліянніс, А. Кумундурос, Х.Трікупіс, Г. Теотокіс, Е. Венізелос, А. Папанастасіу, І. Метаксас, С. Венізелос, Г. Папандреу, К. Мітсотакіс та інші. У період 1829-2000 рр. середній термін перебування на посаді в Міністерстві закордонних справ становив приблизно 9 місяців при загальній кількості 219 осіб за весь період. У цей самий час термін перебування на посаді прем'єр-міністра перевищував дванадцять місяців, а загальна кількість сягнула 171 особи.

Сучасна модель дипломатичної та консульської служби Грецької Республіки фактично сформувалася наприкінці XX століття. У Міністерстві закордонних справ працюють службовці різних галузей, усі вони однаково важливі для досягнення цілей у роботі установи, її результативного функціонування та виконання своєї місії.

Відповідно до Закону Грецької Республіки «Про організацію Міністерства Грецької Республіки» від 5 червня 2007 р. № 3566 систему органів дипломатичної служби визначено таким чином:

Центральний апарат та колегіальні органи

Центральний апарат

1. Генеральна інспекція.
2. Науковий центр аналізу та планування.
3. Відділ управління кризовими ситуаціями.
4. Дипломатична академія.
5. Юридична служба.
6. Служба інформування та державної дипломатії.
7. Відділ преси Міністра закордонних справ.
8. Служба дипломатичного та історичного архіву.
9. Служба технічної підтримки.
10. Служба міжнародного розвитку співробітництва.
11. Служба перекладів.
12. Центр інформування та обслуговування грецької діаспори.
13. Служба управління та розвитку інтернет-сайту Міністерства закордонних справ.
14. Відділ просування кандидатур греків до міжнародних і наднаціональних організацій.
15. Периферійні служби.
16. Управління Афоном.

Колегіальні органи

1. Ради та комітети Центрального апарату.
2. Рада з політичних питань.
3. Вища службова рада.
4. Вища службова рада з дисципліни.
5. Службова рада.
6. Службова рада з дисципліни.
7. Рада з технічного обслуговування.
8. Рада зв'язку та інформаційних технологій.
9. Комітет особливих витрат.

10. Комісії та робочі групи щодо підготовки законопроектів.

Закордонні установи

1. Торговельно-економічні місії.

2. Грецький Інститут Візантійських і Поствізантійських вчень у Венеції.

3. Міжнародний центр дослідження регіону Чорного моря.

Варто охарактеризувати основні функціональні відділи міністерства, які виконують важливі функції забезпечення організації та діяльності дипломатичної та консульської служи Грецької Республіки.

Відділ дипломатичних співробітників. Працівники цього відділу вступають на дипломатичну службу до міністерства після складання іспитів, які проводяться щонайменше один раз на рік. Після закінчення Дипломатичної академії вони працюють у міністерстві, де спочатку займають ранг аташе в центральному апараті, а пізніше їх направляють до закордонних дипломатичних представництв.

Старшинство дипломатів визначається таким чином:

Аташе,
Третій секретар,
Другий секретар,
Перший секретар,
Другий радник,
Перший радник,
Другий уповноважений Міністра,
Перший уповноважений Міністра,
Посол.

Відповідно до рангу дипломатичних співробітників розподіляють на посади в центральний апарат і за кордон. Керівники дипломатичних представництв, зокрема Посли, Постійні представники в міжнародних організаціях, Генеральні консули, Консули та їхні заступники повинні бути виключно службовцями дипломатичного апарату. Обов'язки та повноваження дипломата за кордоном чітко визначаються Міністерством закордонних справ.

Відділ наукових співробітників та юристів. Цей відділ міністерства комплектується кваліфікованими юристами й аспірантами в галузі міжнародного публічного та європейського права. Щоб мати можливість потрапити до цього відділу, потрібно пройти конкурс, який проводиться Міністерством закордонних справ. Спочатку до цього відділу приймають у ролі помічника, пізніше можна стати заступником юридичного радника, а через деякий час – юридичними радником. Співробітники відділу виконують функції надання юридичної підтримки з питань міжнародного публічного права або права Європейського Співтовариства.

Відділ галузевих експертів. Цей відділ комплектується співробітниками, які пройшли конкурс міністерства. Розподіл працівників відбувається відповідно до їхньої кваліфікації. Експерти відділу надають допомогу та консультують центральний апарат Міністерства закордонних справ відповідно до своїх спеціалізацій.

Відділ працівників з економічних і торговельних питань. Цей відділ увійшов до структури міністерства у 2003 р., після перенесення до МЗС Служби тодішнього Міністерства національної економіки, яке відповідало за міжнародні фінансові зв'язки. На роботу до Відділу економічних і торговельних питань приймаються випускники Національного факультету державного управління. Робітники відділу працюють у Департаментах центрального апарату міністерства та відділах із фінансових і комерційних питань при посольствах і консульствах за кордоном.

Старшинство дипломатів у цій галузі визначається таким чином:

Аташе з економічних і торговельних питань,
Третій секретар з економічних і торговельних питань,
Другий секретар з економічних і торговельних питань,
Перший секретар з економічних і торговельних питань,
Другий радник з економічних і торговельних питань,
Перший радник з економічних і торговельних питань,
Другий генеральний радник з економічних і торговельних питань,
Перший генеральний радник з економічних і торговельних питань.

Обов'язки цих працівників визначаються Міністерством закордонних справ відповідно до рівня економічних зв'язків держави і посилення підприємницької діяльності та бізнесових кіл.

Відділ управління. Співробітники цього відділу приймаються на роботу після проходження відповідного конкурсу, який проводиться Вищою радою з відбору персоналу. Працівники відділу управління обслуговують центральний апарат і закордонні представництва,

пропонують послуги бухгалтерії та секретаря.

Відділ зв'язку та інформаційних технологій. До цього відділу охоче приймають випускників університетів відділення електронних систем і комп'ютерних технологій. Ця робота вимагає знання англійської мови. Прийом відбувається після успішного проходження конкурсу, що проводить Міністерство закордонних справ. Працівники відділу обслуговують центральний апарат міністерства та закордонні представництва. Вони відповідальні за забезпечення доступу до інформації, підтримки зв'язку та електронних систем МЗС.

Відділ адміністративних секретарів. До відділу приймаються працівники, які пропонують секретарську й управлінську підтримку як у центральному апараті Міністерства закордонних справ, так і за кордоном.

Відділ наглядачів (хранителів). Співробітники цього відділу обслуговують лише центральний апарат міністерства. Вони призначаються після оголошення набору Вищою радою з відбору персоналу, повинні мати принаймні сертифікат закінчення гімназії. Виконують допоміжні обов'язки: зберігання вхідної документації та відправлення листів.

Інший персонал. На відміну від працівників вищезгаданих відділів, які є постійними державними службовцями Міністер-

ства закордонних справ, цей персонал зазвичай обслуговує закордонні представництва та задовольняє службові потреби на договірних засадах.

Повноваження Міністерства закордонних справ Грецької Республіки визначено відповідно до статті 5 закону «Про організацію Міністерства закордонних справ Греції» від 5 червня 2007 р. № 3566, а саме:

1. Захист прав Грецької держави, підтримка та просування національних інтересів в іноземних державах, у міжнародних організаціях, міжнародних органах і нарадах.

2. Відстеження двосторонніх і міжнародних політичних, економічних, культурних та інших подій, зокрема питань міжнародної безпеки, інформування уряду про події, що відбуваються, і вироблення рекомендацій.

3. Інформування іноземних держав, міжнародних організацій і міжнародної суспільної думки та надання інформації, що стосується своєї країни.

4. Участь у міжнародному співробітництві, здійснення підтримки під час підписання міжнародних договорів, виконання умов міжнародних угод і регулювання судових справ.

5. Представництво Греції в іноземних державах, міжнародних організаціях та інших міжнародних органах і міжнародних конференціях.

6. Представництво країни в Європейському Союзі, сприяння інституційному розвиткові ЄС і співпраця з іншими міністерствами та галузями.

7. Координація міністерств і відомств у сфері планування та оцінки європейської та зовнішньої політики держави.

8. Дипломатична підтримка органів держави, державних підприємств, політичних партій і депутатів, здійснення їх міжнародних зв'язків.

9. Просування і захист прав та інтересів грецького населення за кордоном, питання щодо грецької діаспори, імміграції, репатріації, обслуговування та підтримка емігрантів через Центр обслуговування та інформування емігрантів.

10. Просування та захист економічних, торговельних, морських, туристичних та інших інтересів держави за кордоном.

11. Дипломатичний і консульський супровід грецького населення, визнаних громадських об'єднань і приватних організацій відповідно до міжнародних вимог, якщо їхні інтереси не суперечать інтересам держави.

12. Розвиток міжнародних політичних, економічних і культурних зв'язків Греції.

13. Міжнародна демонстрація Греції, грецького духу та культури.

14. Моніторинг питань, що стосуються захисту прав людини на міжнародному рівні.

15. Вирішення питань щодо застосування вимог міжнародних договорів для окремих груп населення країни через співпрацю з іншими міністерствами.

16. Нагляд і контроль за навчальними закладами та об'єднаннями за кордоном відповідно до вимог і рішень Міністерства закордонних справ.

17. Моніторинг суспільних, навчальних і релігійних питань грецького населення за кордоном.

18. Підтримка та зміцнення зв'язків Греції з її діаспорою.

19. Вирішення питань стосовно національної спадщини та внесків для суспільно корисних цілей за кордоном.

20. Вирішення питань, що стосуються громадянства, паспортів та оформлення спадщини тих, хто помер за кордоном.

21. Вирішення питань, пов'язаних із судовою підтримкою, поданням судової документації, виконання судових рішень і слідчих доручень, видача злочинців.

22. Забезпечення дипломатичного листування президента країни.

23. Церемоніал та етикет прийняття високих посадових осіб.

24. Видача дипломатичних і службових паспортів.

25. Зв'язки держави з Вселенським Патріархатом та іншими, зв'язки з православними церквами, вирішення питань, що стосуються християнських догм, релігії та міжнародних церковних організацій за кордоном.

26. Політичне управління Афоном.

27. Офіційний переклад текстів міжнародних договорів, угод та іншої міжнародної документальної бази, документів грецьких та іноземних державних служб, переклад і затвердження документів грецьких державних органів, завірення підписів дипломатичних і консульських представників.

28. Питання, що стосуються розподілу обов'язків дипломатичних і консульських представників.

29. Інформування членів Парламенту Грецької Республіки.

Аналізуючи повноваження МЗС, доречним було б згадати Науковий центр аналізу та планування (НЦАП), який відіграє важливу роль у здійсненні зовнішньої політики та практичної дипломатії та сприяє й надає практичні рекомендації міністерству.

Науковий центр аналізу та планування був заснований законом №2594 /1998 ФЕК ТА, 62/24-3-1998). Відповідно до статті

13 Закону Грецької Республіки «Про організацію Міністерства Грецької Республіки» від 5 червня 2007 р. № 3566З НЦАП є незалежною дослідницькою частиною, що підпорядковується безпосередньо Міністрові закордонних справ. Основна місія центру в «обробці та моніторингу питань зовнішньої політики та міжнародних зв'язків, з метою формулювання та розробки прогнозів і підготовки пропозицій політичної та дипломатичної тактики».

Повноваження та функціонування НЦАП: виконання аналітичного планування середньотривалих і довготривалих цілей грецької зовнішньої політики, формулювання пояснень щодо методів підтримки та застосування цієї політики; вивчення специфічних тем; розроблення планів подолання кризи; моніторинг і надання підтримки в роботі Комітету у закордонних справах та оборони і Комітету з європейських питань парламенту; сприяння в роботі іншим дорадчим органам, що займаються питаннями зовнішньої політики.

НЦАП щоденно знаходиться в тісному контакті з департаментами Міністерства закордонних справ і закордонними представництвами країни. Центр постійно проводить аналітичну роботу з питань, що стосуються зовнішньої політики держави та практичної дипломатичної діяльності. На відміну від інших департаментів міністерства, НЦАП розглядає питання довготермінової перспективи. Це є основною відмінністю центру від «традиційних» департаментів МЗС.

Інший аспект повсякденної роботи НЦАП – це співпраця з тими вітчизняними і закордонними навчальними закладами та науковцями, які працюють у галузі зовнішньої політики та дипломатії. Результатом такої співпраці є розроблення спільних проектів у сфері зовнішньої політики й організація та проведення семінарів, інших спільних заходів науково-аналітичного характеру.

Відповідно до статті 13 Закону Грецької Республіки «Про організацію Міністерства Грецької Республіки» від 5 червня 2007 р. № 3566 керівник Наукового центру аналізу та планування повинен бути дипломатичним службовцем із рангом Посла, який призначається на цю посаду Міністром закордонних справ. Керівник центру надає висновки аналітичної роботи міністрові. Він бере участь і в роботі Національної ради з питань зовнішньої політики, заснованої законом №3132/2003 ΦΕΚ Τ.Α'84/11-4-2003. Слід зазначити, що в НЦАП передбачається й посада наукового директора, функціями якого є наукова підтримка центру, координування роботи та перевірка інформації, яку надають безпосередньо Міністрові закордонних справ.

Дипломатичні ранги Грецької Республіки. Згідно зі статтею 89 Закону Грецької Республіки «Про організацію Міністерства Грецької Республіки» від 5 червня 2007 р. № 3566 старшинство службовців дипломатичного корпусу визначається таким чином:

Посол,

Перший уповноважений міністра,

Другий уповноважений міністра,

Перший радник посольства,

Другий радник посольства,

Перший секретар посольства,

Другий секретар посольства,

Третій секретар посольства,

Аташе посольства.

Загальна кількість працівників дипломатичної служби країни станом на 1 грудня 2012 р. становила 898 осіб. Загальна кількість місць може бути змінена наказом, який видається за пропозицією Міністра закордонних справ, Міністра внутрішніх справ, Державного управління та економіки. Кількість місць розподіляється в такий спосіб, щоб зберегти рівновагу в дипломатичному ранжуванні.

Згідно зі статтею 90-1 вищезгаданого закону під час перебування за кордоном працівники займають посади відповідно до рангів. Наприклад:

Посол: глава Посольства або Представництва;

Перший уповноважений міністра: глава Посольства або Представництва, або Посол-радник у Постійних представництвах Європейського Союзу та ООН;

Другий уповноважений міністра: глава Посольства або Представництва або Посол-радник у посольстві або представництві, або Генеральний консул;

Перший радник посольства: Радник посольства або представництва або Посол-радник у посольстві або представництві. Якщо він перебуває на посаді не менше 6 років, то може бути також Генеральним консулом;

Другий радник посольства: Радник посольства або представництва або Генеральний консул, або Консул у Генеральному консульстві, або на чолі Консульства;

Перший секретар посольства: Перший секретар посольства або представництва, або Консул у Генеральному консульстві, або на чолі Консульства або Консульського відділу посольства;

Другий секретар посольства: Другий секретар посольства або представництва, або Консул у Генеральному консульстві, або на чолі Консульства або Консульського відділу посольства.

Відповідно до статті 96-1 Закону Грецької Республіки «Про організацію Міністерства Грецької Республіки» від 5 червня 2007 р. № 3566 службовці Дипломатичного корпусу, які мають ранг Посла, можуть бути призначені на поса-

ду Міністра закордонних справ. На службовців, які перебувають на вказаній посаді, можуть бути покладені певні обов'язки в міжнародних організаціях, з'їздах, комісіях та інших службах, у тому числі за межами держави.

Стаття 6-1 вказаного закону визначає деякі положення співпраці МЗС з іншими міністерствами та державними службами для забезпечення координуючої ролі та цілісного прояву зовнішньої політики держави:

• міністерства, державні служби та органи місцевого самоврядування інформують МЗС з усіх питань, що знаходяться у сфері їхніх повноважень і мають відношення до зовнішньої політики країни, міжнародних і двосторонніх зв'язків;

• МЗС координує діяльність усіх міністерств і державних служб, які мають відношення до питань зовнішньої політики, та задає потрібні напрями роботи.

Підбиваючи підсумки, слід зазначити основні завдання дипломатичної служби Грецької Республіки, а саме:

• забезпечення національних інтересів і безпеки Греції шляхом підтримання мирного та взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права;

• проведення зовнішньополітичного курсу Греції, спрямованого на розвиток політичних, економічних, гуманітарних, наукових, інших зв'язків з іншими державами, міжнародними організаціями;

• захист прав та інтересів громадян і юридичних осіб Греції за кордоном;

* сприяння забезпеченню стабільності міжнародного становища Греції, піднесенню її міжнародного авторитету, поширенню у світі образу Греції як надійного та передбачуваного партнера;

• забезпечення дипломатичними засобами та методами захисту суверенітету, безпеки, територіальної цілісності та непорушності кордонів Греції, її політичних, торговельно-економічних та інших інтересів;

• координація діяльності інших органів виконавчої влади щодо забезпечення проведення єдиного зовнішньополітичного курсу Греції;

• вивчення політичного й економічного становища у світі, зовнішньої та внутрішньої політики іноземних держав, діяльності міжнародних організацій;

• забезпечення органів державної влади Греції інформацією, необхідною для здійснення ефективної зовнішньої та внутрішньої політики;

• здійснення інших завдань відповідно до законодавства Греції.

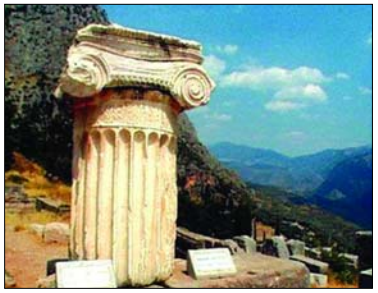
Отже, упродовж усієї історії розбудови Грецької держави відбувалися інституційні зміни в її суспільному та політичному житті. Політичний курс країни зазнавав суттєвих змін залежно від інтересів і настроїв правлячої верхівки. Нові історичні реалії, міжнародне визнання Греції як суверенної та незалежної держави спонукало спрямування основних зусиль на пошуки країною власного місця серед рівноправних суб'єктів міжнародних відносин в умовах глобалізаційних процесів сучасності.

Після здобуття незалежності Греція розпочала розбудову двосторонніх відносин з іншими державами світу, прагнучи заручитися їхньою підтримкою та налагодити двостороннє співробітництво. Після краху комуністичних режимів у Східній Європі та виникнення нових вогнищ напруження на Балканах північний напрямок зовнішньої політики набув для країни першочергового значення. Геополітичні зміни в регіоні, особливо розпад у 1991 р. СФРЮ, сприяли відновленню старих суперечок і традиційних союзів.

Важливим для сучасної політичної ситуації в Греції є питання відносин із сусідами, зокрема Туреччиною та Македонією. Відносини між Грецією й Туреччиною ускладнені низкою проблем щодо взаємних територіальних претензій, правами національних меншин, фактичним поділом Кіпру, суперечкою про видобуток корисних копалин на шельфі. У зв'язку з цими розбіжностями обидві держави неодноразово виявлялися на межі війни, особливо після подій на Кіпрі в 1963 і 1974 роках. Складні турецько-грецькі відносини спричинені питанням власності острова Кіпр, який поділяється сьогодні на дві частини – грецьку і турецьку. Щоправда, останнім часом відносини між двома країнами дещо налагоджуються, свідченням чого є позиція Греції щодо можливого вступу Туреччини в Європейський Союз. Греція висловлює всебічну підтримку намаганню останньої вступити в ЄС і по суті виступає лобістом Туреччини на європейській арені.

Значно складнішою є ситуація з греко-македонськими відносинами. Спірним для обох держав є питання назви країни Македонія, оскільки в Греції є історична область у північній частині країни з такою самою назвою, яка становить 25,9% її сучасної території. Грецька Македонія займає приблизно 52,4% площі історичної Македонії та становить близько 52,9% її населення. Столицею області Македонія є друге за величиною місто Греції Тессалоніки, із населенням 363 987 осіб (з околицями близько 1 млн. громадян). Незважаючи на протести греків, країни ЄС у грудні 1993 р. визнали Македонію. Сьогодні Греція активно використовує своє становище та членство в різних міжнародних організаціях задля зміни назви країни Македонія. Яскравим прикладом цього може слугувати позиція Греції, яка заблокувала вступ Македонії в НАТО саме через назву країни.

Основними зовнішньополітичними орієнтирами Греції початку XXI ст. на міжнародній арені є активна участь у Європейському Союзі, узгодженість спільних позицій зі старими членами ЄС, зокрема стратегічне партнерство з Францією та Німеччиною розглядаються грецькою стороною як основа її зовнішньої політики; забезпечення провідної ролі Греції на Балканах; урегулювання проблеми Кіпру; урегулювання в рамках переговорного процесу під егідою ООН суперечностей між Грецією та КЮРМ щодо конституційної назви останньої, поліпшення двосторонніх відносин із Туреччиною; розвиток взає-

мовигідного стратегічного співробітництва з США та Росією, а також розбудова взаємовигідних відносин із великими державами, такими як Китай та Індія, країнами Латинської Америки; активна діяльність Греції в регіоні Середземномор'я.

Грецька Республіка, будучи членом низки міжнародних організацій, бере участь в операціях, які проводяться під егідою цих організацій або за їх сприяння. Наприклад, участь держави в миротворчих операціях обумовлена тим, що вона зосереджує свої зусилля в рамках надання гуманітарної допомоги Іраку та навчання іракських підрозділів безпеки на своїй території. Грецький військовий підрозділ бере участь у міжнародних силах НАТО в Афганістані. Греція активно надає гуманітарну допомогу Грузії, а грецькі військові перебувають у складі Місії спостерігачів ЄС у Південному Кавказі, метою якої є допомога у відновленні постраждалого регіону та забезпечення виведення російських військ.

Серед головних проблемних питань зовнішньої політики держави є: двосторонні грецько-турецькі відносини (питання розмежування морського та повітряного просторів, захисту національних меншин двох країн); неврегульованість питання Кіпру та суперечностей між Афінами і Скоп'є щодо офіційної назви Колишньої Югославської Республіки Македонія.

Що ж стосується останніх подій і труднощів, із якими стикнулася Греція на своєму зовнішньо- і внутрішньополітичному шляху, є проблемні питання 2011-2013 рр., пов'язані зі складнощами забезпечення грецьких дипломатичних представництв і консульських установ. Зокрема, урядовими заходами передбачено суворе дотримання обмежень, встановлених Міністерством фінансів на видатки для забезпечення роботи державного апарату. Казначейством виплачується не більше 7% загального річного бюджету кожному міністерству на місяць, з метою боротьби з перевидатками в державному секторі. Жорстка економія бюджетних коштів вплинула на здійснення офіційних поїздок і візитів високопосадовців і керівників місій. У результаті відсутності коштів на ротацію дипломатів відбувся своєрідний провал кадрової політики МЗС Грецької Республіки.

Греція протягом 2011-2013 рр. переживає складну фінансово-економічну кризу. Тому одним із пріоритетів Міністерства закордонних справ є посилення економічної складової зовнішньої політики країни та активізація діяльності її торговельно-економічної співпраці з окремими регіонами та державами. Шляхи подолання економічної кризи в Греції – це, перш за все, необхідність суворого контролю над станом державних фінансів, виділення необхідних ресурсів для інноваційного розвитку, збільшення соціальних витрат тільки відповідно до реального зростання економіки країни, вчасного та наполегливого проведення необхідних економічних реформ і вивчення зарубіжного досвіду.

Із проголошенням незалежності Греції було проведено кардинальні інституційні структурні зміни в суспільстві. У процесі упорядкування урядової структури одне з найважливіших місць зайняла інституційна розбудова та оптимізація дипломатичної служби, оскільки важливим чинником забезпечення державного суверенітету є саме зовнішньополітична діяльність.

Дипломатична служба Греції – це професійна діяльність працівників дипломатичної служби, спрямована на практичну реалізацію зовнішньої політики держави, захист національних інтересів у сфері міжнародних відносин, а також прав та інтересів громадян і юридичних осіб країни за кордоном. Дипломатичний працівник є державним службовцем, який виконує дипломатичні або консульські функції в Греції чи за кордоном і має відповідний дипломатичний ранг. Відносини, що виникають у зв'язку з проходженням дипломатичної служби, регулюються Конституцією Грецької Республіки та законами «Про Дипломатичну службу», «Про державну службу», «Про організацію Міністерства закордонних справ Греції» та іншими нормативно-правовими актами, прийнятими відповідно до них, а також чинними міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Парламентом Греції.

Отже, варто зазначити, що одним із головних завдань грецької дипломатичної служби після її реформування залишається створення позитивного іміджу держави. Власне імідж держави: позитивний чи негативний, формується через інформацію, яку отримує суспільство. У цьому плані окреслюється ключова роль МЗС у формуванні позитивного іміджу Греції, оскільки мережа посольств та інших установ має значні можливості для поширення відомостей про країну. Зовнішньополітичне відомство завжди сприяло кампаніям грецьких підприємств, насамперед туристичного комплексу, проведенню фестивалів культури та мистецтв та інших заходів, пов'язаних із поширенням грецької культури за кордоном.

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано основні напрями зовнішньої політики Грецької Республіки й етапи формування її дипломатичної служби в умовах глобалізації. Особливу увагу приділено інституційному розвиткові, здобуткам, проблемам і перспективам сучасної дипломатичної та консульської служби держави.

Ключові слова: зовнішня політика, дипломатія, інституціоналізація, дипломатична служба, консульська служба, модель дипломатії, інститути дипломатії, Грецька Республіка.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализированы основные направления внешней политики Греческой Республики и этапы формирования её дипломатической службы в условиях глобализации. Особое внимание уделено институциональному развитию, достижениям, проблемам и перспективам современной дипломатической и консульской службы государства.

Ключевые слова: внешняя политика, дипломатия, институционализация, дипломатическая служба, консульская служба, модель дипломатии, институты дипломатии, Греческая Республика.

Дипломатія Української держави доби Центральної Ради

УДК 94:327

The basement of the diplomatic service of the Central Council is analyzed in the article. The article deals with the theoretical, political, legal and ideological foundations of national statehood, the key elements of democratic values in the formation and development of the foreign policy priorities of the Ukrainian state
Keywords: **Ukrainian diplomacy, state, Central Council, Foreign Service**

Дмитро ВЄДЄНЄЄВ, доктор історичних наук, професор кафедри дипломатичної та консульської служби Дипломатичної академії України при МЗС

Дев'яносто п'ять років минуло з того часу, як відроджена у XX ст. Українська держава ввійшла у сферу міжнародних відносин. Міжнародні змагання країни 1917-1920 рр. розгорталися у вкрай несприятливих зовнішніх і військово-політичних умовах, і багато в чому, враховуючи тогочасну розстановку сил і збіг інтересів на міжнародній арені, були приречені на поразку.

Однак, досвід цього періоду до 1991 р. залишався єдиним і унікальним надбанням справді суверенного державотворення в Україні, і в тому числі – єдиним доробком у площині міжнародних відносин і дипломатичної діяльності, теорії та практики дипломатії, адже зовнішньополітичне відомство України стало, по суті ровесником відтворення Української держави.

Відсвяткувавши 95-річний ювілей дипломатичної служби України, ми знову повертаємося до того часу, овіяного романтикою революційних перетворень і надій на самостійне державне існування в сім'ї європейських народів. Після повалення Тимчасового уряду в Петрограді влада в Києві перейшла до Центральної Ради. Уночі 20 листопада 1917 р. на засіданні Малої Ради Михайло Грушевський проголосив укладений фракціями УСДРП і УПСР III Універсал Центральної Ради. «Віднині Україна стає Українською Народною Республікою. Не відділяючись від Російської Республіки й зберігаючи єдність її, ми твердо станемо на нашій землі, щоб силами нашими допомогти всій Росії, щоб уся Російська Республіка стала Федерацією рівних і вільних народів», – ішлося в Універсалі.[1] Цей документ закріпив прерогативу Центральної Ради й уряду «творити лад на наших землях, давати закони й правити» до скликання Установчих Зборів.

Фактично, III Універсал встановлював в Україні власний державний лад у формі демократичної республіки, із законодавчою та виконавчою гілками влади, головними конституційними принципами, точною державною територією. Хоча положення про федеративну орієнтацію України було збережено, це лише формально обмежувало самостійну зовнішньополітичну активність республіки. По-перше, керівництво України не визнало влади радянського уряду в Петрограді. По-друге, самої федерації реально не існувало. Генеральний Секретаріат України 25-26 листопада 1917 р. направив урядам автономних державних утворень козачих військ, народів Північного Кавказу, Закавказзя, Сибіру, Криму, Білорусії, Молдавії ноту з пропозицією створити «однорідне соціалістичне правительство» федеративної Росії на принципах демократичного устрою кожної держави, широких прав і свобод людини, невтручання у внутрішні справи суб'єктів федерації.[2] Однак, ця ініціатива української сторони, за умов загальноросійського політичного хаосу, не мала практичних наслідків.

Після проголошення III Універсалу розпочалося творення центральної установи зовнішньополітичної служби України – генерального секретаріату міжнародних справ. Його кадровою базою стало відомство міжнаціональних відносин, а керівником призначено О. Шульгіна. Генеральний секретар міжнаціональних справ О. Шульгін 22 грудня 1917 р. подав до Малої Ради законопроект «Про створення генерального секретарства міжнародних справ» із функціями ведення міжнародних зносин і охорони прав громадян УНР за кордоном (нині цей день проголошений професійним святом — Днем української дипломатії). На засіданні Центральної Ради 26 грудня голова уряду УНР В. Винниченко офіційно повідомив про створення відомства міжнародних зносин України.[3] Створення УНР активізувало контакти країн Антанти з Україною. Генерал Табуї 18 грудня 1917 р. повідомив голові уряду УНР, що французьке керівництво доручило йому запитати Україну про необхідність надання їй фінансової та військово-технічної допомоги. Українська сторона знову пов'язала це питання з проблемою встановлення дипломатичних відносин між УНР і державами Згоди. Табуї 3 січня 1918 р. подав генеральному секретареві міжнародних справ офіційний лист про своє призначення Генеральним комісаром (повноважним представником) Франції при уряді України. Колишній британський консул в Одесі П. Багге 6 січня подав ноту про його призначення представником Англії в Україні.[4]

Головним напрямом дій щойно започаткованої служби міжнародних зносин УНР стала гуманна справа припинення світової війни. Досягнення миру розглядалося в офіційних колах республіки як відправний момент власного державного врядування та проведення такої зовнішньої політики, що базується на об'єктивних національно-державних інтересах. «У наших теперішніх умовах міжнародних стосунків, – підкреслював офіційний орган «Нова Рада», – ...повинен панувати погляд, що найперше Україні потрібен мир, після чого вона стане до упорядкування свого господарського, економічного життя, рішаючи вже потім, по війні, ті чи інші економічні питання, український уряд буде стояти не на тім чи іншім «фільстві», а на тверезім обрахункові політичних та економічних чинників, вигідних перш за все для самої України».[5]

Уряд України 24 грудня 1917 р. направив до всіх воюючих і нейтральних держав ноту, де зазначалося, що Українська Народна Республіка «виступає самостійно в міжнародних справах через своє правительство, яке заступає інтереси українського народу» до того часу, поки не буде створено загальноросійську федеративну владу. Нота закликала всі воюючі держави негайно припинити бойові дії та зібратися на мирний міжнародний форум. Висловлювалося бажання України взяти участь у мирних переговорах на основі безумовного визнання права нації на самовизначення, відмови від анексій і контрибуцій, матеріальної допомоги постраждалим у війні малим державам і народам.[6]

Цей документ, як бачимо, мав комплексний характер і відбивав погляди українського керівництва як на майбутню долю державності України, так і на головні засади її зовнішньополітичного курсу, теоретичні засади та практичні кроки дипломатії. Згадана нота, що фактично стала політичною платформою України в міжнародних зносинах, була також доведена українською стороною до відома всіх учасників мирних переговорів у Бресті та оголошена О. Шульгіним на засіданні Малої Ради 22 січня 1918 року. У відповідь на це документ УНР уже 26 грудня 1917 р. надійшла телеграма від Центральних держав, у якій висловлювалася готовність «вітати повноважних представників УНР як учасників мирних переговорів у Бресті».

Розпочалося формування дипломатичної репрезентації України на мирні переговори в Бресті. Воно йшло методом висування членів делегації від провідних політично-партійних фракцій Центральної Ради. Відтак до складу делегації потрапили від УПСР В. Голубович, М. Любинський, О. Севрюк, П. Полоз, від УСДРП — М. Левицький (усі згадані особи були й членами УЦР), а також економічний радник проф. С. Остапенко. Делегацію очолив голова відомства торгівлі та промисловості В. Голубович. Із 1 лютого його змінив на цій посаді О. Севрюк, у зв'язку з призначенням В. Голубовича головою уряду УНР.

Пізніше уряд УНР склав

для посланців до Бресту «Інструкцію Комісарам Генерального Секретаріату в справі ведення перемир'я», у якій зазначалося, що «комісари повинні в своїй діяльності керуватися постановами Центральної Ради і Генерального Секретаріату і працювати надалі в тісному контакті з цими вищими органами УНР».[7] Фактично, це був перший нормативний документ керівництва республіки щодо поточної роботи дипломатичних установ УНР. Він встановив у вигляді Центральної Ради й уряду вищі державні інстанції керівництва міжнародними акціями з боку зовнішньополітичної служби України. Разом з тим документові бракувало детального розроблення конкретних питань державного управління установами міжнародних зносин, що було обумовлено як необхідністю оперативного запровадження представництва УНР у Бресті, так і відсутністю необхідного досвіду зовнішньополітичної діяльності молодої української державності.

Із 6 січня 1918 р. делегація УНР розпочала роботу в Бресті. На спільному засіданні всіх делегацій 10 січня В. Голубович зробив заяву, в якій наголошувалося, що Україна «починає з теперішнім моментом своє міжнародне існування, яке вона втратила більш ніж 250 років тому, і виступає в міжнародних зносинах в цілім об'ємі своїх прав на цім полі».[8] Того ж дня представники країн Четвірного союзу й Радянської Росії визнали делегацію УНР повноправним учасником переговорів.

Брестська угода встановлювала нові кордони України, сторони, що домовлялися, обопільно відмовлялися від сплати коштів війни, обумовлювали обмін військовополоненими й інтернованими особами. Договір передбачав австро-німецьку збройну допомогу Україні в боротьбі з військами радянського уряду, хоча на ділі збройна присутність іноземних військ ставила керівництво УНР у залежне від Центральних держав становище, включаючи й контроль над міжнародними взаєминами країни. У цьому документі містилося надзвичайно важке для України зобов'язання поставок до Німеччини та Австро-Угорщини великої кількості сільськогосподарських продуктів.

Підписання Брестської мирної угоди було вкрай

важливим для подальшого розвитку зовнішньої політики та її державного апарату в Україні. Нові можливості для цього відкривало визнання УНР низкою іноземних держав де-юре. Розвиток зовнішньополітичної служби, її закордонного компонента стимулювали й відповідні положення договору. Сторони, що домовлялися, зобов'язувалися «негайно після підписання сей умови» встановити дипломатичні відносини та обмінятися повноважними представниками, а після ратифікації мирної угоди сторони мали намір запровадити одна у одної генеральні консульства, консульства та віце-консульства «в усіх портах, містах і інших місцевостях їх територій».[9]

Фактично, поставало завдання творення власної зовнішньополітичної (дипломатичної) служби за умов практично повної відсутності її апарату, державно-організаційних підвалин служби, якогось необхідного досвіду її будівництва. Вироблення головних правових і організаційних засад відомства відбувалося паралельно зі створенням його апаратної структури, закордонних установ. Відомство міжнародних справ УНР у добі Центральної Ради очолював В. Голубович, а з 14 березня 1918 р. – М. Любинський.

Цілком природно, що головне навантаження з вироблення головних підвалин служби припало на центральний апарат міністерства закордонних справ. Воно виробляло проекти відповідних законодавчих актів, які розглядалися урядом і затверджувалися парламентом республіки. На початку 1918 р. МЗС УНР виробило «Проект організації Народного Міністерства Справ Закордонних», у якому йшлося про пріоритетні напрями роботи міжнародного відомства в цілому та пропонувалася організаційно-штатна структура його центрального апарату. Цей документ встановлював такі головні функції центральної ланки відомства:

• вести політичні зносини України з іноземними державами;

• охороняти інтереси українських громадян за межами УНР та іноземних підданих в Україні;

• виробляти проекти законів щодо згаданих вище завдань;

• зберігати проекти законів щодо роботи відомства, міжнародно-правові акти України.[10]

Відбувалося становлення в правовому й організаційному відношеннях центрального апарату зовнішньополітичної служби УНР за функціональним принципом, шляхом відокремлення певних підрозділів, що відповідали за конкретні напрями роботи відомства.

Проголосивши державний суверенітет, Україна прагнула до розповсюдження за кордоном свого дипломатичного представництва. Багато уваги справі теоретичного обґрунтування розвитку міжнародних контактів української державності почав приділяти визнаний ідеолог відродження національної державності М. Грушевський. Мріючи про перетворення України в сучасну державу на шляхах демократичного розвитку, він ретельно аналізував у своїх роботах 1918 р., що

Проголошення III Універсалу Центральної Ради. У центрі зліва направо стоять лідери Української революції: Симон Петлюра, Володимир Винниченко, Михайло Грушевський

увійшли до збірки «На порозі нової України», історію зовнішніх зносин і сучасне геополітичне становище УНР.

Михайло Грушевський закликав до налагодження всебічних взаємин з усіма сусідами без винятку: «Не зв'язуючись ніякими симпатіями чи антипатіями, ніякими упередженнями, ...брати і в сфері старих зв'язків колишньої Російської держави, і нових зв'язків з Центральними державами і поза ними». Як провідні напрями міжнародних змагань України, Грушевський виділяв «західну орієнтацію» і «орієнтацію чорноморську»: «...історичні умови життя орієнтували Україну на Захід, географічно орієнтували і орієнтують на полудення, на Чорне море». Після війни з Радянською Росією учений наповнив новим змістом свою стару ідею федералізму, розуміючи під нею «федерацію світову, ...і як першу ступінь до такої федерації ... вважаю економічне й культурне сотрудництво, кооперацію народів Чорного моря».[11]

Хоча об'єктивно зовнішня політика та практична дипломатія України була відкритою для відносин з усіма країнами, незалежно від їх блокової належності, на створення системи дипломатичного представництва УНР негативно впливали певні фактори міжнародного порядку. По-перше, це само по собі дуже обмежене коло країн, що визнали українську державу де-факто або де-юре – країни Четвірного блоку, Англія, Франція, Радянська Росія, Румунія. Якщо врахувати негативне ставлення останніх чотирьох країн до УНР, то стають зрозумілими дуже несприятливі зовнішні умови існування України та розбудови її дипломатичного представництва. Вступ УНР у відносини з австронімецьким блоком і підписання Брестської угоди перервали взаємини держав Згоди з Україною. Оскільки ці держави фактично встановлювали політичний клімат Західної Європи, то й решта іноземних держав більш стримано почали ставитися до УНР, не бажаючи псувати відносини з Антантою. Крім того, нова держава, за словами О. Шульгіна, зіткнулася з «повною необізнаніс-

тю в українських справах світової дипломатії».[12]

Нарешті, розвиткові зовнішньополітичних контактів України заважала залежність, у якій вона опинилася від Берліна та Відня. Зрозуміло, що їх уряди не могли не заперечувати встановленню відносин між Україною та своїми противниками по світовій війні, обмежуючи міжнародну самостійність УНР. Ставлення до останньої з їхнього боку мало цілком прагматичний характер: за словами кайзера Вільгельма II, «ми пішли в Україну, щоб отримати продовольство... Ми не повинні піддаватися ілюзіям, що Україна на довгий час може бути відірваною від Великоросії... Вони знов об'єднаються».[13] Як зазначав політичний діяч В. Андрієвський, німці прийшли в Україну «зовсім не на те, щоб гратися з нашими безвусими політиками в «соціалізм», вигадувати найдемократичніші системи державного правління і розв'язувати тому подібні великі проблеми, за якими Центральна Рада досі не мала часу звернути увагу...»[14]

Безумовно, у період Центральної Ради найважливішим представництвом УНР за кордоном була делегація в Бресті – з огляду на значення міжнародних наслідків Брестської угоди для України. Однак, це була тимчасова дипломатична установа, тоді як необхідно було запроваджувати постійні інституції для підтримання міжнародних контактів республіки. Характерно, що вже з грудня 1917 р. уряд України розпочинає зондаж ґрунту для заснування постійного зовнішньополітичного представництва.

Кінець 1917 р. відзначено також спробами уряду УНР налагодити дипломатичні відносини з державними новоутвореннями на терені колишньої Російської імперії. Подібний напрям зовнішньополітичної діяльності випливав із необхідності пошуку союзників в умовах загострення відносин із Радянською Росією, поліпшення геополітичного становища та встановлення економічного обміну між Україною та цими державами. Перша така спроба була зроблена щодо Кубані, з якою Україну єднала й спільність етнічного складу населення.

На Кубань 18 грудня 1917 р. виїхала дипломатична делегація УНР у складі членів Центральної Ради М. Галагана (голова) і Є. Онацького (політичний радник), у супроводі моряків-чорноморців. У Катеринодарі делегація України мала зустрічі з головою кубанського крайового уряду Л. Бичем, відвідувала засідання вищих державних органів Кубані. Проте, встановлення дипломатичних відносин між державами тоді не відбулося, і політичні рандеву мали здебільшого консультаційно-інформативний характер.[15]

У процесі розбудови системи дипломатичного представництва України першочергову увагу було приділено запровадженню представництв у країнах Четвірного блоку, оскільки після Брестської угоди відносини з ними вийшли на перший план міжнародної політики УНР.

До Німеччини 16 березня 1918 р. було направлено тимчасового представника УНР, члена Центральної Ради О. Севрюка, а 17 березня призначення тимчасовим представником до Туреччини отримав член УЦР М. Левицький.[16] Справа запровадження дипломатичного представництва в Австро-Угорщині дещо затяглася через протиріччя між державами з приводу створення Коронного Краю, що так і не виник унаслідок шовіністичної позиції імперії Габсбургів, хоча й передбачався умовами Брестського договору. Тільки 18 квітня 1918 р. було призначено посла України до Відня члена УЦР А. Яковліва (16).

Україна мала намір встановити дипломатичні відносини з Румунією, зважаючи на необхідність урегулювання територіального питання навколо південної Бессарабії, поділу військового майна Румунського фронту й узагалі забезпечення сприятливої ситуації на південно-західних кордонах республіки. До Румунії 5 квітня 1918 р. від'їхало посольство УНР у складі посланника й повноважного міністра М. Галагана та двох аташе (16). Однак, згадана дипмісія фактично не розпочала роботу внаслідок антантофільської позиції румунського уряду.

Звичайно, обмеженість дипломатичних контактів України лише країнами Четвірного блоку не влаштовувала керівництво УНР, оскільки робила зовнішньополітичний курс республіки однобічним, неспроможним до широкої участі в загальноєвропейських політичних процесах напередодні початку повоєнного врегулювання. В останні дні свого існування Центральна Рада зробила спробу запровадити свою дипломатичну присутність у державах Західної Європи.

До Швейцарії 27 квітня

Олександр Шульгін

1918 р. відбула дипломатична місія України до держав Західної Європи під проводом члена УЦР М. Шрага. До компетенції місії було віднесено діяльність в Іспанії, Італії, Франції та Швейцарії (16). Широке коло країн, які місія М. Шрага повинна була охопити роботою, дає змогу зробити висновок, що згадана інституція навряд чи визначалася як постійне дипломатичне представництво, тим більше, що практично всі європейські країни ще не визнали української незалежної державності. Імовірно, що ця місія повинна була виконати завдання міжнародного зондажу, збирання відповідної інформації для подальшого розвитку дипломатичних відносин із країнами західноєвропейського регіону.

Перші дипломатичні представництва України не мали необхідного законодавчого визначення, типової класифікації та певних штатів. Особовий склад представництва кожного разу визначався окремо. Це можна пояснити не тільки нестачею кадрів і коштів, а й відсутністю діючої системи державно-правового забезпечення

фундації зовнішньополітичного представництва республіки. Подібна ситуація турбувала керівництво служби міжнародних зносин України, співробітники якої підготували навесні 1918 р. проект закону «Про закордонні установи Української Народної Республіки».

Метою згаданого закону було підведення під процес розбудови зовнішньополітичного представництва УНР правової та організаційної бази. Згідно з ним, дипломатичні установи УНР за кордоном повинні були виконувати такі функції:

• вести політичні зносини з урядами країн акредитації;

• охороняти за кордоном інтереси політики й торгівлі УНР;

• захищати законні права громадян України за кордоном (16).

Законопроект встановлював номенклатуру закордонних закладів міжнародного відомства республіки: посольства та дипломатичні місії УНР, генеральні консульства, консульства, віце-консульства та консульські агенції. Пропонувалося встановити такі ранги голів дипломатичних представництв, які призначалися урядом країни: Посол, Посланник або Уповноважений Міністр, Міністр-Резидент, Повірений у справах. Решта співробітників закордонних установ повинна була призначатися головою МЗС УНР.

Законопроект пропонував і організаційно-штатну градацію дипломатичних інституцій України:

• посольство І-го розряду, на чолі з Послом або Посланником і Уповноваженим Міністром, у складі радника, 2-х старших і молодшого секретарів, військового агента (аташе), 2-х перекладачів, загалом – 9 штатних одиниць;

• посольство ІІ-го розряду, на чолі з Міністром-Резидентом, у складі радника, 2-х секретарів, військового аташе, 2-х перекладачів, усього – 7 осіб;

• посольство ІІІ-го розряду, під проводом Повіреного у справах, у складі секретаря та перекладача (16).

Як бачимо, цей законопроект уперше встановлював організаційно-штатну класифікацію дипломатичних установ України. Подібна система упорядкування представництв давала змогу проводити гнучку дислокацію державних закордонних установ залежно від значення тієї чи іншої держави в загальному плані зовнішньополітичної активності України. Судячи з архівних документів, керівництво УНР не встигло затвердити цей проект міжнародного відомства, не був утілений він і на практиці, хоча став основою пізнішого розроблення організаційних засад українського диппредставництва.

На ефективності роботи представництв негативним чином позначався незадовільний стан комунікацій між дипзакладами й урядом республіки. Посольствам бракувало конкретних директив із Центру та інформаційного матеріалу про становище в Україні. Як ішлося в доповіді посла УНР в Австрії А. Яковлєва, представництво, незважаючи на попередню домовленість із прес-бюро Центральної Ради, практично не отримувало української преси. «Без часописів, повідомляв посол, почуваю себе зовсім одрізаним від України і не маю жодних інформацій». Навіть щоб отримати таку вкрай важливу інформацію, як хід ратифікації Україною Брестської мирної угоди, А.Яковлєв змушений був їздити до берлінського посольства УНР (16).

Потреби захисту громадян України за кордоном, що було особливо важливим в умовах розпаду Російської держави, зумовлювали гостру необхідність у розбудові ще однієї важливої ланки зовнішньополітичної служби – консульського представництва.

Із кінця грудня 1917 р. міжнародне відомство України почало розробляти проект закону «Про установи для охорони інтересів українських підданих за межами Української Народної Республіки». «Задля охорони інтересів українських підданих поза межами УНР, – ішлося в законопроекті, – встановлюються посади окремих консульських агентів УНР. Місцевості і держави, де потрібні консульські агенти УНР і межі територій, які кожним з них обслуговуються, зазначаються Генеральним секретаріатом справ міжнародних. Консульські агенти УНР знаходяться в відомстві Генерального секретаріату справ міжнародних і призначаються Генеральним секретарем цих справ за згодою з місцевими українськими організаціями, де такі організації існують».

Проект пропонував такі обов'язки консульських установ:

• видавати громадянам посвідчення для повернення в Україну;

• оформлення паспортів для виїзду до іноземних держав;

• матеріальна допомога громадянам України за кордоном;

• здійснення особливих доручень уряду УНР .

Пропонувалися організаційна градація та штати консульських закладів України:

• генеральне консульство, у складі генконсула, секретаря та канцелярського співробітника;

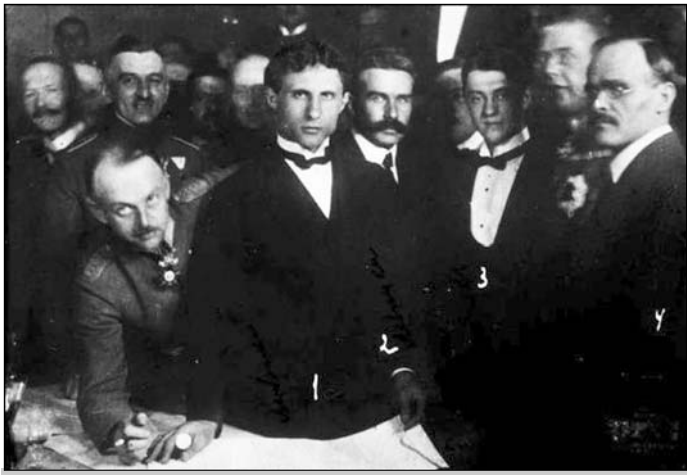
• консульство, з консулом і секретарем;

• віце-консульство, у складі віце-консула та секретаря;

• консульське агентство, консульський агент і секретар (16).

Основні положення згаданого законопроекту знайшли відображення й службову конкретизацію у створеному пізніше фахівцями міжнародного відомства України «Статуті о консульських установах УНР». Статут встановлював підлеглість консульських закладів дипломатичним представництвам республіки за місцем акредитації. Співробітники консульських установ повинні були призначатися наказами голови МЗС УНР у порозумінні з міністерствами торгівлі й промисловості та судових справ. Посади в консульствах мали право займати тільки громадяни УНР, і лише як виключення, консульськими агентами могли бути призначені українці з числа місцевих громадян.

З метою профілактики службових зловживань окремо зазначалося, що «усі особи на платних посадах в консульствах УНР не можуть займати жодної другої посади як державної, так і приватної, як також не можуть участвовати в правлінні якого би то

М. Любинський (у центрі) у Бресті на переговорах, 1918 рік

не було Товариства, яке цілію своєю ставить матеріальну користь». В оперативному відношенні консульства були керовані МЗС УНР, а у певних справах ще й міністерствами торгу і промисловості, фінансів, судових справ.

Крім роботи із захисту інтересів українських громадян за кордоном, консульства УНР зобов'язувалися інформувати зацікавлені відомства республіки та посольства країн перебування про «всі зміни і значні події у всіх галузях народногосподарського життя в межах консульської округи, а також міркування про можливе зміцнення і розвиток економічних зносин УНР з цією округою» (16).

На розгляд урядові було надано й проект майбутньої дислокації консульських закладів республіки. Передбачалося мати 68 консульських установ різних типів у 23 іноземних країнах та окремих регіонах колишньої Російської імперії. Найчисельнішу групу консульств планувалося розмістити на території держав, що утворилися після розпаду єдиної Росії – 33 установи. Це зрозуміло з огляду на наявність на таких територіях великої української діаспори, інтереси якої керівництво УНР вважало своїм обов'язком підтримувати. Крім того, цього потребувала необхідність збереження торгово-економічних відносин у колишньому спільному економічному просторі імперії. Проект дислокації консульств відобразив і тогочасну пріоритетну зовнішньополітичну орієнтацію України на Центральні держави, де планувалося запровадити 21 консульську установу.

Отже, можна дійти висновків, що політична еволюція Центральної Ради від автономії у складі федеративної Росії до суверенної держави зумовила відновлення самостійної зовнішньої політики та дипломатії України. Закономірним наслідком процесу розбудови вітчизняної державності та її виходу на міжнародну арену стала фундація зовнішньополітичної (дипломатичної) служби України.

У період, що розглядається, відбулося створення центральної ланки служби – Генерального секретаріату міжнародних справ, а згодом – міністерства закордонних справ. Вона будувалася в організаційному плані за функціональною ознакою та зосередила роботу на формуванні головних організаційно-правових підвалин основних компонентів служби міжнародних зносин.

УНР почала домагатися розповсюдження свого дипломатичного представництва в Європі. Від тимчасових установ типу делегації на переговори в Бресті вона переходить до запровадження постійних представництв. Щоправда, вони не мали належного організаційного обґрунтування й оформлення.

Міжнародне відомство України почало виробляти й організаційно-юридичні підвалини консульського представництва, однак скрутні обставини міжнародного становища республіки не дали змоги перевести цю роботу в практичну площину.

У період Центральної Ради намітилися певні магістральні напрями подальшого розвитку зовнішньополітичної служби України. Однак, обмежений історичний термін існування самої Центральної Ради, несприятливі зовнішні умови відродження української суверенної державності спричинилися до незавершеності планів подальшого розвитку служби міжнародних відносин України.

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано етап заснування дипломатичної служби доби Центральної Ради. Розглянуто теоретичні, політико-правові та світоглядні засади вітчизняного державотворення, складові впливу демократичних цінностей на становлення та розвиток зовнішньополітичного пріоритету Української держави.

Ключові слова: українська дипломатія, державотворення, Центральна Рада, зовнішньополітична служба.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализирован этап основания дипломатической службы в период Центральной Рады. Рассмотрены теоретические, политико-правовые и мировоззренческие основы отечественного государства, составляющие влияния демократических ценностей на становление и развитие внешнеполитического приоритета Украинского государства.

Ключевые слова: украинская дипломатия, создание государства, Центральная Рада, внешнеполитическая служба.

[1] *Історія України в документах, матеріалах і спогадах очевидців.– К., 1991. – С. 31.*

[2] *Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВОВУ), Ф. 2592, Оп. 1, Спр. 23, Арк. 3.*

[3] *За велич нації. – Львів, 1938. – С. 97; Головченко В. В обороні української справи // Політика і час. – 2005. – №6. – С. 54.*

[4] *Rudnytsky I. Essays in modern Ukrainian history. – Edmonton, 1987. – P. 98-99.*

[5] *Дорошенко Д. Історія України. 1917–1923. – Ужгород, 1929. – Т.1. – С. 239.*

[6] *ЦДАВОВУ, Ф. 2592, Оп. І, Спр. 23, Арк. 11-12.*

[7] *Там само, Спр. 34, Арк. 8.*

[8] *Берестейський мир. Спомини і матеріали. – Львів, 1928. – С. 196.*

[9] *ЦДАВОВУ, Ф. 2592, Оп. І, Спр. 75, Арк. 11, 39.*

[10] *Там само, Арк. 11.*

[11] *Грушевський М. На порозі нової України. – К., 1918. – С.16, 22, 24.*

[12] *Шульгин О. Без території. – Париж, 1934. – С. 74.*

[13] *Симоненко Р.Г. Міжнародне утвердження України // Політика і час. – 1995. – № 12. – С. 63.*

[14] *Андрієвський В. З минулого. – Берлін, 1923. – Т. 2. – С. 9.*

[15] *Галаган М. Вказ. праця. – Ч. IV, С. 68-69, 77.*

[16] *ЦДАВОВУ*

Німецька Ганза: погляд із XXI століття

Рецензія на монографію: Н.Г. Подаляк. Могутня Ганза. Комерційний простір, міське життя і дипломатія XII–XVII століть. – К.: Темпора, 2009. – 360 с.

УДК 94 (100): 327

Вячеслав ЦІВАТИЙ, перший проректор Дипломатичної академії України при МЗС, кандидат історичних наук, доцент кафедри дипломатичної та консульської служби, заслужений працівник освіти України

Сергій ЛИМАН, доктор історичних наук, професор кафедри музеєзнавства та пам'яткознавства Харківської державної академії культури

Монографія професора Н.Г. Подаляк – оригінальна, сучасна й актуальна наукова розвідка, у якій проаналізовано торговельно-політичну та зовнішньополітичну, зокрема – дипломатичну, діяльність німецької Ганзи.

Наталія Гордіївна Подаляк – дослідник, якого немає потреби представляти. Навіть при тому, що сучасна наука категорично, але абсолютно точно наполягає: «медієвіст – порівняно рідкісна спеціалізація в Україні (і не лише в Україні)» (1)[1], ім'я Н.Г. Подаляк широко відоме як у наукових академічних колах завдяки її працям у галузі європеїстики, германістики, урбаністики, біографістики, так і в сучасній середній та вищій школі.

Німецька Ганза – це один із найцікавіших і найяскравіших феноменів європейського Середньовіччя, і не дивно, що вивчення її історії розпочалося ще з середини XIX ст., коли в Німеччині було створено Історичне ганзейське товариство (1870). У сучасному світі в умовах трансформації суспільства та глобалізаційного простору XXI ст. дедалі частіше з'являються наукові праці, автори яких вбачають у Ганзі певною мірою прообраз об'єднаної Європи, і тому інтерес до її діяльності з плином часу не згасає. У центрі уваги дослідниці – передумови й обставини виникнення об'єднання, механізм функціонування на різних етапах його існування, мінливий характер торгівлі, специфіка політичних методів, особливості дипломатичної тактики, переговорного процесу та своєрідність соціальної історії Ганзи.

В українській історіографії, як і в історіографії країн СНД, ці питання не порушувалися, і монографія Н.Г. Подаляк є першою спробою висвітлити панораму торговельної діяльності та політичного життя Ганзи протягом усього періоду її існування – з XII по XVII століття. Чітке визначення концепції дослідження, проблемно-тематичний підхід дали можливість із нових позицій подивитися на важливу наукову та практичну проблему, яка належним чином не досліджувалася у вітчизняній і зарубіжній германістиці.

Марк Блок колись оптимістично написав: «Вивчення минулого розвивається, безперестанно перетворюється й удосконалюється» (2)[2]. Але правомірним є запитання: чи в рівних умовах знаходяться дослідники, які вивчають історичні перипетії вітчизняного та зарубіжного середньовіччя? Варто погодитися з очевидним фактом: створити в сучасних умовах працю, присвячену зарубіжній, особливо вилученій із глибини століть, історії набагато складніше, ніж вітчизняній, більш близькій і за мовою, і за джерельними можливостями. Ще складніше буває показати те, на чому традиційно та правомірно наполягає медієвістика – виявити зв'язок минулого із сучасністю (3)[3].

Про Ганзейське об'єднання багато писали та пишуть до цього часу, що цілком природно, адже найбільший торговельно-політичний союз середньовіччя можна порівняти хіба що з об'єднанням європейських держав XX–XXI століть. Уже понад 300 років як припинило своє існування Ганзейське об'єднання, але до сьогодні чимало колишніх ганзейців співвідносять себе з нащадками союзу та вважають його прообразом сучасної Європи, де спільні торговельні та політичні інтереси об'єднали мільйони громадян ЄС. Європа мала непогані шанси стати єдиною державою ще в добу Середньовіччя, маючи в основі такого союзу спільні економічні зацікавленості. Об'єднавчою силою інтеграційних процесів того часу виступала Велика Ганза – союз 77 купецьких міст, що контролювали європейську політику й торгівлю від Лондона до Новгорода.

Роком народження Великої німецької Ганзи – своєрідного прототипу Європейського економічного співтовариства XX ст. – вважається 1241 р., коли гільдії Любека та Гамбурга заключили договір про співпрацю. У ньому проголошувалися принципи,

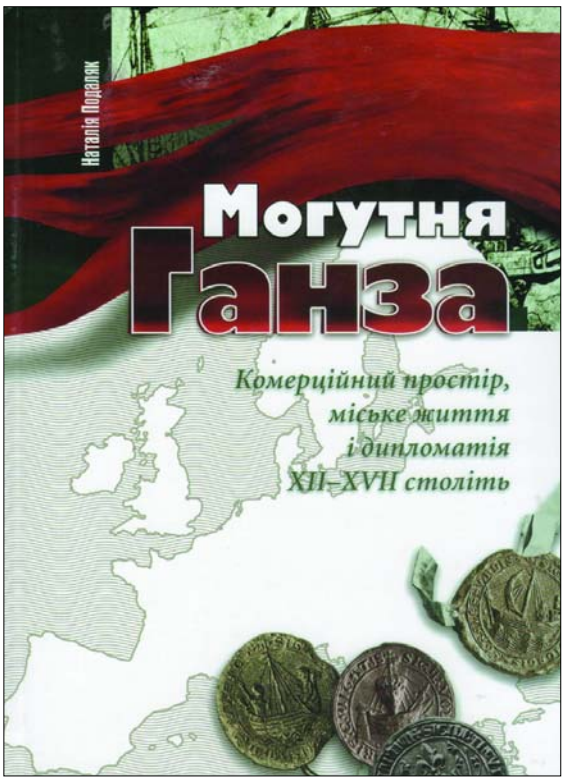
співзвучні сенсові сучасного «спільного ринку», наприклад, безмитна торгівля. Ганзейський союз був чіткою системою політичних і торговельних відносин між процвітаючими містами.

Не менш важливе запитання – наскільки монографія є актуальною? Надамо слово самому авторові: «Сьогодні чимало дослідників вважають практичну діяльність Ганзи однією з перших спроб економічного об'єднання Європи, а створену ганзейцями колосальну комерційну мережу на просторі від Лондона до Новгорода й від Бергена до Брюгге – одним з перших зразків глобалізації». Від себе додамо: Н.Г. Подаляк показала у своїй роботі як зліт, так і падіння Ганзи. Інакше кажучи, сучасним євроскептикам і єврооптимістам, ревним творцям глобалізації та її запеклим викривачам корисно знати всі описані автором монографії історичні уроки, що розвивалися за добре відомим нині сценарієм: комерційні інтереси – по-перше, суверенітет – по-друге. Ці історичні уроки надзвичайно важливі й у плані розвитку вітчизняної цивіліографії. З них випливає постулат, який необхідно мати на увазі читачеві монографії: це не історія однієї торгівлі, а історія можливостей, які відкриває торгівля, а з нею – і політика, дипломатія, економіка, освіта, культура в міжнародних відносинах і цивілізаційних діалогах. Автор показує не тільки джерела та внутрішній механізм, а й межі цих можливостей.

Така проблемно-тематична закінченість дослідження, витриманого в канонах строгої ганзейської хронології (XII–XVII ст.), вигідно вирізняє його з-поміж праць багатьох попередників. У цьому переконує й зміст дуже докладного першого розділу, присвяченого аналізові зарубіжної та вітчизняної історіографії.

Корпус використаних автором письмових джерел – дуже широкий і змістовний (хроніки, торгові та митні книги, списки вантажів і кораблів, статути цехів і торгових об'єднань тощо). Так, Н.Г. Подаляк правомірно відзначала різні інформативні можливості джерел. Найбільш цінними серед діловодних матеріалів автор вважала торгові книги, у той час як нормативний матеріал цехових статутів, на її думку, не є достатнім для з'ясування особливостей ремісничої системи та доповнюється даними інших пам'яток. Джерелознавча складова праці Н.Г. Подаляк, таким чином, є витриманою в тих славних традиціях, суть яких висловив А.Я. Гуревич: «Метод історика знаходить своє вираження й у доборі джерел, і в способі їхньої інтерпретації» (4)[9].

Інтерпретація джерел автором монографії заслуговує дуже високої оцінки. Нас цілком переконали викладені в третьому розділі передумови утворення Ганзи. При цьому факт існування доганзейської торгівлі на Балтиці, зокрема в поморських слов'ян, добре відомий зі змісту середньовічних джерел (5)[10]. Професор Н.Г. Подаляк чітко відокремлювала перші (сезонні) купецькі гільдії XI ст. від довгострокових гільдій-ганз XII ст. і обґрунтовано розглядала в нерозривному зв'язку два історичних процеси – німецьку колонізацію слов'янського Помор'я, Прибалтики, земель прусів і формування Ганзи. За автором, до кінця XIII ст. в головних рисах сформувалася ганзейська торгова система, «суттю якої було і завжди залишалося посередництво».

Важлива складова праці Н.Г. Подаляк – чітко показаний різний правовий статус ганзейців у різних країнах. При цьому всередині Ганзи головну роль автор обґрунтовано відводить Любеку та іншим вендським містам. Цей висновок ще раз довів правомірність історіографічної традиції, у тому числі у вітчизняній медієвістиці (6)[14]. Укажемо при цьому на розмаїтість описаних форм боротьби Ганзи за свої торгові інтереси, включаючи настільки ефективний спосіб, як торгова блокада. Не буде зайвим відзначити у зв'язку з цим, що навіть Томас Мор у своїй «Утопії», зображуючи ідеальне суспільство, підкреслював: «особливо люто» утопійці діють тоді, коли їхні купці піддаються утискам (7)[15].

У дослідженні проведено чітку межу між поняттями «Ганза купецька» і «Ганза міст» як якісно різними стадіями існування об'єднання. Автор доводить, що на першому етапі виникали невеликі локальні спілки купців, які мали на меті забезпечення та захист своїх торгових привілеїв за кордоном. На другому – керівництво об'єднанням перейшло до міських патриціансько-олігархічних магістратів, а сама Ганза перетворилася на найвпливовішу економічну та політичну силу балтійсько-північноморського регіону. Цю трансформацію професор Н.Г. Подаляк сприймає як цілком закономірне явище, розглядаючи в тісному зв'язку з ним такі важливі урбаністичні проблеми, як структурна еволюція міської влади, характер і основні тенденції стратифікації міського населення.

Принципово новою є постановка питання щодо ролі й місця Ганзи в історії XII–XVII століть. Автор рішуче відходить від досить традиційної оцінки Ганзи як виключно торго-

вого об'єднання та вважає за необхідне сприймати її як складний торгово-політичний організм. Ганзейські політики віддали перевагу дипломатичним переговорам і вважали, що це найкращий спосіб вирішення проблем, набагато вигідніший, ніж війна. І були вони не стільки миролюбні, скільки навчені досвідом, знанням того, з яким ризиком пов'язана війна. Навіть для економічно могутньої Ганзи мобілізація необхідних для цього коштів і ресурсів супроводжувалась поглибленням проблем. Саме цим пояснюється те, що Ганза вдавалася до війни як засобу досягнення економічних і політичних цілей лише в крайніх випадках, коли не можна було досягти успіху шляхом переговорів, політичного й економічного тиску або коли сам супротивник переходив до воєнних дій. Але навіть тоді, коли справа доходила до війни, ганзейці продовжували дипломатичну боротьбу. При цьому вони турбувалися про те, щоб мати вигляд захисника законних справ, а супротивника показати (часто досить обґрунтовано) порушником миру та законів. З огляду на це, у монографії чимало місця відведено різним зовнішньополітичним аспектам ганзейської історії та численним війнам, діяльності ганзейської дипломатії, впливу політичних подій на стан торгівлі тощо. При цьому увагу дослідниці зосереджено головним чином на дискусійних і не вирішених у сучасній історіографії проблемах.

Правомірно підкреслює Н.Г. Подаляк особливу роль у ганзейському зовнішньоекономічному курсі торгової блокади як ефективного та надійного засобу не лише економічного, а й політичного тиску на держави – контрагенти. Не погоджується дослідниця і з існуючою точкою зору, що справжнім моментом заснування Ганзи слід вважати створення Кьольнської конфедерації. Вона зазначає, що то був дійсно «єдиний в історії Ганзи випадок, коли спільна мета тісно з'єднала таку велику кількість міст, причому не лише ганзейських», але сприймає конфедерацію як звичайний воєнний союз, оформлення якого не внесло жодних кардинальних змін «ні в структуру, ні в принципи діяльності Ганзи».

Цілком правильно зазначаючи, що за характером ганзейська торгівля завжди залишалася переважно транзитною й оптовою, професор Н.Г. Подаляк разом з тим докладно простежує еволюцію її форм і методів, а також переміщення торгових шляхів і напрямків, і доводить, що відбувалося це під тиском конкурентів і змін у торговій кон'юнктурі.

У монографії відбито всі ключові, зокрема міжнародні, події XII–XVII ст., що так чи інакше впливали на розвиток Ганзи. Принциповою новизною вирізняється й подана в книзі оцінка результатів знаменитого Штральзундського миру. Визнаючи той беззаперечний факт, що Штральзундська угода була важливим успіхом ганзейської дипломатії, автор вступає в полеміку з тими істориками, які стверджують, що згаданий мир відкрив добу надзвичайного процвітання та півторавікового панування Ганзи на Балтійському морі. Дійсно, «укладення Штральзундського миру створило виключно сприятливі умови для розвитку ганзейської торгівлі в останні десятиріччя XIV століття». Проте в цілому, як переконливо доводить професор Н.Г. Подаляк, мир ознаменував поворотний момент в історії Ганзи, апогей її могутності, після чого вже на початку XV ст. з повною очевидністю виявилися перші ознаки ганзейської кризи.

Хоча монографію присвячено переважно розвиткові торгівлі, важливе місце в ній відведено історії інтелектуального життя ганзейських міст. «Історія – наука про людину, не будемо забувати про це», – писав у свій час Л. Февр (8)[18], і цей людський фактор яскраво відбито в рецензованому дослідженні. Думки, сподівання, потреби ганзейця, який протягом шістьох століть створював історію північноєвропейського регіону, дають змогу зрозуміти його внутрішній світ, шкалу загальнолюдських цінностей. Серед них – поряд зі спрагою наживи – і вічні питання віри. Тому Реформації в монографії присвячено окремий розділ. Через нього, як і через усе дослідження, проходить чудово виражена ще Е. Трьольчем так звана «категорія індивідуальної тотальності», у якій «укладена сильна напруга між загальним і особливим, між загальним духом окремого, суспільством та індивідом...» (9)[20].

Хто б не брався за вивчення настільки складної проблеми, як історія Ганзи, ключовим у такому дослідженні повинно стати з'ясування причин її ослаблення та загибелі. Професор Н.Г. Подаляк демонструє при вирішенні цього питання єдино правильний комплексний підхід. У цьому комплексі причин, що поставили крапку в історії найбільшого і найгрізнішого купецького об'єднання середньовічної Європи, враховано всі ключові тенденції розвитку як континенту в цілому, так і окремих країн, як-от внутрішні процеси всередині ганзейських міст. Автор відходить від настільки ж традиційної, наскільки й спрощеної формули – зводити занепад Ганзи до наслідків Великих географічних відкриттів. Крім цього важливого фактора, Н.Г. Подаляк обґрунтовано наполягає на тому, що ослаблення Ганзи відбулося у зв'язку із загостренням внутрішньонімецьких соціально-політичних протиріч, міськими виступами, прагненням територіальних князів привласнити собі зернову торгівлю. Дестабілізація ситуації в ганзейських містах доповнювалася, на думку автора, позицією централізованих європейських держав, гострим суперництвом їхнього зміцнілого купецтва з Ганзою, ослабленням або повною втратою зовнішніх і внутрішньоганзейських зв'язків під час Тридцятирічної війни. Таким чином, автором враховано всі політичні, дипломатичні, економічні, соціальні та правові аспекти, що призвели до падіння Ганзи.

Зміст існуючої джерельної бази навряд чи дасть змогу в найближчому майбутньому що-небудь істотно змінити в цих та інших висновках професора Н.Г. Подаляк. Велике наукове значення цього, безумовно, знакового дослідження навряд чи можуть применшити певні мірку-

вання, які ми вважаємо за можливе висловити.

На нашу думку, провідна роль Ганзи серед інших союзів німецьких міст виглядала б ще більш чітко, якби саме в цьому контексті в монографії ширше застосовувався історико-порівняльний метод і компаративний аналіз. При цьому Н.Г. Подаляк усебічно враховувала, наприклад, «південнонімецький слід» і проникнення нюрнберзьких і аугсбурзьких купців на Північ у кризових явищах у Ганзі XV століття.

Зазначені міркування не знижують високого наукового рівня монографії Н.Г. Подаляк. Її поява свідчить про те, що вивчення історії зарубіжного середньовіччя в нашій країні адекватне найприскіпливішим вимогам європеїстики, германістики, урбаністики, цивіліографії. Додамо до цього прекрасну мову та доступну манеру викладення матеріалу. Усе це робить монографію професора Наталії Гордіївни Подаляк затребуваною не

Підписання Мюнстерського договору 15 травня 1648 року. Г.Терборх. Друга половина XVII століття

тільки в наукових, а й у широких читацьких колах.

Монографія має прекрасне, вишукане поліграфічне оформлення, насичене вміло підібраним кольоровим ілюстративним рядом. Гортаючи сторінки цієї праці, немов відкриваємо двері в той віддалений століттями світ, де чується дзвін клинків і червінців, де вітер рве вітрила та прапори, де ріже кілем морські простори зухвалий ганзейський когг...

Монографія є значним внеском у наукове розроблення проблем історичного досвіду дипломатії. Вона може бути використана для підготовки узагальнюючих чи спеціальних праць із всесвітньої історії, у процесі написання аналітично-довідкових і ретроспективних матеріалів, підручників, посібників з історії зарубіжних країн, економічної історії, зокрема, історії економічної дипломатії, історії зовнішньої політики та дипломатії.

У цілому монографія професора Н.Г. Подаляк є своєчасним і корисним дослідженням і, безперечно, з цікавістю буде зустрінута вченими як нашої країни, так і зарубіжжя. Незаперечними здобутками дослідження є цікаві й оригінальні думки автора, що вдало поєднуються з науковою ґрунтовністю та полемічним характером праці.

Рецензована монографія, її загальна експертна оцінка свідчать про високий науковий рівень, практичну доцільність, методичну цінність, науковий зміст, високий технічний рівень виконання. Праця, написана яскравою, образною мовою, пробуджує творчу думку читача, розкриває уроки й таємниці історії. Її зацікавлено прочитають як науковці, так і пересічні поціновувачі політичної та дипломатичної історії.

1. Вілкул Т. Сучасна українська медієвістика: межі і можливості / Т. Вілкул // Сучасна українська історіографія: проблеми методології та термінології / Всеукраїнський науково-методологічний семінар. – К., 2005. – С. 52.

2. Блок М. Апология истории или ремесло историка. – 2-е изд. / М. Блок; [пер. Е.М. Лысенко, прим. и ст. А.Я. Гуревича]. – М., 1986. – С. 35.

3. Могильницкий Б.Г. Историческая наука и современность / Б.Г. Могильницкий // Методологические и философские проблемы истории. – Новосибирск, 1983. – С. 82.

4. Гуревич А. Я. Средневековый мир: культура безмолвствующего большинства / А.Я. Гуревич. – М., 1990. – С. 203.

5. Див. дет.: Гельмольд. Славянская хроника / Гельмольд; [предисл., пер. и примеч. Л.В. Разумовской]. – М., 1963. – І. 6. С. 46.

6. Фортинский Ф. Я. Приморские вендские города и их влияние на образование Ганзейского союза до 1370 г. / Ф.Я. Фортинський. – К., 1877. – С. 399; див. дет.: Лиман С.И. Идеи в латах: Запад или Восток? Средневековье в оценках медиевистов Украины (1804 – первая половина 1880-х гг.) / С.И. Лиман. – Х., 2009. – С. 243-245.

7. Мор Т. Утопия / Т. Мор; [пер. с латин. и коммент. А. И. Малеина; вступ. ст. В. П. Волгина]. – М.; Л.., 1947. – С. 177.

8. Февр. Л. Бои за историю / Л. Февр; [пер. А. А. Бобовича и др.]. – М.: Наука, 1991. – С. 36.

9. Трёльч Э. Историзм и его проблемы. Логическая проблема философии истории / Э. Трёльч; [пер. с нем.]. – М., 1994. – С. 40.

Лижному «Кубку дипломатичних місій» – бути!

На початку лютого за підтримки Українського гірськолижного клубу в мальовничому Голосіївському парку Києва вперше відбулася лижна естафетна гонка на «Кубок дипломатичних місій», ініціаторами якої виступили працівники посольств Австрійської Республіки, Королівства Норвегія та Швейцарської Конфедерації.

«Було дуже дивно дізнатися, як небагато людей тут бігають на лижах. А от чимало моїх колег, зокрема посол Швеції, британський посол, ми всі в Києві бігаємо на лижах», – щиро зізнався напередодні гонки її основний ініціатор, Надзвичайний і Повноважний Посол Австрії Вольф Дітріх Хайм.

Крім країн-ініціаторів, свої команди на змагання виставили також посольства Швеції, Нідерландів, Фінляндії, США, Німеччини, Латвії, Естонії, Місія Європейського Союзу, київська мерія, Генеральна дирекція з обслуговування дипломатичних представництв. Усього ж на старт вийшли 24 команди з 15 країн світу. Згідно з правилами змагань до складу кожної з них входили керівник підрозділу, жінка та дитина. Учасник мав здолати дистанцію 1,8 км. Погода, на радість лижників, видалася сонячною, що підбадьорювало спортсменів і вболівальників. Зокрема, не приховували свого гарного настрою гості з країни Суомі, де лижі є справді національним захопленням. Тож не дивно, що очолив команду Надзвичайний і Повноважний Посол Фінляндської Республіки в Україні Арія Макконен. «Ми – хороші спортсмени. Не стверджуватиму, що обов'язково переможемо, але пасти задніх точно не будемо!» – пообіцяла вона і дотримала свого слова.

Лижників ГДІП очолив Генеральний директор Павло Кривонос, який ніс естафетну паличку на першому етапі гонки.

«Чудовий настрій, із задоволенням взяв участь у змаганнях, які виправдали свою головну мету: розвиток дружніх відносин між дипломатичними представництвами іноземних держав, що працюють у Києві, з вітчизняними та міжнародними організаціями, пропаганда здорового способу життя, спортивного дозвілля, дружби та миру, – поділився враженнями після фінішу Павло Олександрович, команда якого увійшла до чільної десятки. – Маю вам сказати, що напередодні естафети в Посольстві Австрії ми зустрічалися з паном Вольфом Дітріхом Хаймом і обговорили низку організаційних моментів. Зокрема щодо надання екіпіровки австрійською фірмою «Фішер», яка виробляє 80% світового лижного спорядження. В Україні ця фірма виробляє продукцію для зимових видів спорту на спільному підприємстві «Фішер-Тиса» в Мукачевому та має своє представництво в Києві. Вона реально може надавати спорядження з 30-відсотковою

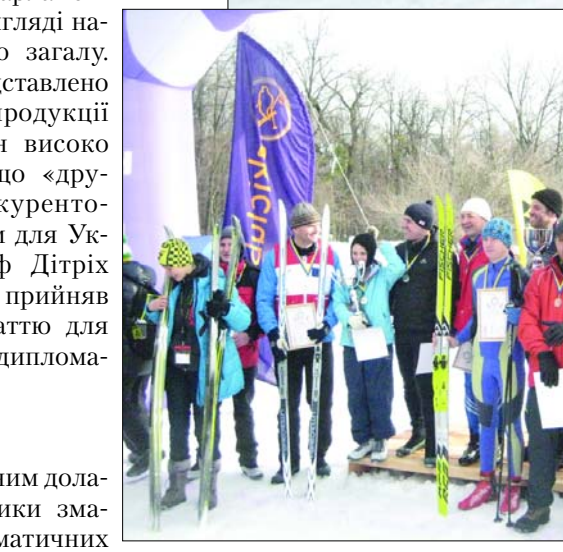

знижкою або в оренду. Загалом розмова дала підстави з оптимізмом дивитися на наше майбутнє співробітництво».

Павло Кривонос також розповів австрійським колегам про можливості дирекції «Труханів острів», яка входить до складу ГДІП, з організації активного відпочинку на велосипедах, човнах, на лижах та з риболовлі влітку. Посол Австрії зацікавився цією ідеєю, адже в центрі міста рідко в якій світовій столиці є така унікальна можливість. Тож, напевно, наступні змагання відбудуться саме тут.

Австрійську сторону зацікавила також видавнича діяльність ГДІП, зокрема, видання щорічника «Україна дипломатична». За словами пана Посла, в Австрії теж видається щорічний звіт МЗС, який спочатку розглядається парламентом, і в скороченому вигляді надається для широкого загалу. Пану Послу було представлено зразки друкованої продукції ГДІП, якість яких він високо оцінив, зазначивши, що «друкарська справа є конкурентоспроможним сегментом для України у світі». Вольф Дітріх Хайм із задоволенням прийняв пропозицію надати статтю для XIV видання «України дипломатичної».

* * *

Тим часом один за одним долали трасу гонки учасники змагань на «Кубок дипломатичних місій». А через деякий час суддівська колегія оголосила підсумки. Перше місце в естафеті посіла команда дипломатів США. Другий результат показали представники Посольства Австрії. До речі, уся родина пана Посла вийшла на лижню. Третьою фінішувала команда представників київської влади на чолі з секретарем Київради Галиною Герегою. Кожен учасник команди-переможниці отримав у подарунок фірмові бігові лижі та путівки в один з українських гірськолижних курортів. Коментуючи підсумки змагань, Г. Герега зізналася, що результатом цілком задоволена, хоча стала на лижі не заради перемоги. За її словами, міська влада із задоволенням приєдналася до ініціативи працівників дипломатичного корпусу щодо проведення Кубка дипломатів з лижної естафети. «Це чудовий захід, який не лише зміцнює дружні відносини України з іншими державами. Ми хочемо власним прикладом зацікавити молодь, залучити киян до занять зимовими видами спорту», – відзначила Галина Герега.

Представники дипломатичного корпусу були задоволені рівнем змагань та його підсумками. «Головне – не перемога, а те, що кожен може пересвідчитися, що біг на лижах – це те, із чого ваша країна може отримати багато корисного», – висловив свою думку Надзвичайний і Повноважний Посол Швейцарії в Україні Крістіан Шьоненбергер.

Тож, початок гарній спортивній традиції покладено. А зустріч керівництва ГДІП із Послом Австрії, про яку ми розповіли вище, – запорука того, що лижному «Кубку дипломатичних місій» – бути!

Інф. «З.С.»

Архівні документи доби Директорії

Рубрику веде доктор історичних наук, професор Ірина МАТЯШ

№ 66 Короткий огляд діяльності Консульства УНР в Мюнхені[1] [1919 р.]

Перше Консульство Української Народньої Республіки на Заході (короткий огляд діяльности)

З поміж численних наших торгових представництв за кордоном, підготовляючих грунт до як найшвидшого навязання торгових зносин вільного українського народу з другими народами світа, звертає на себе увагу також Консульство Української Народньої Республіки в Монахії. Думка про закладання Консульства в полудневій Німеччині з осідком в Баварії виринула ще з кінцем попереднього року; на жаль одначе стрінулась вона[2] з рішучим одпором тодішнього посла в Берліні, відомого гетьманця д[обродія] Ф. Штайнгайля. Ситуація радикально зміняється з ментом взяття республіканськими військами Київа. Призначений Консулом д[обродій] В. ОРЕНЧУК зразу дістає змогу виїхати до Монахії, зявляється у тодішнього баварського міністра-президента Курта Айснера, передає йому привіт Високої Директорії та сповіщає про бажання цьої послідньої закласти в столиці Баварії Консульство з метою підготовки грунту для так побажаного товарообміну між Баварією та Україною. Через деякий час Консул Оренчук знова був прийнятий Куртом Айснером на двогодинній авдієнції, в часі котрої мав змогу познакомити славного провідника баварської соціял-демократії з політичним та економічним становищем на Вкраїні. Вислідом обох ціх конференцій було сповіщення в урядовій "Баварській Державній Газеті" від 8 січня 1919 р. про офіціяльне визнання д[обродія] В. Оренчука і допущення його до виконання урядових обовязків в характері консула Укр[аїнської] Нар[одної] Респ[убліки]. Таким робом почало істнувати згідно з міжнароднім правом монахійське консульство. Визнання із сторони баварського уряду було доповнено через декілька днів також і визнанням зі сторони цілого корпусу консульських представників других держав в Монахії. Так отже правна сторона Консульства[3] була як слід забезпечена і Консульство могло зразу-же[4] приступити до праці. По заведенню конечнього[5], а так ріжноманітнього консульського діловодства – почато з переписі громадян Укр[аїнської] Нар[одної] Респ[убліки] проживаючих в Баварії. Ведений канцелярією Консульства реєстр громадян поповнювався щораз то новими членами; матеріяльне становище богатьох із них було прямо таки критичне. Консульство старалось отже[6] по можливости і в міру своїх невеликих средств приходити цім, оставленим всякої опіки людям і з матеріяльною допомогою Зареєстрованим видавано реєстраційні посвідки, заосмотрювано в потрібні документи як паспорти, прохідні свідоцтва, посвідки тожсамости особи та ріжнього рода документи як нотаріяльного так і адміністративного характеру, котрих вимагали баварські влади і котрих очевидно до цього часу в наших громадян не було. Наводжено справки що до поодиноких осіб на Україні та – оскільки була змога передавано – що правда в невеликій кількості приватну кореспонденцію від проживаючих в Баварії наших громадян на Україну.

Пороблені у баварського правительства заходи що до зрівняння проживаючих в Баварії укр[аїнських] громадян в правному становищі – із другими нейтральними чужинцями як при[міром] Швайцарцями та Голяндцями увінчались повним успіхом. Заходами Консульства було випущено із концентраційних лаг[е]рів деяких цивільних укр[аїнських] громадян, вивезених в Німеччину завдяки старанням гетьманського уряду, як не меньш скасовано деякі розпорядки воєнного часу. Консульством видавано звільненим[7] відповідні документи, та роблено заходи перед австрійським генеральним Консульством, щоб їм виєднати свобідний проїзд через Австрію в Україну. Також і в справі воєннополонених – хоч цього рода акція не могла і не може[8] входити в обсяг діяльности Консульсва, пороблено[9] підготовляючі заходи для їх відправки, а то[10] через збірку воєннополонених в чисто українські лаг[е]ри та сепарования їх від московсько-большевицького впливу. Тим із воєннополонених , котрі були звільнені з лаг[е]ру і працювали чи то на сільських роботах чи то на заводах видавано в деяких випадках за згодою баварського уряду потрібні їм для прожиття документи, а тим самим давалось їм змогу освободитись від тих невигод, котрі ще досі звязані з іменем воєннополоненого. Треба признати, що баварське Міністерство завсігди йшло на встрічу побажанням Консульства, очевидно, що тільки[11] до часу, коли справу відправки воєннополонених взяла в свої руки антантська комісія в Берліні.

Особливо крити[ч]ним було становище укр[аїнських] воєннополонених під-час большовицького режіму в Баварії. Почалася нагінка за тими із воєннополонених, котрі не бажали вступити в ряди червоної гвардії. Тоді Консульство почало масово видавати документи воєннополоненим і цім способом допомогло деякій їх частині виїхати із Баварії та оминути репресалій. Завдяки цій мірі Консульства[12] між поступившими на службу до большевиків – Українців не було сконстантовано.

Після ліквідації большевицького режіму в Баварії публична думка, преса[,] а часто також і урядові круги звернулися проти Росіян[13] як помішників большевиків, при чому часто не роблено належної ріжниці між Українцями та Ро-

сіянами. Навпаки часто переслідувано без ніякої ріжниці усіх, хто мав нещасте належати колись до бувшої Росії. Консулом було заложено протест проти такого несправедливого поступування у державного баварського комісаря котрий заступав тоді пробуваюче ще в Бамберзі баварське правительство. Цей протест по належньому піддержанні його берлінським українським Посольством немало[14] причинився до поліпшення становища укр[аїнських] громадян.

Крім оказування охорони, як також правної і матеріяльної допомоги, українським громадянам, Консульство заразже з менту його визнання почало працю в напрямі підготовання грунту для навязання торговних зносин. Кількаразові конференції з бувш[им] товаришом Міністра закордонних справ Д[окто]ром Меркле та керманичем торговельного відділу Міністерства – тайним радником Д[окто]ром Ліндером свідчили про велике заінтересування цею справою міродатних баварських кругів. Для збудження зацікавлення українським ринком Консулом [В.] Оренчуком було запропоновано влаштування виставки українських товарів в Монахії, на що міродатні баварські круги відповіли пляном закладення постійної виставки баварських фабрикантів у Київві. Проектувалась висилка баварської торговельної місії для зазнакомлення із станом українського ринку. Дешева водна дорога по Дунаю, котра лучить обі країни – незвичайно корисно вплинулаби на взаімний товарообмін.

Не меньший контакт навязано було Консульством із представниками баварських торгових палат, як відомо, офіціяльних установ. На спільній конференції Консула [В.] Оренчука з президією монахійської торгової палати, в котрій брали участь президент торгової палати в Монахії тайний радник Пшор і чотири члени президіюма тайний радник Гавч, Д[октор]р Лер, директор Фрідель, радник юстіції Д[окто]р Кан і представники баварських економічних кругів, обговорено можливість негайного товарообміну та вироблено плян торгових зносин. З метою вияснити якість та кількість товарів, котрі є в Баварії та моглиби бути вислані на Вкраїну рішила ця нарада розіслати опросні листи до всіх важніщих експортних фірм. Консульством із своєї сторони було зроблено подібну пропозицію тодішному Міністерству торгу і промисловости з метою вияснити стан українського ринку головно що до сирівців.

В тісному звязку находилось Консульство рівнож і з Німецько-Українським Господарським товариством в Монахії, котре начислює своїми членами більше чим 600 баварських фірм, та старається скріпити взаімні торгово-культурні зносини України з Баварією. Діяльність цього Товариства, котре привитало назначення Консула [В.] Оренчука спеціяльним адресом – зведено на чисто український національний грунт, а тим самим усунено шкідливі заходи побувавших[15] деякий час в Монахії представників "Протофісу"[i]. В послідному часі робляться заходи, щоб Товариство це перенести в Берлін, поповнити його представниками північно-німецької індустрії та зробити важним фактором при будучому товарообміні.

До завершення своєї праці Консульство старалось спопуляризувати і поширити українську ідею в загалі, а українське торговельно промислове та фінансове життя особливо. В канцелярію Консульства постійно з'являються представники баварських і навіть закордонних англійських та американських фірм за справками та поясненнями. Так устними вказівками як і письменними Консульство старалось виповнити і це його завдання. Торговельна інформація – діло складне і тому Консульство підходило і підходить до нього зі всьою осторожностю. Робота ведеться в двох напрямках: по перше докладається усіх старань, щоб зазнакомити тутешнє суспільство з природними богацтвами України із станом укр[аїнської] індустрії та станом укр[аїнських] фінансів – одним словом – із всіми проявами нашого економічного життя, а з другої сторони Консульство зазнакомлюється з економічними відносинами Баварії, приг[л]ядається цьому чудовому торгово-промисловому механізмові, котрого колеса навіть серед революційних хвиль на диво чудово сповняють[16] своє завдання – одним словом старається тримати руку на пульсі тутешнього економічного життя та звідомляє про це матірні українські установи. Консульство може похвалитись навіть певними здобутками на полі інформації[17], чого вимовним доказом є факт, що ні одна баварська газета не обійшла мовчанкою факту закладення Консульства; на відворот в тутешній пресі від часу до часу появляються статі, котрі свідчать про велике заінтересування українським рухом широких кругів баварського громадянства.

На жаль напад большовицьких імперіялістів на Україну з одного боку, а чим раз більше спихання Баварії до ряду провінції та злучене з тим перенесення точки тяжости і в економічних питаннях до Берліна з другого боку – не дали змоги – поки що використати цього прихильного настрою баварських кругів до українського діла.

ЦДАВО України, ф.3619, оп.3, спр.9, арк.150-156. Машинопис. [Копія?]

У документах збережена граматика та стилістика тогочасної доби

---

[1] *Ймовірно, що автором цього документу був Роман Громницький – секретар консульства УНР у Мюнхені.*

[2] *"Стрінулась вона" дописано від руки*

[3] *Слово "консульства" написано поверх закресленого слова "установи"*

[4] *"Зразу-же" дописано від руки*

[5] *М'який знак у слові "конечнього" дописано від руки*

6 Слово "отже" дописано від руки

[7] *Слово "звільненим" дописано від руки.*

8 "І не може" дописано від руки.

[9] *Префікс "по" у слові "пороблено" дописано від руки.*

[10] *"А то" дописано від руки.*

[11] *"Очевидно, що тільки" – дописано від руки.*

[12] *"Завдяки цій мірі Консульства" – дописано від руки.*

[13] *Слово "Росіян" написано поверх закресленого "большовиків".*

[14] *Слово "немало" написано поверх закресленого "значних".*

[15] *Слово "побувавших" написано поверх закреслених "пробувавших через".*

[16] *Дописано від руки*

[17] *Дописано від руки*

[i] *Протофіс – абревіатура від початкових слів: промисловість, торгівля, фінанси, сільське господарство. Об'єднання представників буржуазії за часів Української Держави П. Скоропадського – Союз промисловості, торгівлі, фінансів, сільського господарства.*

Китайський Новий рік сприяє взаємозбагаченню культур

У Львові стало вже доброю традицією проводити Міжнародний фестиваль «Китайський Новий рік в Україні». Удруге центральна міська площа Ринок поринула в казкову атмосферу різнобарвної культури Сходу з традиційним Вогняним драконом, якого по-свійськи вигулювали старовинною бруківкою міста Лева. Відбулася й святкова хода вогняних драконів, які виганяли з міста всі клопоти та негаразди.

«Львів радо приймає культури різних народів, бо нам важливо, щоб до нас приїжджали і бачили славу нашого міста, і щоб ми бачили культуру інших народів, найкраще запозичали від них», – зазначив під час відкриття фестивалю міський голова Львова Андрій Садовий. А ще висловлювалися думки про те, що Львів сьогодні є серед провідних європейських міст, де Китайський Новий рік – торжество порозуміння та взаємного розвитку світових культур.

Слід віддати належне ініціаторам дійства – Міжнародній громадській організації «Культурно-дослідницький центр України та Китаю «Ланьхва». Завдяки їхнім старанням відбулося це неповторне свято. Гостей частували традиційними новорічними пельменями та шашликами, приготовленими за рецептами китайських шеф-кухарів.

Виступає мер Львова Андрій Садовий

Вручення відзнак і грамот «За зміцнення дружби між Україною та КНР»

Танцювальний колектив «Роси світанку» виконує номер «Вітер націй»

Гурт«La VIVO»

Грандіозна інсталяція розповіла про легендарні винаходи китайського народу, якими користуються в усьому світі. Протягом двох днів на території фестивалю дітей розважали найпопулярніші герої китайських мультфільмів – Панда Кунг-фу та Король мавп. Ці фантастичні істоти подарували малечі веселі конкурси, розваги та безліч подарунків.

На головній сцені фестивалю відбулися також майстер-класи з традиційного китайського кунг-фу. Будь-хто мав можливість спробувати свої сили у східних традиційних стилях ушу.

По-справжньому святковим став гала-концерт, наповнений неповторною музикою Піднебесної. У ньому взяли участь китайські та українські співаки з Львівської національної музичної академії ім. М. Лисенка.

Талановитий секстет «La VIVO», до складу якого входять молоді лауреати міжнародних вокальних конкурсів, виконав музику різних стилів – світові хіти, українські народні пісні, джаз, класику, а також твори китайських композиторів.

Виступ українського танцювального ансамблю «Роси світанку» під популярну в КНР пісню «Вітер націй» укотре продемонстрував, що мистецтво не має кордонів.

Не залишило нікого байдужими запальне диско просто неба та грандіозний феєрверк. Справжнім видовищем стало феєричне лазерне шоу.

Фестиваль відвідали понад 15 тис. гостей, серед яких, окрім львів'ян, були гості з інших міст України, Німеччини, Польщі, Чехії, Росії, Італії, Австрії та КНР.

Юрій Котик, голова МГО «Ланьхва»

«Цей фестиваль – чудова нагода поринути у фантастичний світ традицій Китайської Народної Республіки. Ми доклали максимум зусиль, щоб усе пройшло на найвищому рівні, щоб кожен гість відчув грандіозність традицій святкування Нового року в Піднебесній і прихопив на згадку часточку свята», – підсумував голова МГО «Ланьхва» Юрій Котик.

Фото Є. Кравса

ЮНІСЕФ відсвяткував своє 15-річчя в Україні

Нині у світі живе понад 2 млрд. дітей, із них 8 млн. – маленькі українці. Останні 15 років Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) із партнерами працює для поліпшення життя дітей і сімей в Україні. Щоб відсвяткувати свій ювілей, ЮНІСЕФ спільно з посольством Іспанії в Києві та Forbes організували благодійний захід.

Представники українського бізнесу, державні чиновники, дипломати, активісти громадянського суспільства взяли участь у ньому, аби допомогти дітям України, у тому числі тим, які опинилися в складних життєвих обставинах.

Посол Іспанії в Україні Хосе Родрігес Мояно і Євген Черняк під час аукціону

Головною ідеєю вечора став заклик до суспільства звернути увагу на дітей, позбавлених материнської любові та опіки, повернути їм довіру до оточуючого світу. Діти, які потребують нашого першого кроку назустріч, теж були почесними гостями вечора, вони демонстрували відкритість своїх сердець і безпосередність у спілкуванні. Прості істини завжди актуальні – робити добро просто.

«Кожна дитина може багато зробити. Кожна дитина має силу. Однак суспільство повинно створити такі умови, щоб вони могли реалізувати свої прагнення і таланти в повній мірі. Ми повинні об'єднатися та докласти спільних зусиль, щоб їм допомогти», – зазначила Юкіе Мокуо, представник ЮНІСЕФ у нашій країні.

«ЮНІСЕФ закликає український бізнес і всіх людей інвестувати в майбутнє країни, допомагаючи дітям. Благополуччя завтра залежить від інвестицій у дітей сьогодні», – додала Юкіе Мокуо.

Символом ЮНІСЕФ є зображення матері та дитини, як знак природної мудрості, єднання, захищеності, глибинної любові та інстинктивної довіри. У другій частині заходу, так званому мовчазному аукціоні, де були представлені твори українських художників, особливо виділялася картина Мирослави Перевальської, яка за своїм сюжетом стала втіленням основної ідеї благодійного вечора.

«Наше завтра ми формуємо вже сьогодні, – переконана художниця Мирослава Перевальська, – вкладаючи кошти не тільки в освіту та здоров'я дітей, а й у формування здорової суспільної моралі. Саме тому особливо важливими є такі програми, спрямовані на духовне та моральне зцілення суспільства. Більшості дітей, які живуть у притулках, доводиться заново вчитися вірити та любити. Можливо, цими маленькими місточками між ними і складним життям буде мистецтво, зрозуміле як меценатам,

Художник Мирослава Перевальська та її картина «Ніжний дотик, (лот для аукціону)